

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2019 30 stp

Fakultet for landskap og samfunn - Institutt for landskapsarkitektur

Med understrømmer ut i det rurale; Utvikling av rurale småsamfunn i møte med livsstilstrender - Stad som case

Towards the rural with new currents; rural
development in meeting with lifestyle trends - Stad
as case

Karen Melhus Sjølli

Master i landskapsarkitektur

MED UNDERSTRØMMER UT I DET RURALE;
UTVIKLING AV RURALE SMÅSAMFUNN I MØTE MED LIVSSTILSTRENDER -
CASE: STAD



Fig 1: Hoddevik på Stadlandet, av Kittil Kittilsen

Med dette settes punktum for den femårige profesjonsutdanningen for å bli landskapsarkitekt ved NMBU. En lærer sa det første forståelsen av landskap er en modningsprosess, en setning jeg såvidt forsto, men som har fått mer mening etterhvert i studiet. Selv etter fem år er reisen såvidt begynt. Mest takknemlig for ved studieretningen, er at jeg har blitt mer observant på alle elementene og lagene et landskap består av.

Med oppvekst i et av Oslos anonyme forsteder, har jeg selv lenge vært på ubevisst jakt etter en stedsidentitet og tilhørighet på de mange stedene jeg har bodd. Livet jeg forestiller meg å "komme frem til", er et liv i rurale strøk, med dyrking, kreativitet og utfoldelse, med nære relasjoner til lokalsamfunn og natur. Ofte snakker jeg med venner som deler denne drømmen; drømmen om å finne hjem et sted, med nære relasjoner til alt omkring.

Det er en lang prosess å forstå aspektene landskapet er formet av og hvordan man kan påvirke hvordan de utspiller seg, og hvordan man kan regissere en følelse, historie eller stemning, et rom, et sted. Jeg er veldig takknemlig for at et studie for å begynne å forstå disse prosessene finnes. Jeg ønsker å rette en stor takk til studievenner som har slått følge et stykke på veien mot landskapsforståelse og planlegging. Tusen takk til min masterveileder Morten Clemetsen, som stødig som et fjell har veiledet meg og andre med en enorm kunnskap og overblikk over feltet. Tusen takk til mine foreldre, som alltid stiller opp for meg, og til mine tantebarn, som er en utrolig inspirasjon og som alltid er tilstede i landskapet. Tusen takk til Julie og Magnus som har vært følgesvenner i opp- og nedturen i masterprosessen, og til min gode og kloke venninne og samboer Henrikke. Takk til min sjef og venninne Ane som har fulgt, lagt til rette for og støttet meg gjennom hele studiet, og til andre tålmodige venner og familie. Takk til Gamlebyen for en sterk stadkjensle, takk til Ekebergskrenten for perspektiv, og til Akerselva for rensing av tanker.

Tusen takk til de jeg har intervjuet og til de som har svart på spørreundersøkelsen, og en ekstra stor takk til Anne Lervald (Akka Surf) som i sin tid banet vei for surfere på Stad. Gang på gang har hun åpnet sine armer for meg og andre som ønsker å ta del i fortellingen om Stadlandet, og på en unik måte inspirerer og gir folk rom til å utfolde sine idéer.

Dette har vært en krevende, men fantastisk prosess, en unik mulighet til å fordype seg i et område og tema, og jeg håper dette vil være et bidrag i nye måter å se på utvikling av rurale småsamfunn i møte med store og små trender.

- Karen Melhus Sjølli

Oslo, 14.5.2019

BIBLIOTEKSIDE

Tittel: Med understrømmer ut i det rurale; Utvikling av rurale småsamfunn i møte med livsstiltrender - Stad som case

Title: Towards the rural with new currents; rural development in meeting with lifestyle trends - Stad as case

Forfatter: Karen Melhus Sjølli

Veileder: Morten Clemetsen, professor ved fakultet for landskap og samfunn

Sideantall: 109

Format: A4

Opplag: 3

Alle figurer uten figurnummer er produsert av forfatter.

Emneord: livsstiltrender, livsstilsflytting, stedsutvikling, rural utvikling, bred verdiskaping

Keywords: lifestyle migration, lifestyle trends, rural planning, place development

Sammendrag

Den ledende demografiske trenden i Norge i dag, er urbanisering og sentralisering. Etterhvert som samfunnet har blitt mer industrialisert og effektivisert, er færre knyttet til ressursgrunnlaget i primærnæringen, noe som er med på å utarme lokalsamfunn.

Samtidig som vi har fått et postindustrielt, kapitalistisk forbrukersamfunn som oppfordrer til tidseffektivitet og økt vekst, oppleves flere et skifte i meningsinnhold og verdier. Mange har et ønske om en livsstil med mer selvutfoldelse, både gjennom jobb og fritid i attraktive omgivelser. Denne privilegerte formen for bostedsvalg er muliggjort av megatrender innenfor økonomi, mobilitet og teknologi. De samme kreftene som har ført oss bort fra grunnleggende verdier som tid, nærhet og tilhørighet, har paradoksalt nok ført til en ny understrøm tilbake til bygdene.

Hvordan livsstiltrender kan påvirke rurale småsamfunn som ellers er truet av fraflytting, er et lite utforsket fenomen innenfor stedsutvikling. I oppgaven foreslås det et program for utvikling av rurale småsamfunn i møte med livsstiltrender, delt inn i generell og steds-spesifikke mål og prinsipper. Programmet er basert på litteratur- og teoristudie knyttet til stedsidentitet, tilknytning og tilhørighet, midlertidighet og flyktighet, trender og livsstiltrender, rural stedsutvikling, samt hvordan man kan forhandle om et felles narrativ på tvers av grupper, og forankre livsstilsflytterne i et lokalsamfunn.

Dette oversettes til prinsipper og tiltak i den stedlige konteksten Stadlandet i Selje kommune, på bakgrunn av overordnet landskapsanalyse, stadkjensle- og sosiokulterelle analyser. Målet med programmet er å skape, utløse eller å forsterke synergier, forbindelser og verdier mellom grupper og landskap, og å skape attraktive og inkluderende omgivelser, for både tilflyttere og lokalsamfunn.

Abstract

The leading demographic trend in Norway is urbanization and centralization. As society has become more industrialized and made more efficient, fewer are attached to the resource-foundation of the primary industry, which in turn is leading to the impoverishment of local communities.

At the same time as we have experienced a post-industrial, capitalistic, consumer society, that promotes efficiency in time and increased growth, more are experiencing a shift in their convictions and values. Many wishes for a way of life where self-realization, and to have an inventive approach to their surroundings, are essential components.

Lifestyle migrants and the resources and values they are often associated with, frequently fall outside of the typical surveys and research that investigate reasons for moving. These surveys are often centred on people moving back to their place of origin. How life style migrants can shape villages which are otherwise threatened by abandonment, is a rarely studied phenomenon. This thesis will therefore investigate how one can create development in rural, small-case communities, in relation to lifestyle trends with the case of Stadlandet in the municipality of Selje.

This thesis suggests a programme for developing rural, small communities in their meeting with lifestyle trends, divided into one general part with goals and principles, and one place-specific parts that translates the principles to design in local context, rooted in empirical knowledge. The programme is based on studies of literature and theory connected to place identity; attachment and belonging; fluid modernity and rootlessness, trends and lifestyle trends; lifestyle migrants; rural place development, as well as how one can negotiate a shared narrative across different groups in a local community, and anchor the lifestyle migrant into a the local community. Further, this is translated and suggested as design in a local context, on the background of a landscape analysis, and in sense of place and sociocultural analyses. The aim with the programme is to create, and to release or strengthen synergies, connections, and values between groups and landscapes in a sustainable perspective, and to create attractive and including surroundings and communities for both newcomers and the respective local communities.

Del I - Introduksjon	8	Del III - Case: Stad	54		
1.1	Bakgrunn, formål og avgrensning	10	3.1	Introduksjon Stadlandet	56
1.2	Problemstilling og mål	11	3.1.2	Relevans for andre rurale småsamfunn	56
1.3	Oppbygning og metode	13	3.1.3	Overførbarhet til andre rurale småsamfunn	56
			3.1.4	Trender som gjør Stad aktuelt som case	57
			3.1.5	Andre forhold som gjør Stad aktuelt som case	58
Del II - Generell del			3.1.6	Avgrensning	58
2. Teori- og litteraturstudie	14		3.1.8	Utvikling på Stad	60
2.1	Sted- og landskapsteori	15	3.1.9	Kulturtilbud på Stad	61
2.2	Det rurale landskap	16	3.1.10	Bolig på Stad	62
2.3	Menneskets relasjon til sted	18	3.2	Stads historiske narrativ	62
2.4	Om å bo	20	3.3	Overordnet landskapsanalyse	64
2.5	Trender	22	3.4	Småbygdene på Stad og forbindelsene mellom dem	66
2.5.1	Trender i valg av bosted	23	3.5	Arealressursanalyse	66
2.5.2	Livsstiltrender	24	3.6	Sosiokulturelle forhold	68
2.5.3	Flyktighet, midlertidighet, individualiseme	25	3.6.1	Nettverk og forbindelser på tvers av grupper	69
2.5.4	Trender innenfor reiseliv	26	3.6.2	Stadkjensle	72
2.5.5	Mobilitet	28	3.7	Fokus: Leikanger	75
2.5.6	Livsstilsflytting	28	3.7.1	Introduksjon Leikanger	76
2.5.7	Forskning på livsstiltrender og livsstilsflytting	29	3.7.2	Stadkjensle Leikanger	77
			3.7.3	Avstander og stedsnavn	78
2.6	Stedsutvikling i rurale strøk	30	3.7.4	Arealressurser	79
2.6.1	Planlegging i distriktene	30	3.7.5	Barrierer	80
2.6.2	Livskvalitet inn i planleggingen	30	3.7.6	Vær og vind	80
2.6.3	Kritikk av moderne planlegging	30	3.7.7	Nedbør	80
2.6.4	Forankring i stedegen kontekst	30	3.7.8	Funksjoner, hvem bruker hva	81
2.6.5	Bred deltakelse	31	3.7.9	Aktuelle planer og analyser	82
2.6.6	Hvordan tiltrekke seg livsstilsflyttere?	32	3.7.10	Funn fra spørreundersøkelse	83
2.6.7	Elitisme	32	3.7.11	Oppsummering av analyser	83
2.6.8	Stedskvalitet, attraktivitet og omdømmebygging	34	3.8	Muligheter	85
2.6.9	Behov for spontanitet, urbanitet og møteplasser på bygda	34	3.8.1	Mål og prinsipper	86
2.6.10	Midlertidighet i fysiske omgivelser	34	3.8.2	Program for Stad	88
2.6.11	Bred verdiskaping i rurale strøk	36	3.8.3	Fysiske utformingstiltak	92
2.6.12	Grønt entreprenørskap	38	3.8.4	Oppsummering og diskusjon av grep	100
2.6.13	Samspill og synergier i lokalsamfunn	40	4.	Diskusjon	102
2.6.14	Konflikthåndtering	42	4.1	Funn	104
2.6.15	Samspill mellom stedsutvikling og reiseliv	44	4.2	Kommunens rolle	104
2.6.16	Organiseringsmetoder i lokalsamfunn	46	4.3	Oppsummering og konklusjo	105
2.7	Diskusjon og oppsummering av teori	50	4.4	Etterod og veien videre	105
2.7.1	Å spille på trender i planleggingen	50	5.	Kilder	106
2.7.2	Viktige punkter fra teori- og litteraturdel	52	5.1	Bilder og figurer	108
2.7.3	Program for å skape utvikling i møte med livsstiltrender (<i>generell del</i>)	52			

DEL I - Introduksjon

Bortafor Grorud –

Det er ikke nødvendig

å bo i slike digre byer.

Det er ikke nødvendig

å rope høyt fra talerstolene for å bli hørt.

Det er ikke nødvendig

*stadig å tenke andres tanker
eller å snakke med andres munn.*

Rart land det her,

bortafor Grorud.

Nordlys og nymåne istedenfor gatelys.

Myrsørpe istedenfor fortauer.

Svupp – svupp sier det når du går

inn i de nye tidene, foran de fleste

*som ikke kan se eller høre for motorbrølet,
neonflammene eller de skingrende stemmene.*

Jeg er litt småsvak for for de svære fjellene

der vest, islyset fra fonnene, og havet

som stikker fingrene inn for å kjenne

om vi ennå er blant de levende,

– og for de store stillhetene –

(du får god hørsel av dem

og våre nerver). Du hører tingene

nesten før det er skjedd

– bortafor Grorud

eller Hakadal eller Sokna. Lese og lytte

og skrive ned. Slippe

å tenke andres tanker,

eller snakke med andres munn.

*Skrevet av Rolf Jacobsen til 70-årsdagen til Olav H. Hauge. Hentet fra
diktsamlingen 'Tenk på noe annet' fra 1979*

1.1 BAKGRUNN, FORMÅL, AVGRENSNING OG PROBLEMSTILLING

DEN STORE DEMOGRAFISKE TRENDEN i samfunnet vårt er urbanisering og sentralisering. Etterhvert som samfunnet har blitt mer industrialisert og effektivisert, er færre knyttet til ressursgrunnlaget i primærnæringen, noe som er med på å utarme lokalsamfunn.

Samtidig som vi har fått et postindustrielt, kapitalistisk forbrukersamfunn som oppfordrer til tidseffektivitet og økt vekst, opplever flere et skifte i meningsinnhold og verdier. Mange har et ønske om en livsstil med mer selvutfoldelse, både gjennom jobb og fritid, i attraktive omgivelser. Denne privilegerte formen for bostedsvalg er mulig gjort net vi lever i Norge, teknologisk utvikling og økt mobilitet, med de mange mulighetene det gir. De samme kreftene som har ført oss bort fra grunnleggende verdier som tid, nærhet og tilhørighet, dihar paradoksalt nok ført til en ny understrøm tilbake til bygdene.

“Å høre” til har blitt et flytende begrep, knyttet til ulike livsstiler og livsfaser. Dette endrer lokalsamfunn og hvordan vi forstår det å bo. Samtidig utfordrer det oss til å sette spørsmål til tilknytning og identitet, samt om stedstap, rotløshet og flyktighet og hvordan dette kan påvirke og påvirkes i lokalsamfunn. Vakre steder finnes overalt i Norge, og små lokalsamfunn er i hard konkurranse om å trekke til seg tilflyttere og besøkende. Derfor må man se utover det fysiske landskapet, og se hva som kan skapes i samspill mellom mennesker og sted.

Mange av livsstilsflytterne bringer med seg sterke ressurser til bygdene de flytter til, og dette byr på potensialer innenfor rural stedsutvikling. Livsstilsflyttere har ofte en vilje og ambisjoner om å skape noe og engasjere seg på stedet de flytter til. Samtidig trekker de gjerne til seg flere, både turister og tilflyttere, gjennom fremstilling av livsstilen i sosiale medier.

Likevel kan det være utfordrende å forankre tilflyttere i lokalsamfunn, spesielt med tanke på midlertidigheten de ofte representerer. Lokalsamfunn kan

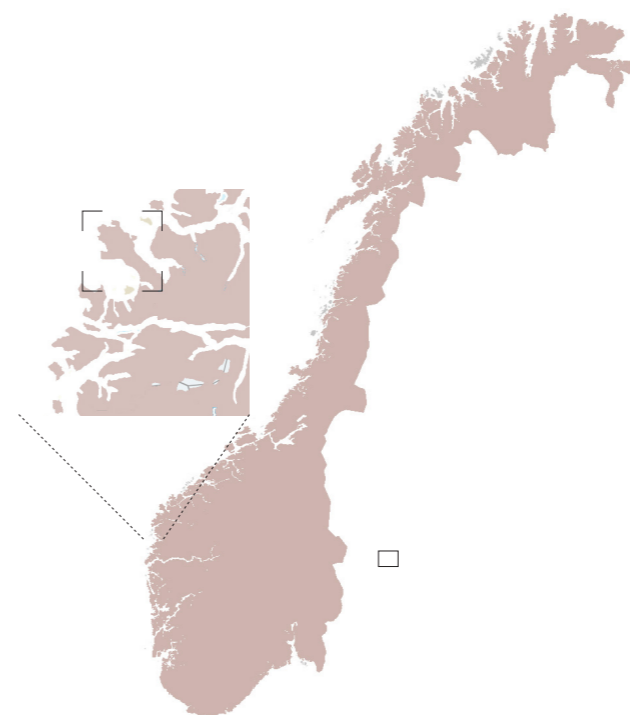
fort føle seg “brukt” som kulisser for livsstilsflytterne, som kanskje bor der for kortere perioder uten å engasjere seg i lokalsamfunnet. Dette kan by på konflikter, og at de potensielle synergiene, verdiskapingen og samspillene mellom lokalsamfunn og tilflyttere uteblir.

Noen steder finnes det gode forbindelser og synergier, samtidig som det også er potensielle for at både lokale, tilflyttere, besøkende og landskapet i seg selv kan få mer utbytte av potensielle og drivkreftene som ligger i spekteret mellom livsstilstrender, lokalsamfunn og landskap.

STADLANDET er en værhard halvøy nordvest i Norge som har blitt en populær scene for utøvelse av livsstilstrender. De siste femten årene har spesielt surfemiljøet etablert seg, og det trekker til seg folk som søker seg ut av byene for å delta i en livsstil hvor man dyrker interesser og nærhet til spektakulær natur og et tett lokalsamfunn. Stadlandet har dermed rukket å få et relativt stort miljø for livsstilstrender, der mange synergier er skapt mellom lokalsamfunn og tilflyttere. Likevel har Stadlandet stort potensiale for å bli mer attraktivt for både tilflyttere og lokale, spesielt med tanke på utviklingen av knutepunkt i sentrum, med sterkere samarbeid og fellesskap på tvers av grupper.

Stadlandet er også spesielt interessant på grunn sitt særpregede, verdifulle kulturlandskap, formet av menneskelig bruk helt siden isen trakk seg tilbake. Samtidig er den tradisjonelle bruken av det i ferd med å endre seg, med utfordringene det innebærer. Samtidig er landskapet sårbart, og økt turisme utfordrer tilnærmingen til hvordan landskapet skal planlegges og forvaltes. Mange er interesserte i å bli med på utviklingen, noe som fort kan føre til en fragmentert utvikling uten et helhetlig overblikk. Det er dermed fare for at landskapet mister noe av sin attraktive verdi og karakter.

Stadlandet er en del av Selje kommune



Stadlandet

i Sogn og Fjordane, med 2747 innbyggere (SSB 2019). Kommunen skal slå seg sammen med Eid kommune til Stad kommune i 2020. Oppgaven avgrens seg til nordsiden av Stadhalvøya i Selje kommune, hvor de fleste livsstilsflytterne holder til. Selv med avgrensningen, refereres det fortsatt til som “Stad” eller “Stadlandet” videre i oppgaven. På denne siden av halvøya bor det ca 970 innbyggere (Nordplan 2019). Selje kommune er i ferd med å utarbeide ny arealdel i kommuneplan, med frist til innspill 1. juni 2019. Oppgavens mulighets-del kan derfor være et innspill til den.

Med de miljømessige utfordringene vi står overfor, skal all utvikling bære bærekraftig. Dette er Norge forpliktet til gjennom blant annet gjennom FNs Klimakonvensjon fra Pariseravtalen fra 2015. Den bærekraftige utviklingen danner derfor bakteppe for all utvikling. Norge bør som et ressurssterkt land med høy velferd ta ekstra ansvar i disse utfordringene. St.meld nr. 18 (2016-2017) fastslår det at det trengs både bærekraftige byer og sterke distrikter for å trygge fremtidens velferd. I

Norge finnes mange av våre viktigste ressurser i distriktene, samtidig som byene ofte representerer innovasjon og mangfold (Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017)

Dagens stedsutvikling preges av mål og visjoner om å “snu flyttestrømmen”; og fokuserer på standardiserte kvantitative parametre som summen mellom tilflytting/fracflytting og arbeidsplasser. Dermed mister man nyansene over hvem disse tilflytterne er, og hva slags ressurser og potensialer de bærer med seg. Denne studien tar for seg de kvalitative parametrene tilflytterne søker etter og tar med seg, og som kan bidra til bred verdiskaping for lokalsamfunnet.

For å forankre og integrere livsstilstrender i lokalsamfunn er det nødvendig med systematisk fremgangsmåte, som spiller på lokalsamfunnet og dets særpreg. Samtidig må landskapet være attraktivt for livsstilsflyttere, som ofte har sterke preferanser på hvordan omgivelsene skal se ut. Denne oppgaven går metodisk frem for å komme frem til ulike overførbare modeller og prinsipper som kan brukes for at livsstilstrender kan brukes som ressurs i stedsutvikling, og hvordan de kan oversettes og forankres i stedlig kontekst.

1.2 PROBLEMSTILLING OG MÅL

Med dette som bakteppe har oppgaven denne problemstillingen:

- Hvordan skape utvikling i rurale småsamfunn i møte med nye livsstilstrender?

Med mål om å forankre livsstilstrender i lokal kontekst, og legge til rette for bred verdiskaping og å skape attraktive fellesskap og møteplasser på tvers av grupper.

Metode



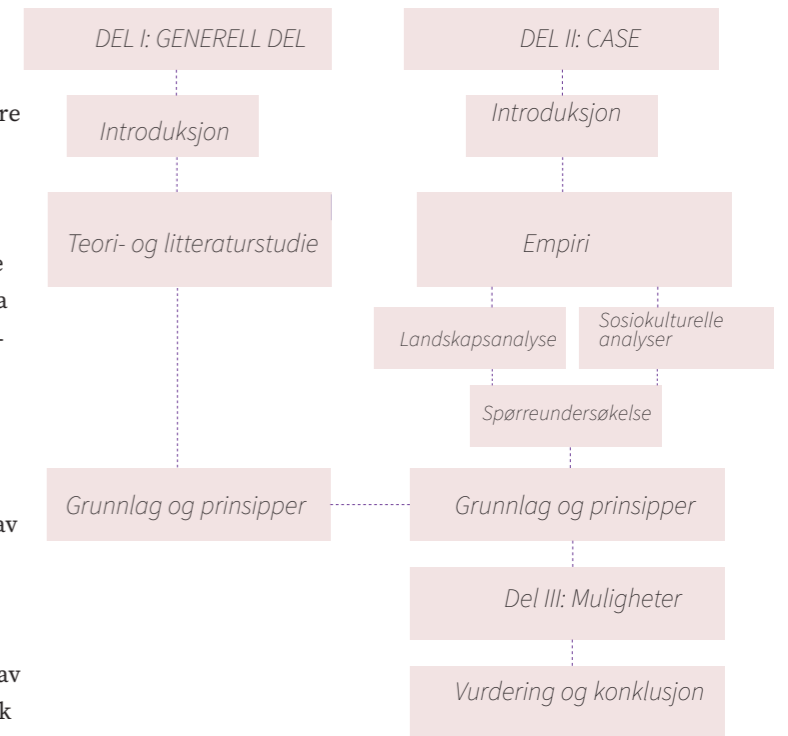
Fig 3. Herman Bas
- The rare orchid collector (2015)

1.3 OPPBYGNING OG METODE

Oppgaven innledes med relevante trender og undertrender knyttet til rurale småsamfunn. Videre undersøkes de årsakene og driverne bak de relevante trendene gjennom teori- og litteraturstudie, med spesielt fokus på livsstilstrender og rural stedsutvikling. Målet med teori- og litteraturstudie er å finne frem til hva livsstilsflyttere drives av, hva slags potensiale de bringer med seg til et lokalsamfunn, og hvordan lokalsamfunn og livsstiltrender kan utvikles i møte med hverandre. Dette danner grunnlaget for første og generelle del av programmet for å utvikle rurale småsamfunn i møte med livsstilstrender. Prinsippene presenteres i slutten av den generelle delen, og tas frem igjen i case-delen for å eksemplifisere prinsippene i stedlig kontekst.

I casedelen presenteres Stadlandet, etterfulgt av en overordnet landskapsanalyse for å gi et inntrykk av landskapskvalitetene og -ressursene i området. Så undersøkes stedets sosiale aspekter gjennom sosiokulturelle analyser og stadkjenslemetodikken. Dette har jeg gjort gjennom å avdekke ulike narrativ, bruk og forbindelser, samt stedets særpreg og stedsidentitet; det som trekker folk til Stadlandet. Deretter zoomer oppgaven inn på Leikanger som fokusområde og utgangspunkt for utvikling. Stadlandet og Leikanger analyseres gjennom. Landskapsanalysen er viktig for å avdekke sårbare og verdifulle områder, og for å se eksisterende og potensielle verdier og ressurser i landskapet, i denne oppgaven spesielt med tanke på fellesskap og opplevelse, både for fastboende og besøkende. Gjennom stadkjenslemetodikken kom jeg i kontakt med folks relasjoner til landskapet, og hva som gjør Stadlandet spesielt for dem. Dette undersøkte jeg gjennom samtaler, deltakende observasjoner, dybdeintervjuer og anonyme spørreundersøkelser. Dybdeintervjuene blir brukt som bakgrunnsinformasjon og for å avdekke ønsker og behov, samt forbindelser, brudd og potensialer. Dybdeintervjuene danner, sammen med annen empiri, bakgrunnsinformasjon, og vil ikke bli gjengitt, da jeg ikke fant det nødvendig for å få frem budskapet.

I disse undersøkelsene fokuserte jeg på å teste ut flere ulike tilnærminger og perspektiver, fordi jeg selv har sterk tilknytning til Stadlandet, og kan bli farget av mine egne erfaringer, forbindelser, relasjoner, meninger og savn. Dermed var det fare for at jeg for tidlig lot meg binde opp av tanker og idéer om utvikling. Jeg har bodd i surfebygda Hoddevik i kortere perioder, og vender ofte tilbake. Jeg kjenner flere av informantene godt, samtidig som



jeg selv også har egne preferanser på hvordan utvikling jeg selv ønsker på Stad. Disse har jeg prøvd å legge til side, for å se ting litt på nytt, og for å se utfordringer og problematikk fra kommunens, lokalsamfunnet, utbyggere, tilflyttere og besøkendes perspektiv, uten å blande mine egne meninger i det for tidlig. Likevel er det, som deltakende observatør, vanskelig å være objektiv. Samtidig har jeg hele tiden jobbet systematisk og metodisk, og kommet frem til mange nye perspektiver jeg ikke hadde før jeg startet. Her ble den anonyme spørreundersøkelsen spesielt viktig, da jeg nådde ut til svært mange av lokalbefolkningen, og jeg fikk kartlagt svært mange behov, ønsker og potensielle forbindelser gjennom den.

I spørreundersøkelsen kategoriserte jeg mellom tilflyttere, lokale og tilbakevendende besøkende, for å invitere en gruppe som har mange meninger og ressurser knyttet til Stadlandet. Tilbakevendende besøkende, som for eksempel hytteturister, er ofte en utnyttet ressurs i stedsutvikling, med mange meninger og et ønske om å være med på å utvikle stedet. I tillegg har mange av tilflytterne startet i denne gruppen, og disse representerer derfor mulige tilflyttere. Det er derfor spesielt interessant å se hva disse savner ved Stadlandet.

Til slutt går oppgaven over i et mulighetsstudie, hvor prinsippene og målene fra teori- og litteraturdelen forankres i empirien fra casedelen i stedlig kontekst. Dette munner ut i et program for Stad, med rammetiltak og utviklingstiltak. Tilslutt oppsummeres og diskuteres arbeidet, samtidig som overføringsverdien for andre småsamfunn vurderes. Deretter avsluttes oppgaven med forslag til veien videre.

Del II

Teori og litteratur

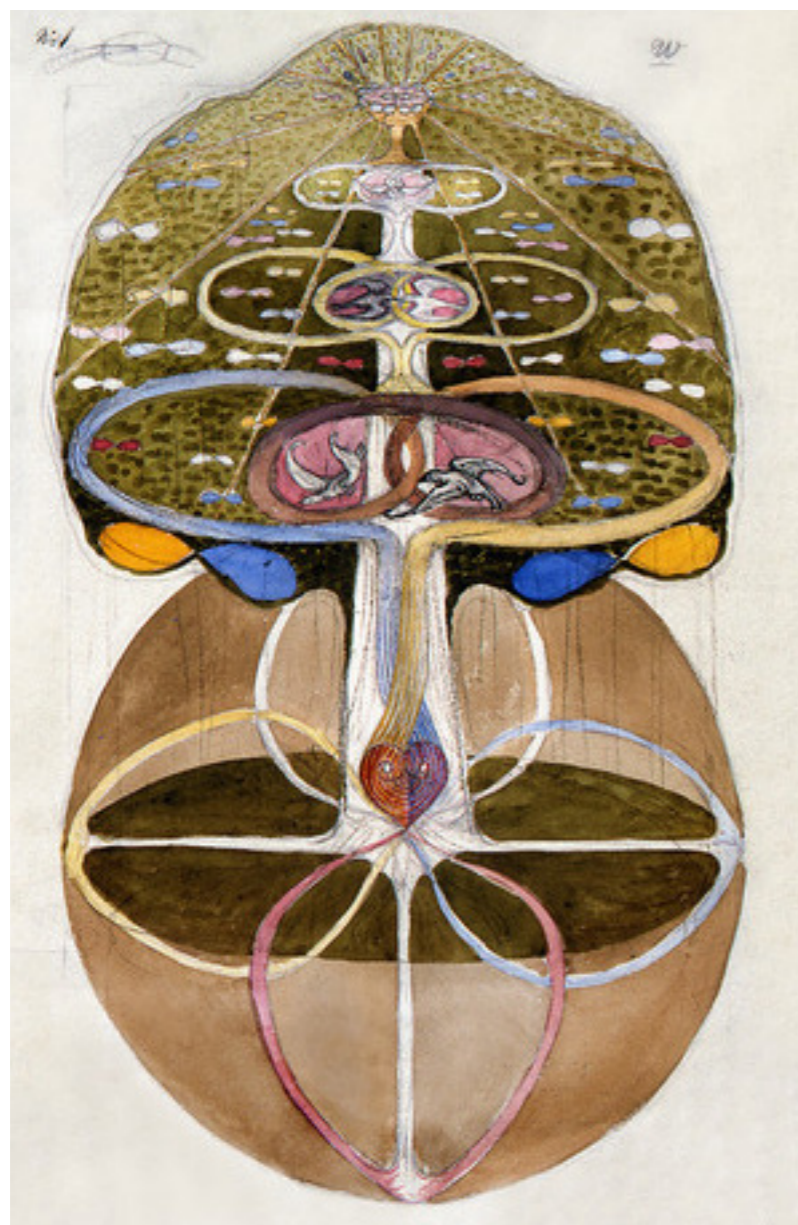


Fig 4: Hilma af Klint - Tree Of Knowledge, No. 1 (1913)

2.1 LANDSKAP- OG STEDSTEORI

ET STED er et uttrykk for mange pågående prosesser som er gjensidig avhengig av hverandre. Tidligere har man tenkt at menneskets aktivitet har vært resultat av omgivelsene, mens man i dag søker mot en mer dynamisk tilnærming hvor man ser på mennesker og omgivelser som kontinuerlige prosesser i forbindelse til hverandre. Store trender som beveger verden er også med på å forme omgivelsene våre og hvordan vi bruker dem. Globalisering, økt mobilitet og utvikling i teknologi og økonomi gir en flyt av mennesker, idéer, varer og tjenester i og mellom landskap. Samtidig har verdens utvikling ført til et endret verdsett hos mange, som ønsker å realisere seg selv gjennom jobb og fritid. Dette åpner opp nye muligheter for små, rurale samfunn som ellers preges av fraflytting og sentralisering.

Mange steder rundt byene som tidligere hadde et landlig preg, har gått fra å være selvstendige bygder til å bli forlengelser av byen. Ofte blir disse stedene utviklet for å møte hurtig vekst. Dette kan resultere i at stedene mister sin identitet, og mange opplever en form for stedstap. Dette skjer også i distriktene; på et sted som brått blir et populært reisemål, hytteområde eller lignende, kan en rask og lite sammenhengende utvikling føre stedet i en uheldig retning, hvor man risikerer å tape de i utgangspunktet attraktive, særegne kvalitetene.

I teoridelen belyses noen av disse prosessene, og hvordan planleggingen kan påvirke rammene for dem og forbindelsene mellom mennesker og omgivelser.

ET LANDSKAP inneholder mange aspekter, blant annet fysiske omgivelser og biologisk mangfold, historie, materialer, kultur og potensiale. I planlegging forstås konseptet landskap som en representasjon, både språklig og visuelt. Landskapet som helhet er en bevegelse fram og tilbake mellom hva et landskap uttrykker og representerer, og hva som erfares av det landskapet representerer. Landskap uttrykker en helhet og en sum av flyt og samhandling av prosesser av organismer og deres miljøer, naturlige og kulturelle prosesser, utforminger, aspekter, potensialer og forventninger. Et landskap har sin naturgitte struktur eller karakter og romdannelser som takket være vekslende relieff samt forekomster av klipper, vegetasjon og vann, og kan virke både smilende og dystre (Norberg-Schulz 1992).

Et landskap er, foruten de fysiske karaktertrekk, historiene som fortelles om det. Disse historiene er både individuelle og kollektive. Alle mennesker som beveger seg i et landskap får et forhold til det, og lager seg en historie og fargelegger gjennom forskjellige filtre av tanker, erfaringer og følelser. Samtidig som de individuelle forholdene skapes, formes en kollektiv oppfatning og fortelling som flere mennesker, hele grupper, kan kjenne seg igjen i. Denne oppfatningen av et sted kan igjen tiltrekke seg mennesker som

søker en lignende fortelling.

Landskap forskes på og utvikles gjennom et mangfold av metoder. De brukes gjerne i kombinasjon med hverandre for å belyse ulike perspektiv i forskjellige fagdisipliner, som geografi, økologi, planlegging og arkitektur, kunstteori og filosofi. Frem til nyere tid har landskapsplanlegging gjerne benyttet seg av fysisk-estetiske analyser, men landskapet går utover de fysiske og materielle kvalitetene. I nyere tid har dette blitt mer faget opp og belyst innenfor planlegging og stedsutvikling. Landskapsressursanalyse og sosiokulturelle analyser er noen av metodene som utvider landskapsbegrepet til å bli en felles, deltakende plattform fra ulike fagdisipliner og de som bruker landskapet (Clemetsen og Stokke 2014). Denne tilnærmingen til landskap spiller akkord med den europeiske landskapskonvensjonen (2004) som trekker frem det relasjonelle mellom mennesket og landskap;

«Landskap betyr et område slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkning fra og samspill mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer». Landskapskonvensjonen omsatte landskapsbegrepet på en ny måte som fremmer ressursperspektivet ut i et allment rom, i motsetning til hva som det har vært tradisjon for i planleggerfaget (Clemetsen og Stokke 2014). På 1990-tallet var kulturlandskapstilnærmingen konserverende og sektorisert, mens det nå blir omgjort til en felles arena hvor alle kan delta (ibid.)

TRUSLER MOT LANDSKAPET

Sammen med klimaendringer, er nedbygging av arealer og arealendringer de største antatt truslene mot landskapet, naturen og artsmangfold. De samfunnsmessige strukturelle endringene som har skjedd i nyere tid fører til store endringer på bruk og tilnærming til landskapet. Distriktene preges av fraflytting og nedleggelse av landbruk, som vil føre til at verdifulle kulturlandskap vil gro igjen. Kulturlandskap er en stor del av vår nasjonale identitet og kulturarv, og landskapet er levende historiebøker hvor tradisjoner og kultur blir holdt i hevd. OVERBELASTNING OG SLITASJE er et annet problem som har oppstått på populære turistdestinasjoner som for eksempel Lofoten, Preikestolen, Flåm. Mange steder har ønsket tiltak som turistskatt for å regulere og opprettholde funksjoner. Stortinget vedtok i fjor å ikke innføre en nasjonal turistskatt, men åpnet for at regioner og kommuner kan innføre lokale ordninger (NTB 2018)

2.2 DET RURALE LANDSKAP

I Norge bor to av ti det vi kaller spredtbygde strøk, distriktene, på bygda, i det rurale, eller det mer romantiske “på landet”. Begrepene blir brukt om hverandre, og peker på en geografisk karakter ved et sted; stedet befinner seg “utenfor” byen, nærmere naturen. Begrepet ruralitet eller ruralisme blir ofte brukt for å beskrive landlege fenomen, men ilegges ofte forskjellig mening.

Paul Cloke (2006) definerer RURALITET gjennom tre teoretiske tilnærminger; en funksjonell forståelse av det rurale der forståelsen går på de funksjonelle elementene på stedet, i landskapet og i samfunnet. Her blir det rurale definert av å være dominert av ekstensiv arealbruk, hovedsakelig jord- og skogbruk. Den andre tilnærmingen til det rurale består av små, “lavereordens”- bosetninger og bygninger som demonstrerer lokal byggeskikk og tilknytning til jord- og skogbruk, intuitivt forstått som ruralt av de rurale selv. Det rurale kjennetegnes av innbyggernes sterke identitetsbånd til både stedet, landskapet og samfunnet (ibid.). Den sosiale konstruksjonen av det rurale er den tredje og siste teoretiske hovedretningen innen ruralitet og teoretisering av det rurale. Det er et mer postmoderne og post-strukturalistisk fenomen. Denne hovedretningen peker på en sosial, kulturell og moralsk meningsinnholdet ved det rurale og stedege (Flø 2010). Bygdesosiologen Flø skriver; “Det rurale er både konkret og abstrakt, det er både materielt og immaterielt, det er både erfaring og en forestilling, både en realitet og en myte, det er både virkelig og uvirkelig” (2010). Det rurale er altså et komplekst fenomen, med mange dimensjoner.

BYGDA SOM RESSURSGRUNNLAG

Samfunnet vårt har blitt industrialisert, modernisert og effektivisert, noe som har ført meste parten av jobbene fra primærnæringen til tjenestenæring (Skoglund 2013). I dag bor 20% av Norges befolkning i spredtbygde strøk (SSB 2015), mot 87% i 1830 (Myhre 2015). Norge har helt siden etableringen av Distriktenes utbyggingsfond (DU) i 1961 hatt en bevisst distriktpolitikk, med mål om at hele landet skulle følge moderniseringen og økonomisk vekst (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2014). Ressursgrunnlaget i bygdene

har beveget seg mer over i en opplevelsesøkonomi og turistnæring, og trender innenfor reiseliv påvirker hvordan opplevelse de besøkende ønsker seg. Tidligere har turistdestinasjonene, og dermed mange bygder i helhet, blitt sett på som kulisser for opplevelse, mens man nå ser turismen og hverdagslandskapet mer i sammenheng, og hvordan de ulike aspektene ved dem kan forsterke hverandre (Haraldseid 2019).

RELASJON MELLOM BYGD OG BY

Bygd og by er ikke lenger like isolert fra hverandre, men avhengig av hverandre som støttespillere og komplementære for en bærekraftig fremtid. På den ene siden produserer og konsumerer distriktene varer, tjenester og opplevelser til og fra byen. På en andre siden taper distriktene befolkning; og dermed ressurser for å holde strukturer i hevd, som igjen vil true kvaliteten på stedet (ISU mission statement u.d) I kontekst av urbaniseringen blir det viktig å se fremme at rurale områder ikke er mindre viktig, men at byen og bygda er likeverdige avhengig av hverandre (ibid.).

I en globaliserende verden vil mange påstå at det opplevde skillet “by-bygd” ikke lenger eksisterer. Økt urbanisering av bygdene, og bygdekvaliteter som urban dyrking, nabolagsbord og fellesskapsprosjekter i byene, gjør at man kan oppleve urbane kvaliteter på bygda, og bygdekvaliteter i byen. Modernitet er ikke lenger forbeholdt byene, og vi prosjekter og bygder skaper seg en urbane profil.

BYGDA SOM SYMBOL

Bygda symboliserer for mange nostalgiske forestillinger om det gode liv på landet. I den sosiale konstruksjonen av bygda males det gjerne opp et romantisk bilde knyttet til gode oppvekstvilkår for barn, tett og omsorgsfullt lokalsamfunn og naboskap, fred og ro, attraktivt landskap, høy livskvalitet og mer tid til det som teller (Villa 2000). Denne opplevelsen er gjerne knyttet til skillet mellom by og land, selv om det finnes sammenlignbare sosiale prosesser i urbane områder (ibid.).

Forestillingen av livet på bygda som trygt og godt, eksisterer uavhengig av de faktiske forhold. Villa (2000) trekker frem Shucksmiths (et. al 1996) hovedfunn om at bygdefolks subjektive vurderinger



Fig 5 Nikolai Astrup: Vårnatt i hagen

av fordeler ved egne liv ofte var motsatt av hva objektive definisjoner sier. Sladder, kritikk, sosial kontroll, tilbudsmangel, ensomhet, isolasjon, bygdedyr og så videre nevnes som ofte negative forhold man kan finne i bygdene (Villa 2000). Et paradoks med bildet av den idylliserte bygda er skapt i samarbeid med sambygdingene med stor omsorg for hverandre, samtidig som det er de private målene og ambisjonene som står i fokus når en velger bygda som bosted (Stenbacka 2001 gjengitt av Villa 2000) Stenbacka peker også på paradokset om at ønsket om å ha det idyllisk og landlig, samtidig som en vil ha det moderne og urbant. Villas studier (2000) viser også et paradoks; “man ønsker seg frihet og ro ved å bo på bygda, samtidig som man er bundet til lange avstander og en travel hverdag for å få det til å gå opp. En vil ha små og skjerma forhold, samtidig som en vil ha vekst og modernisering.”

Til eit Astrup-bilete:
Kan henda drøymde dei um dette her
å møtast på ein klote, på ein stad
der hegg og apal stend i syreblad
og blømer slik ei gulgrøn vimott nær

ved fjorden? Vera saman, planta bær
og så ein innvigd åker rad for rad
med urter bak ein steingard som dei la
kring helga lundar, dei som fyre fer?

Dei er i riket sitt og sår si jord.
Og våmotti er ljøs av draum og gror.
Dei legg ikkje merke til at ein kjem stilt

i snjoskardet og stig på vatnet no.
Men då dei natta, såg dei månen vod
i gullserk ute der so unders mildt.

Olav H. Hauge (1908-1994)



Stadkjensle på Stad

2.3 MENNESKETS RELASJON TIL STED

Fra 1970-tallet fikk sammenhengen mellom mennesker og sted større fokus i planlegging, blant annet gjennom den canadiske geografen Edward Relph (1944-) og den norske arkitekten Christian Norberg-Schulz (1926-2000). Forholdet ulike mennesker har til sted, blir omtalt med ulike begreper, som alle om den u håndgripelige følelsen av sted.

STEDSTILKNYTNING, STADKJENSLE eller SENSE OF PLACE (Relph 1976), STEDSIDENTITET eller GENIUS LOCI (Norberg-Schulz 1979) er ulike teorier som peker mot den samme, toveise prosessen, der sansning er en forutsetning for at mennesker oppnår identifikasjon med steder (Winther 2019). Disse begrepene har trukket og gitt følelsene og livskvaliteten en rettmessig plass i planlegging og stedsutvikling.

Christian Norberg-Schulz trekker frem Tarjei Vesaas novelle "Siste-mann heim" for å forklare denne relasjonen mellom menneske og sted. I novellen får hovedpersonen Knut en åpenbaring, hvor han ikke bare er med på tømmerhogsten, men opplever den. Det er en sjelssettende opplevelse, og han blir igjen i skogen for å finne seg selv. Novellen handler om å oppleve hva et hjem er, og hva det vil si å høre til. Stedet "åpner seg" for Knut, og dermed blir det "hans egen plass". Livet blir "rett og slett sant" gjennom denne tilknytningen (Norberg-Schulz 1992). Det får mening.

SENSE OF PLACE, eller STADKJENSLE på norsk, har mange assosiasjoner, men kan defineres som summen av opplevelse av landskap, natur, kulturarv, folk, lyder, smaker, minne og mye mer (Johansen 2014) som former forholdet vårt til et sted. Stadkjensle er opplevelsen av et område som gjør det spesielt og annerledes enn andre områder (Clemetsen 2009 gjengitt av Johansen 2014)

Mennesker lager seg relasjoner og forbindelser til steder, og bærer dem med seg i form av erfaringer og tilknytninger. Både steder de befinner seg på i øyeblikket, men også de som de fysisk har forlatt.

Du kan flytte deg mellom steder, men et sted du har tatt del i, vil for alltid være en del av deg. Et sted i seg selv, har også noe bestandig ved seg (Norberg-Schulz 1992), til tross for at det er i kontinuerlig endring. Selv om man erfarer stedet gjennom sine egne tanker, følelser og erfaringer, har det også noe objektivt ved seg, som kan åpenbare seg for alle, bare man åpner seg opp for det (ibid.). Sted er noe som knytter en gruppe mennesker sammen, noe som gir dem en felles identitet og legger grunnlaget for et fellesskap eller samfunn. Det er nettopp stedets bestandighet som gjør at det kan spille denne rollen (ibid.). Stedet består av NARRATIV, både personlig fortellinger, og en fortellinger felles for hele grupper.



Fig 7: Når næringskrefter rår; Drabantbyplanlegging i den idylliske skjærgården på Holmenøya i Risør, som senere ble moderert grunnet sterke protester, både fra fylkesmann og innbygger

STEDSTAP

"Et sted bak de fleste diskusjoner om sted og sense of place ligger et bilde av et stille, enkelt landskap uten storbyer, ingen stygge fabrikker, ingen penge-basert økonomi, ingen autoritære politisk system. I dette landskapet kjenner folk naboene sine, som de deler tradisjoner og sosiale ritualer med. Folk har en intim nærhet med sine omgivelser, og de føler et ansvar for de navnløse kvalitetene av stedet sitt med dets intrikate bybilde og regional byggeskikk" (Relph 1993)

Dette er utopiske, men tankevekkende bemerkninger i en verden med økende pregløshet og stedstap. Før var det tydelige skiller mellom by og bygd, men nå sprer byene og landsbyene seg med lange armer ut i landskapet. Ofte har næringskrefter mye makt i stedstutviklingen, og mange utbyggere lager selv reguleringsplaner. Lokal byggeskikk møter ofte ikke kravene til plan- og bygningsloven, og løsningene blir ofte billige og uten rotfeste til lokalkulturen, hvorpå stedene mister sin egenart. Dette kaller Norberg-Schulz STEDSTAP (1992).

Stedstap fører til fremmedgjøring og tap av kulturarv. Når stedet ikke lenger har noen klar



Fig. 8 og 9: ØKERNKRYSSET I 1951 OG NYERE TID

identitet, svekkes menneskets muligheter for å utvikle en personlig identitet. Norberg-Schulz (1992) mente at det derfor er all grunn til å tro at stedstap er en medvirkende årsak til vår tids rotløshet og fremmedgjøring. I ordet fremmedgjøring ligger det at en ikke lenger har fotfeste i tilværelsen; en hører ikke til noe sted og er blitt "fremmed" (ibid.). OMVERDENKRISEN, som Schulz (1992) kaller vår nåværende krise, er derfor ikke begrenset til materielle problemer, slik som forurensninger og overbefolkning. Først og fremst består den i at mennesket har mistet sitt psykiske fotfeste. Vi "bor" ikke lenger, i ordets egentlige betydning, men fyller isteden tilværelsen med alle slags tilfeldig stimuli. Norberg-Schulz var en av de første som trakk fram behovet for stedsteorier som innbefattet livskvalitetet, og som etterlyste en kvalitativ tilnærming til stedsutvikling.



Fig 10: Hilma af Klint - No. 113, Group III, The Parsifal Series, (1916)

2.4 OM Å BO

Tradisjonelt sett har bokkvalitet hatt en kvantitativ og fysisk betydning, gjerne målt etter antall kvadratmeter til disposisjon og nærhet til arbeid og friluftsområder. Ved å se på *hvordan* det er å bo der, tolker man kvalitativt (Norberg-Schulz 1992). Det er her man finner de grunnleggende trekk og verdier ved det å være menneske. Det er først og fremst gjennom identifikasjon med et sted at vi vier vårt liv til en bestemt slags tilværelse (ibid.). Derfor krever det å bo både noe av oss selv og noe av våre steder.

I "Huset" skriver Tarjei Vesaas: "Det trufaste hjartet likar ikkje å virre hit og dit og vera ingenstad heime. Det vil ha en fast flekk å vende tilbake til, det vil ha sitt firkanta hus. (...)Det bur levande menneske der inne, og usynlege ringar og belte blir til ved menneskeleg utstråling, stenger og lokkar, gjerder inn og opnar portar, - og den som har bygt dette faste punkt for seg og fått istand utstrålinga, kan på merkeleg vis stelle seg utanfor det og la seg trolle av det, og gå inn til det som til ei ny gåve." Her beskriver Vesaas igjen det å høre til, hvor man forbinder seg med omgivelsene sine. Huset representerer et "indre" som

er i harmoni med det ytre, som strekker sine tråder til hverandre, og huset og omgivelsene eksisterer i forbindelse med hverandre.

Frem til nyere tid har kvalitative stedsbegrep vært lite utforsket. Fenomenologisk filosofer var noen av de første til å belyse menneskets forhold til steder, ting og rom. Den tyske filosofen Heidegger (1889-1965) beskriver i flere arbeider at vår tids bolignød ikke bare består i mangelen på boliger, men i at menneskene har mistet evnen til å bo. Menneskets hjemløshet skyldes fremfor alt at en ikke erkjenner dette, og først når man har forstått hva det vil si å bo, åpnes veien mot et nytt fotfeste i tilværelsen (Heidegger gjengitt i Norberg-Schulz 1992).

Å bo forutsetter at vi bygger, ikke bare hus, men våre omgivelser i sin alminnelighet. Norberg-Schulz mente at mennesker skaper sin identitet når det kjenner et sted og tar vare på det ved å «bygge» i overensstemmelse med stedets eget vesen (Schulz 1992).



Fig 11: Else Hagen - Liten klode

Å FÅ ET FOTFESTE I EN FLYKTIG VERDEN

"Vi stopper vår vandring, og sier: "her!". Så skaper vi en innside og en utside" (Norberg-Schulz 1985).

Når man bor skaper man et fotfeste. Et bosted er et sted verden «forklares» for oss (Schulz 1992). Våre bosetninger lever ikke i isolasjon, men i et NETTVERK, flettverk til et omgivende landskap, andre bygder og byer. Å skape seg et fotfeste er å flette seg inn i et nettverk med det som er omkring en. Det ligger i vår natur å søke etter relasjoner, og det gjør man i følge antropologen Tim Ingold (2015) ved å danne nettverk, eller flettverk. I trådene man sender ut, flettes andres tråder sammen, og skaper relasjoner, samhold og samfunn i sameksistens (Ingold 2015).

ET UTGANGSPUNKT I NETTVERKET

Sentrum, både i by og bygd, skal fungere som et utgangspunkt i nettverket hvor rådene flettes sammen og omlandets egenskaper er samlet (Norberg-Schulz 1992). Man skal fortsatt føle seg hjemme der, samtidig som en får et videre perspektiv på tingenes tilstand,

ved at det egne stedet nå erkjennes som en del av en større samvirkende helhet (ibid.). Sentrum skal være en naturlig oversettelse av landskapets genius loci, eller stadkjensle, i bygde former. Norberg-Schulz mente at hvis landskapet og bygningene ikke stemte overens, ville bosetningen virke fremmedgjort i omgivelsene istedenfor å danne et samlende sentrum (ibid.).

SKAPENDE FORHOLD TIL VIRKELIGHETEN

Også Norberg-Schulz trakk ofte frem den Heidegger (gjengitt av Schulz 1992) som snakket om det nødvendig menneskelige behovet om å ha et skapende forhold til virkeligheten. Å bo og leve handler også om å møte andre for å utveksle produkter, idéer og følelser, for å erfare livet som et mangfold av muligheter og innhold (Norberg-Schulz 1985). Den franske filosofen og sosialisten Lefebvre (2003) var inne på lignende tanker; han skilte på det passive begrebet habitation, ("bosetning"), (eller habitat), og "to habit" (å bo), som er aktiv deltakelse i landskapet (Lefebvre 2003). *To inhabit* betyr fri utvikling av hvert menneske sitt potensiale.

2.5 TRENDER

Trender er tendenser som former og skaper endringer i hvordan vi bruker og ser på omgivelsene våre. Trendene kan utspilles i adferdsmønstre, klesstil, valg og bruk av teknologi, bosted og en rekke andre bruksmønstre. Når vi snakker om trender som påvirker mange aspekter ved verden og varer i lang tid, snakker vi gjerne om megatrender (Elmahdy et. al 2017). De blir gjerne drevet av sosiale, politiske, økonomiske og teknologiske samfunnsendringer. Megatrender gir gjerne ringvirkninger i form av mindre sub-trender (ibid.). Noen av trendene kan ha truende eller farlige konsekvenser slik som klimakrisen, terrorisme, ensomhet og isolasjon, mens andre kan ha - eller vise seg å ha - lovende og positive konsekvenser (Haukeland 2017).

Historisk sett har menneskelige verdier vært stabile og universelle, men i dag har MOBILITET, ØKT VELSTAND og FLYT og TILGANG PÅ VARER, TJENESTER og IDÉER gjort oss til flyktige konsumenter (Bauman 2000). Verdiane i vesten har gått fra å være fellesskapsorienterte, mot å være mer individuelle og knyttet til selvrealisering. Verdiane skifter ofte etter ulike livsfaser og trender. For å forstå hvordan trender påvirker og påvirkes, må man se på de bakenforliggende mekanismene.

MEGATRENDER

Elmahdy (et. al. 2017) deler de forskjellige trendene i fem kategorier: SOSIALE, TEKNOLOGISKE, ØKONOMISKE, MILJØMESSIGE og POLITISKE. Samfunnsforsker Knut Erik Solem mener de viktigste MEGATRENDENE SOM FORMER VERDEN kan deles inn i kategorier innenfor 1) DEMOGRAFI, 2) TEKNOLOGI OG 3) MENNESKELIGE VERDIER.

DEMOGRAFI handler om befolkningsvekst og utvikling sett i sammenheng med ressursbruk og ressursfordeling (Solem 2007). De siste tiår har distriktene jevnt over tapt befolkning til byer og større tettsteder. Småsamfunn har fått et UTTYNNINGSSAMFUNN (Lønning og Teigen 2009). De fraflyttede småstedene vil få en aldrende befolkning og stadig mindre tjenestetilbud og aktivitetsnivå. Minskende folketall kan derfor få konsekvenser både for tjenesteyting, livskvalitet og

trivsel (Aasbrenn 1989, 1993, Wiborg og Anvik 2000 gjengitt i Lønning og Teigen 2009). Det er derfor hensiktsmessig å opprettholde befolkningstall for å holde stedskvalitetene i hevd. Likevel; folkevekst er ikke nødvendigvis den eneste løsningen. Dette er for mange steder også en uoverkommelig løsning (Lønning, Teigen 2009).

TEKNOLOGI ses i sammenheng med samfunn og handler om den stadig større og viktigere rollen som teknologi og teknologisk utvikling spiller i de fleste deler av samfunnsutviklingen i Norge og verden forøvrig (ibid.). Teknologisk utvikling fører blant annet til endringer i demografien, ved å endre sektorene gjennom automatisering og effektivisering og ved å gjøre det mulig å arbeide fra et annet sted enn det fysiske arbeidsstedet. Teknologi fungerer som en boomerang hvor vi påvirker og skaper teknologi på samme tid som teknologi påvirker og former oss.

MENNESKELIGE VERDIER kan gjerne ses på som et resultat eller en interaksjon mellom demografi og teknologi. I en globaliserende verden påvirkes båndene mellom ulike verdensdeler, land og folkegrupper. Resultatet blir gjerne at normer og verdier får en mer global karakter (ibid.). Idéer og trender går på tvers av grenser, og spesielt internett og sosiale medier har gjort at det ikke lenger bare er omgivelsene i din nærmeste omkrets som former deg, men gruppene du identifiserer deg med. En av de største trendene knyttet til verdier vi ser i Norge, er at folk ønsker å velge seg en mer innholdsrik fritid fremfor mer lønn. Eksplosjonen av økt produktivitet som fant sted i Vesten i forrige århundre, førte til en massiv forbrukerkultur. Folk tjener og forbruker mer, og som en motreaksjon på dette og på klimakrisen, ønsker mange seg en annen livsstil mer i tråd med verdier som er miljøvennlige, selvrealiserende, og som gir mer tid og nærhet til venner og familie. Med sosiale medier har FREMSTILLINGEN av en attraktiv livsstil blitt svært viktig for mange, som ønsker å vise omverdenen at de lever et attraktivt liv i tråd med tidsriktige verdier.



Surfing: en livsstil i tråd med moderne verdier

2.5.1 TRENDER I VALG AV BOSTED

Den største demografiske trenden i Norge er sentralisering og urbanisering. Det vil si at bosetningsmønsteret følger jobbene, som i større og større grad befinner seg i og rundt byer og større tettsteder. Samtidig ønsker mange seg et liv med urbane kvaliteter og funksjoner. Mange flytter fra bygda i forbindelse med utdanning, og blir ofte igjen i byen eller på større tettsteder der jobbene for de høyere utdannede ofte er (Villa 2002), eller fordi de ønsker seg et liv i eller nær byen.

Samtidig som dette er den generelle tendensen, er det også svært mange som ønsker seg et "liv på landet". Enkelte flytter til bygda i ulike LIVSFASER, eller fordi de ønsker å leve i tråd med visse LIVSSTILER. Denne motstrømmen, eller understrømmen kan sies å være knyttet til fritidsinteresser. Janoschka og Haas (2014) beskriver denne undertrenden som et eksempel på menneskelig livsførsel som resultat av det postmoderne samfunnet med flyt av varer, tjenester, mennesker og muligheter. I mange europeiske land er flytting fra byene til bygdene en omfattende trend, skriver

Villa (2005) i sin doktoravhandling om å bo på bygda. Den demografiske undertrenden av folk som flytter fra by til bygd kalles KONTRAURBANISERING (Peters 2014).

Denne mottrenden utfordrer noen av de vanlige antakelsene og tilnærmingene i tradisjonell flytteforskning (Peters 2014), som ofte bare belyser tilbakeflytting og motiver knyttet til det. Ofte blir en livsstilsflytter motivert av et ønske om å ha et skapende forhold til omgivelsene sine, og entreprenørskap er sterkt forbundet med livsstilsflytteren.

Bygdeforskningen har gått fra å dreie seg rundt kvantitative parametere, til å dreie seg om bygdelivet og bygdas kulturelle image (Villa 2005). Selvom tallet på flytting til bygdene er betydelig lavere enn tilflytting til byene, er det likevel en betydelig oppblomstring i mange av Norges bygder som resultat av denne flyttingen. Derfor er det interessant å se på hva slags kvaliteter denne flyttingen har, og hvordan den kan ha innvirkning på små lokalsamfunn.

Den offentlige debatten om distriktene har blitt farget av den vedvarende nedgangsfortellingen om bygda. Distriktene blir ikke sjelden omtalt som et

utdøende fenomen, hvor flyttestrømmen mot det urbane har skylden (Lønning og Teigen 2009). For å lykkes med stedsutvikling må fokuset gå fra den naturstridige tankegangen om “å snu flyttestrømmen”, til å omfavne generell samfunnsutvikling, tilrettelegging, synergier og grobunn for initiativtakere, ildsjeler og lokale foretak, om å gjøre egne komparative fortrinn og å satse på å utvikle stadkjensle og stedsidentitet. I følge Lønning (2008) er det, i det konkurransesamfunnet vi lever i, de gode idéene, de engasjerte utviklingsaktørene og stedet som genuint åpner for det nye som vil lykkes.

2.5.2 LIVSSTILSTRENDER

Det er mangel på enighet på den akademisk definisjon av livsstil (Peters 2014). Livsstil som samfunnsvitenskapelig begrep går gjerne på aktiviteter, adferd, verdier og holdninger. Peters (2014) trekker fram den britiske sosiologen Anthony Giddens (1938-) som definerer livsstil slik: “a lifestyle can be defined as a more or less integrated set of practices which an individual embraces, not only because such practices fulfil utilitarian needs, but because they give material form to a particular narrative of self identity”. Livsstil handler, gjennom Giddens definisjon, om å iscenesette fortellingen om seg selv og sitt liv.

LIVSSTILSTRENDER er et relativt nytt fenomen som sier noe om nye motiv for valg av bosted og leveform. Livsstilsflytting er et begrep som baserer seg på det engelske “lifestyle migration” (Peters 2014). ØKT VELSTAND, VALGFRIHET, TEKNOLOGISK UTVIKLING, MOBILITET OG MULIGHET TIL

SELVREALISERING BÅDE GJENNOM ARBEID OG FRITID, ENDRER STEDSFORSTÅELSE OG STEDSUTVIKLINGEN. Dette åpner også opp for nye mulighet innenfor planlegging og revitalisering av lokalsamfunn. Fra tankegangen rundt at å bo er et mål i seg selv, er valg av bosted blitt et middel for å oppnå noe mer (Peters 2014). Nyere flytteundersøkelser viser behovet for å forstå flyttemotiv (ibid.) og bokvalitet må sees i lys av nye livsstilstrender.

UTVIKLING I VELSTAND gjør slike livsstilvalg mulig. Større andel av folks inntekter brukes på reise og fritid, og mobilitet gjør det mulig for en den privilegerte å forme livsstilen etter eget ønske. I tillegg har det oppstått en delingskultur og delingsøkonomi, som utfordrer kommersielle foretak, samtidig som det har et sosialt aspekt ved at man deler og bytter ulike former for tjenester og kapital.

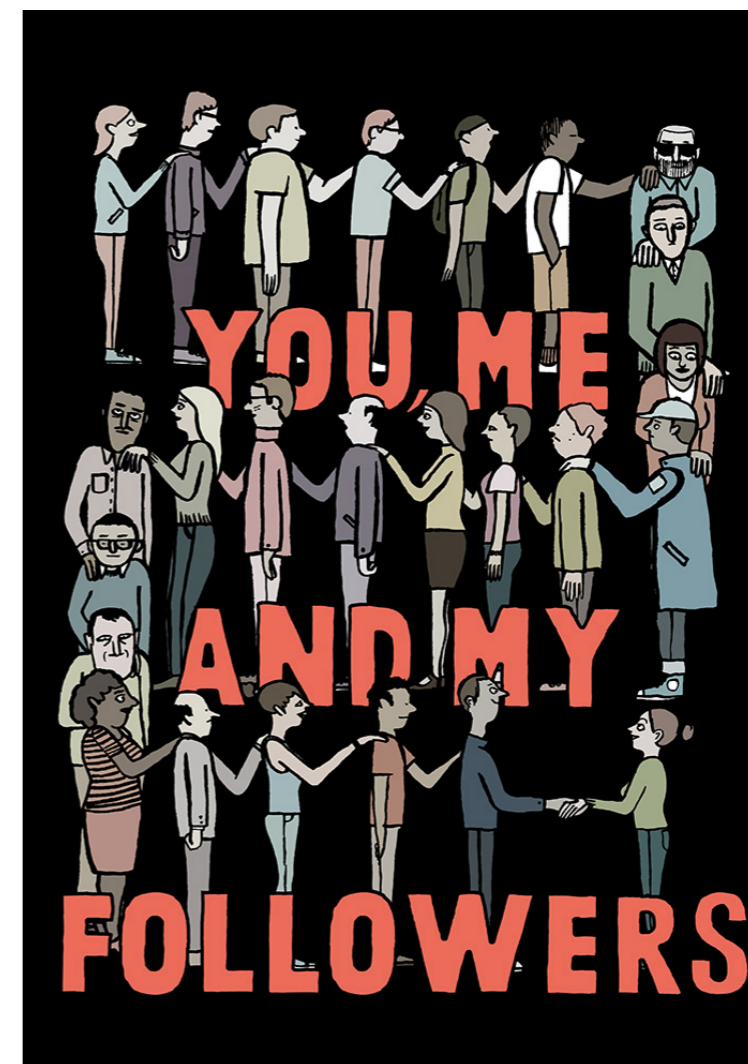


Fig 13: Jean Jullien

2.5.3 FLYKTIGHET, MIDLERTIDIGHET, INDIVIDUALISME

“Avbrytelser, mangel på sammenheng og overraskelser hører til våre vanlige livsbetingelser. De er til og med blitt reelle behov for mange mennesker hvis sinn ikke lenger blir næret av annet enn brå forandringer og stadig nye stimuli [...]. Vi tåler ikke lenger noe som varer. Vi vet ikke lenger hvordan vi skal få kjedsomheten til å bære frukt.” Bauman (2000)

Den polske sosiologen, filosofen og samfunnskritiker Zygmunt Bauman (1925-) hevder at den nye moderniteten, som han kaller “den flytende modernitet”, flytter hovedvekten fra fellesskapet og til det individuelle. Den flytende moderniteten appellerer til det skapende i oss. Den er en medisin mot kjedsomhet, og spiller på det bevegelige i samfunnet (Bauman 2000). Bauman (2000) kritiserer den flytende moderniteten for å være falskt og at den avslører modernitetens skyggesider; oppløsninger av sosiale nettverk, av

menneskelig kontakt, ansvar og kommunikasjon. Han konkluderer med at en ekte frigjøring ikke skjer gjennom stadig større grad av individualisering, men gjennom en FORNYET KONTAKT MED FELLESSKAPET. Han mener den flytende moderniteten er en bevegelse som forblir flyktig og derfor er likegyldig.

Om identitetens flyktighet skriver Baumann: “Når alle, eller de fleste, identiteters iboende flyktighet og instabilitet er gitt, er det evnen til å shoppe omkring på identitetenes supermarked og graden av ekte eller antatt forbrukerfrihet til å velge ens identitet og beholde den så lenge man ønsker det. (..) I et forbrukersamfunn er det å ta del i forbruksavhengigheten - den universelle shoppingavhengigheten - selve betingelsen for all individuell frihet; først og fremst friheten til å være annerledes, til å ha identitet”.



Fig 14: Reiselivstrender: Det har blitt populært med små, intime festivaler, gjerne i kombinasjon med naturbaserte aktiviteter og camping.

2.5.4 TRENDER ITRENDER INNENFOR REISELIV

Prosjektet BIOTOUR (2016-2020) forsker på reiselivet i den nye bioøkonomien, med fokus på hvordan STEDSBASERTE RESSURSER KAN BLI TIL VERDIFULLE OPPLEVELSER. En av rapportene deres handler om megatrender innenfor reiseliv, hvor de undersøker megatrender og subtrender som vil ha betydning for den framtidige utviklingen av det naturbaserte reiselivet i Norge (Elmahdy et.al 2017).

Med økt fokus på BÆREKRAFT og MILJØBEVISSTHET, har mange reiselivsaktører lagt til rette for et LANGSOMMERE KONSUM OG OPPLEVELSE. De siste ti årene har naturbasert opplevelsesturisme stått for den største veksten globalt (Romuld 2019). Dette gir norsk reiselivsnæring nye muligheter for å skape verdier. Norge har blant annet signert på National Geographics internasjonale samarbeid om geoturisme, som forplikter seg til å utvikle turisme som ivaretar, forsterker og framhever den lokale egenarten til et sted, som miljø, kultur, estetikk og tradisjoner (Romuld 2019).

Norsk reiseliv er spesielt orientert rundt VERDIER. Verdiene må stå i forhold til budskapet om bærekraft, spektakulær natur og kvalitet. Romuld (2019) trekker frem prosjektet "Bærekraftig reiseliv 2016" hvor disse sosiale verdiene ble vektlagt:

LOKAL LIVSKVALITET OG SOSIALE VERDIER; livskvaliteten i lokalsamfunn skal styrkes og bevares, inkludert sosiale strukturer, tilgang til ressurser, fasiliteter og fellesgoder for alle, samt unngå enhver form for sosial degradering og utnyttning.

LOKAL KONTROLL OG ENGASJEMENT; lokalsamfunnet og lokale interesser skal engasjeres og være drivkrefter med hensyn til planlegging, beslutninger og utvikling av lokalt reiseliv.

GJESTETILFREDSHET OG TRYGGHET; opplevelsekvalitet. Opplevelsene skal være trygge, tilfredsstillende og berikende for alle turister, uavhengig

av kjønn, bakgrunn og etnisitet, funksjonshemninger eller andre faktorer.

Lønning og Evans introduserte i 2010 begrepet FELLESSKAPSTURISME på norsk. Fellesskapsturisme er en strategi for reiselivsutvikling der fokuset ligger på KOLLEKTIV INKLUDERING og MEDVIRKNING, og der reiseliv fremstår som en lokal næring. Prosjektet deres (2010) fokuserte på kulturhistorien og kystlandskapet som fellesgode. Lønning og Evans (2010) la sterk vekt på utvikling av lokale SAMARBEIDSMODELLER der ulike aktører og krefter ble koblet sammen, for å forsterke stedets ressurser. Dette var både for å sørge for mest mulig utbytte av ressursene, men også for å øke verdien av produktet og merkevareren i bygda. De trakk også frem den historiske innrammingen for stedsutvikling, fordi det i den finnes særpreg og identitet som vil heve attraktiviteten både for turister og lokalsamfunn.

Kobro (et.al 2013) peker på likheten mellom turisten og livsstilsflytteren, og at overlappingsfeltet mellom lokalsamfunn og reisemålet vil bli stadig større: vi ønsker å berøre, og berøres i stadig flere valg vi tar i alle arenaer av livet. Berøringspunktene i sum bidrar til å skape vår identitet og fortellingen om oss selv (ibid.). Kobro (et. al 2013) mener at den emosjonelle delen av det å velge bosted bli stadig mer lik betingelsene for å velge reisemål. Det betyr derfor at kravet om å få lokale aktører på tvers av lokalsamfunn og reiselivsnæring til å spille på lag, vil bli høyere i tiden fremover.

UTVIKLING OG ENDRINGER I ØKONOMI
Større andel av folks inntekter brukes nå på reise og fritid. Økt velstand i andre deler av verdenen gjør at flere reiser, noe som spesielt merkes på økende andel av asiatiske turister i Norge. Dette gjør at reiselivet endrer seg etter de ulike gruppenes preferanser. Samtidig utfordrer delingsøkonomi ulike kommersielle aktører, hvor mange ulike, ofte billigere tilbud

tilbys gjennom ulike delingsplattformer.

MILJØTRENDER påvirker også det naturbaserte reiselivet. Drivstoffkostnader kan forventes å øke, som igjen vil kunne redusere langdistanseflyvninger (Haukeland 2017). Klimaendringene vil også bli mer merkbare, og det vi vanligvis forbinder med vinteraktiviteter, som ski- og hundesleding, kan bli redusert. I tillegg kan urbanisering eller nedbygging av naturområder til samferdselstiltak eller energiproduksjon påvirke både attraktiviteten og det biologiske mangfoldet. Reiselivet i seg selv er skyldig for mye utslipp. I Norge har spesielt cruiseturismen blitt belyst og kritisert for å representere en lite bærekraftig turisme, med mye forurensing i sårbare fjordarmer, i tillegg til at cruiseturistene bidrar lite til verdiskapingen i lokalsamfunnet med sine hurtige besøk og all-inclusive. Mange områder blir bokstavelig talt slitt ned av turister som skal ta sine selfies og skynde seg videre til neste målpunkt.

2.5.5 MOBILITET

Mobilitet handler om flyten av mennesker, idéer, objekter og informasjon (Urry 2007), og tilrettelegger for livsstilstrender. Urry mener at gjennom å forstå mekanismene og komponentene som er knyttet til mobilitet, kan man redefinere forhold som forbruk, fritid, arbeid, venner og familieliv.

Man er ikke like fysisk knyttet til arbeidsplass og hjemsted som før. Teknologi og mobilitet frigjør disse fysiske båndene, og man kan i større grad “ta med seg livet sitt” hvor enn man oppholder seg. Menneskers identitet er dermed ikke lenger bundet til tradisjonelle og kulturelle forhold i samme grad som før, og folk kan ha tilknytning til flere steder samtidig.

2.5.6 LIVSSTILSSFLYTTING

Livsstilsflyttere er knyttet til STEDSIDENTITET, ØNSKE OM Å UTFOLDE SEG SELV og en SØKEN ETTER EN TILHØRIGHET. For tilflyttere som flytter til nye steder, vil “røtter” og stedstilhørighet fra før antakelig spille en liten rolle som flyttemotiv (Skaar 2016). Derimot er stedets egenart, som for eksempel lokalsamfunn, landskap og aktivitetstilbud av større betydning. Peters (2014) peker på at livsstilsflytting som akademisk begrep er et relativt nytt fenomen knyttet til vår samtid, hvor det meste av forskningen er i engelsk litteratur. Det er begrenset forskning og funn på hvilken betydning livsstilsflytting har for et sted, eller hva det innebærer på et personlig nivå (Benson og O’Reilly 2009, Torkington 2010 gjengitt av Peters 2014).

Peters definerer livsstilsflytting som først og

fremst baserer seg på livsstil som motiv for valg av bosted. Hun trekker frem Janoschka og Haas (2014), som mener livsstilsflytting karakteriseres av det de kaller en PRIVILIGERT form for MOBILITET (2014). Livsstilsflytting dreier seg om mennesker som har valgfrihet og bevisst oppsøker attraktive omgivelser fordi de ønsker å realisere seg selv, i motsetning til de som ser seg tvunget til å flytte fra et sted på grunn av for eksempel en utfordrende økonomisk situasjon (Peters 2014).

Å forstå flyttemotiv, er viktig både for å forstå hva det vil si for stedet en flytter fra, og for å forstå hva det vil, eller kan si, for stedet en flytter til (Benson og O’Reilly 2009, gjengitt av Peters 2014). Om man forstår driverne og motivasjonen for slik flytting, kan man også legge til rette for attraktive lokalsamfunn som tiltrekker seg slike flyttere. Dette er spesielt gunstig på grunn av entreprenørskapen som ofte følger livsstilsflyttere.

2.5.7 FORSKNING PÅ LIVSSTILSTRENDER OG LIVSSTILSFLYTTING

Studier og litteratur innen flytteforskning og bostedsmotiv er ofte basert på relativt tradisjonelle tilnærminger. I 2008 ble den første landsomfattende bo- og flyttemotivsundersøkelsen siden 1972 gjort av Norsk institutt for by- og regionalforskning (NIBR) (Peters 2014). I Peters (2014) analyser av denne blir det tydelig at det trengs en mer aktør- og meningsorientert tilnærming for å forstå folks bostedsmotiver, fremfor den strukturelle

tilnærmingen som har preget mye av flytteforskningen (Sørli, Aure og Langset 2012, gjengitt av Peters 2014). Innenfor reiselivet ser vi derimot økt fokus på megatrender og hvordan de former reiselivet, og hvordan reiselandskapet og hverdagslandskapet henger sammen (Haraldseid 2019), blant annet gjennom det tidligere nevnte forskningsprosjektet Biotour (2016-2020).

Mange unge i byen kunne tenke seg en fremtid på bygda, med mer tilknytning til natur og lokalsamfunn. Tilflyttere fra byen har ofte med seg kompetanse, initiativ og idéer som er til stor nytte for lokalsamfunnet. Den nye bygda er mangfoldig og en god blanding av lokale, tilflyttere, tradisjoner og innovasjon. Istedenfor et ensidig fokus om å få folk til å flytte tilbake bør det i tillegg fokuseres på hvordan man kan tiltrekke en ny type tilflyttere. Med det som mål kan steder iverksette tiltak og strategier for å treffe denne potensielle gruppen.

Hittil i litteraturen om tilflytting til distriktene er disse spørsmålene lite belyst (Lønning og Teigen 2009). De fleste studiene dreier seg generelt rundt tilflytting til distriktene, også de som bare har empiri som er avgrenset til et sted eller region. Samtidig vil denne generaliseringen gjøre at konkrete tiltak uteblir. Lønning og Teigen (2009) peker på utfordringen ved å finne generelle flyttemotiv som gjør flytting mot distriktene særlig annerledes enn flytting fra bygd til by, og den tilsvarende utfordringen ved å finne motiv som både er ensartede for flytting til hele distrikts-Norge og som kan gjøres om til konkrete tiltak. I litteraturgjennomgangen deres (2009) finner de lite fokus på problemstillingene nevnt ovenfor.

Lønning og Teigen (2009) peker også på at de fleste

studier rundt flytting til bygd undersøker “tilbakeflytting”, og at folk uten tilknytning til området de flytter til ofte har blitt utelukket. I Europa derimot, har strømmingene til bygda vært belyst i større og mer omfattende forskningssatsinger, med fokus på den såkalte “kontraurbaniseringa”: mennesker med middelklassebakgrunn som søker seg til landsbygda for å kunne leve et annerledes liv enn det byen gir rom for (Lønning og Teigen 2009). Det er ikke vist like stor interesse for dette fenomenet i Norge. Heller ikke fenomenet om økende internasjonal tilflytting til norske bygdesamfunn ser ut blitt fanget opp og belyst av norske forskningssmiljøer (ibid.). Dette er bunner kanskje i at bygdas problem er forenklet til å være i en uunngåelig fraflyttingsstrøm, og at man overser fenomener og trender som kan bygge oppunder bygdas styrke og levedyktighet.

Fremtidens bygder (Arkitektforbundet), Bygda 2.0 er pilotprosjekter der BOLYST spiller en stor rolle og oversettes ut i omgivelsene i form av fysisk utforming. Her blir nettopp stedets særpreg hentet frem og spisset for å møte et bestemte, moderne behov, med mål om å være et attraktivt sted å bo. Disse prosjektene eksemplifiserer hvordan man kan bruke tilflytterpotensialer, tilpasset stedets egne premisser. Telemarkforsk har også en rekke publikasjoner som går på kvalitative egenskaper og muligheter i stedsutvikling. I Fremtidens bygder-prosjektet TUN+ ble det foreslått billige og bærekraftige modulbaserte klyngetun i en liten bygd i Sogn og Fjordane. Dette spiller både på at boligene kan tilpasses ulike livsfaser, at folk som bor landlig også ønsker seg en bærekraftig livsstil utenfor sentrum, men likevel ed sosiale og urbane kvaliteter og et sosialt liv med urbane kvaliteter (Brochmann 2103). Klyngetunene gjør at utbyggingen blir konsentrert og arealer spares. Prosjektet var ikke gjennomførbart på planlagt tomt, så det er per dags dato ikke bygget enda.

2.6 STEDSUTVIKLING I RURALE STRØK

Stedsutvikling handler om å programmere et sted, basert på stedets egne kvaliteter, historie og identitet, samtidig som utviklingen ses i forhold til lokal, regional og nasjonal kontekst og behov. Planlegging av sted skjer gjennom et mangfold av metoder, for å tilnærme seg de ulike aspektene av sted.

2.6.1 PLANLEGGING I DISTRIKTENE

I 1965 ble distriktene for første gang inkludert i Plan- og bygningsloven med grunnprinsipp om at by og land er like viktige størrelser (Brochmann 2018) . I 1960-årene dreide planleggingen fra å være et ekspertvelde til å være et politisk styrt felt (ibid.). På 1980-tallet ble planfaget preget av åpningen for private aktører, som økte bruk og tyngden av nettverk og nettverksstyring. Denne overgang fra government til governance gjør at flere aktører, både offentlige og private, blir stadig mer involvert i beslutningstaking og styring. Dette er i kontrast til tidligere, hvor planleggeren hadde mer makt (Jørgensen 2011). Mange beslutninger blir altså tatt gjennom nettverk og partnerskap utenfor det ordinære hierarkiske beslutningssystemer, og dette byr både på utfordringer og potensialer (Jørgensen 2011). Enkelte private aktører kan dominere planleggingsprosessene, og allianser og maktrelasjoner kan få sterk påvirkning (Brochmann 2018), og kan dermed også undertrykke andre stemmer, interesser og behov.

2.6.2 LIVSKVALITET INN I PLANLEGGINGEN

Fra 1970-tallet begynte forskere å interessere seg for livskvalitet i byer og indikatorer for å måle livskvalitet (Vareide og Storm 2010). De var først og fremst opptatt av faktorer som vær og offentlige

tjenester, mens det i nyere tid har blitt økende fokus på konsumgoder, stedsidentitet og kulturtilbud (ibid.). I nyere tid blir kvalitative egenskaper og menneskers relasjoner til landskapet tillagt stadig større betydning, og medvirkning gjennom ulike måter har blitt et viktig, og pålagt, i henhold til Plan og bygningsloven (2008).

Det som fra 1990-tallet har vært oppfattet som fysisk planlegging, har tidligere ikke berørt de sosiale og kulturelle sidene ved et sted (Ruud et. al 2007). Denne fysiske planleggingen påvirker imidlertid sosiale grupper ulikt, har ulik symbolsk betydning for ulike mennesker, og er gjenstand for interessekonflikter både blant fagfolk og i sivilsamfunnet (ibid.). Det er utviklet en rekke modeller og analyser for at planlegging skal omfatte så mange aspekter som mulig.

2.6.3 KRITIKK AV MODERNE PLANLEGGING

Lefebvre (1996) kritiserte planleggere for å jobbet ovenfra og ned, såkalt top-down, uten å hente kunnskap fra de som faktisk oppfatter og bruker landskapet. Ofte blir planleggere “utenfra” hentet inn, for å gjøre raske, overfladiske analyser uten å selv være deltakende i landskapet. Dermed fanges ikke stedets fortellinger, behov og nyanser opp og, mange perspektiver går tapt. Planlegging i motsats til dette vil være kontakt med det liv man planlegger for, og å skape engasjement på grasrotnivå, såkalt bottom-up-planlegging.

Graham og Healey (1998) kritiserer planleggerens ofte todimensjonale produkt - planen som et resultat for et prosjekt, og etterlyser en mer dynamisk prosesstilnærming . En todimensjonal situasjonsplan evner ikke å følge opp at tid og rom utfoldes i samspill, i kontinuerlig prosess gjennom sosiale handlinger innenfor og mellom steder (Graham og Healey 1998). Nye planleggingsperspektiver understreker at steder

eksisterer i nettverk av sosiale relasjoner og forståelser. I forsøket på å omfavne et steds lag og dynamiske prosesser, understreker mange byplanleggere behovet for å beholde og behandle byens mangfoldige perspektiv på samme tid (Graham og Healey 1998). Graham og Healey (1998) foreslå å utvikle en plan for de involverte prosessene i planleggingen, som et tilleggsprodukt til den todimensjonale planen.

I Plan 1/2019 pekes det på at det ofte er mangel på planlegging for spontanitet og møteplasser for voksne i lokalsamfunn, spesielt i utenfor byer. Her henvises de voksne ofte til turområder, mens møterommene i det bygde miljøet oftest er for barn. Dermed blir det vanskelig for de voksne, spesielt de uten barn, å bygge relasjoner i lokalsamfunnet (Winther b. 2019).

2.6.4 FORANKRING I STEDEGEN KONTEKST

Altfor ofte baseres lokal utvikling på kopiering av tiltak, programmer eller idéer som har vært gjennomført andre steder, påpeker Susan Brockett i en artikkel i Plan (06/2014). Hun forstår fristelsen ved å kopiere andres vellykede oppskrift, men mener at det dessverre ofte gjøres uten tilstrekkelig tilpasning og forankring til lokale forhold.

Det er utviklet en rekke modeller og analyser i nyere tid for å vurdere og spille på et steds egenskaper og karakter. Telemarkforskning har utviklet en modell for å vurdere attraktivitet. Norsk institutt for by- og regionsforskning (NIBR) har utviklet sosiokulturell stedsanalyse, en paraply for stedsanalyser som inkluderer medvirkning og kulturelle og sosiale aspekter. Landskapsressursanalyse er en metode som i tillegg til å analysere det fysiske landskapet, undersøker et steds STADKJENSLE; hva slags forhold menneskene har til landskapet (Clemetsen og Stokke 2014). Relph, som introduserte sense of place-begrepet (1976), peker på at

en stadkjensle/sense of place ikke kan designes og iscenesettes i detalj, siden den av natur, er udefinierbar. Likevel foreslår han at en formulert stedsforståelse kanskje bidrar til politiske, økonomiske og designgrep er forankret i stedlig identitet.

2.6.5 BRED DELTAKELSE

Bred deltakelse er nå anerkjent, også gjennom Plan- og bygningsloven (2010), som en forutsetning for vellykket lokalsamfunnsutvikling. Ildsjeler er nødvendige, og trenger støtte og nettverk for å kunne bære satsing og utvikling over tid. Ressurser og verdier som legges til grunn for planleggingen, må favne om det kulturelle mangfoldet som ethvert lokalsamfunn består av. Cruickshank (2014) mener sterke bånd mellom sted og næringsliv, med lokale eiere som investerer overskudd lokalt til fellesskapets beste er en annen suksessfaktor for vellykket utvikling i rurale strøk. Dette kaller han “PATRIOTISK KAPITALISME” (Cruickshank 2014).

2.6.6 HVORDAN TILTREKKE SEG LIVSSTILSFLYTTERE?

Lønning og Teigen (2009) mener at planleggere og utviklingsaktører bør fokusere på resultatene av flyttemotivsundersøkelser som er knyttet til de mindre regionene og områdene, med spesielt fokus på hvorfor de flytter til DENNE SPESIFIKKE plassen. En landsomfattende flyttemotivundersøkelse kan bare gi generelle svar (Lønning og Teigen 2009), mens en STEDSSPESIFIKK UNDERSØKELSE kan fange opp STEDETS SÆRART som kan brukes til videre PROFILERING og MARKEDSFØRING. Det er også viktig å ta høyde for fundamentale endringer i arbeidsliv (Lønning og Teigen 2009). Før flyttet folk i mangel av arbeid, mens arbeidsmotiv i dag ligger langt nede på listen av flyttemotiv (Nordisk Ministerråd 2002). Nå flytter folk til arbeid hvor man får realisert seg selv og interessene sine. Arbeidet skal samsvare med interesser og verdier, og flyttemotivet er ofte dermed interesserelatert.

En del av de som flytter til distriktene i dag har høyere utdanning (Lønning og Teigen 2009), med god hjelp fra offentlig sektor som tilbyr arbeidsplasser i distriktene. Samtidig befinner de fleste arbeidsplassene for de med høyere utdanning i sentrale strøk, og dette gjør at de fleste som tar høyere utdanning, blir i byen. Lønning og Teigen peker på at disse poengene er mindre viktig for utviklingsaktører som ønsker å legge til rette for tilflytting.

Det er ønskelig med flere statlige arbeidsplasser i distriktene, men utover dette gir rammene for et lokalt/regionalt tiltaksprosjekt knappst rom for særlig mange nye arbeidsplasser for høyere utdannede (Lønning og Teigen 2009). Dette krever mye midler, og det er kanskje mer hensiktsmessig å tiltrekke seg idé- og ressurssterke mennesker først, for deretter å håpe at disse utfolder seg i entreprenørskap og lokalsamfunn. Det vil med det målet være hensiktsmessig å markedsføre seg mot denne gruppen.

2.6.7 ELITISME

Bygdesosiologen Flø beskriver og kritiserer dette som elitistisk planlegging (2009), og at denne planleggingen ofte undertrykker lokalsamfunns egne behov og tradisjoner (2014). Flø mener “akademiske forståsegpåere” har gjort bygde-Norge til en vare, og at bygdefolket ofte ikke kjenner seg i gjen i “den statsfinansierte middelklassens idéer om bygdas framtid”. Fløs kritikk av bygdeutvikling går på utenforstående griper inn og regulerer de lokales livsførsel, gjennom en ovenfra-og-ned tilnærming. Han peker på at det kan være provoserende for lokalsamfunn å bli “pålagt” å være attraktiv for turister og tilflyttere. Han kritiserer også livsstilsflyttere for å ha et naivt og urealistisk forhold og forventningene til livet på bygda. Han peker ikke på entreprenørskapet og verdiskapingen som ofte følger

med livsstilsflyttere, og de potensielle synergiene som kan oppstå med et utenfra-blikk på ressursene.

Landskapsarkitekten Randolph Hester (1993) peker på at delt verdigrunnlag kommer gjennom en felles historie og identitet, gjennom et felles oppvekstgrunnlag på et sted, hvor man deler kultur og historie. Derfor kan det fort oppstå konflikter mellom annerledes-heten til tilflyttere og de lokale. Fløs kritikk setter søkelys på konflikter som kan oppstå og når ulike gruppers narrativ kolliderer med hverandre. Flø kommer med få forslag i sine innlegg (2009, 2014) på hvordan bygdeplanleggingen bør være, og hvordan han faktisk mener bygda skal utvikles og holdes levende i en tid som ser de forandringene den gjør. Likevel kommer han med viktige poenger, spesielt konfliktene som kan oppstå ved at noen utenforstående forteller et lokalsamfunn hvordan de skal leve og bo, og om hvordan forestillingen livsstilsflytterne kommer til bygda med, ofte havarerer i møte med den virkelige bygda. Samtidig kan et lokalsamfunn dra mye nytte av et utenfra-perspektiv hvor man kanskje ser potensielle ressurser (eller muligheter for å forsterke dem) og synergier, kan samle tråder og skape en samarbeidsplattformer for ulike aktører og interesser, og sørge for å engasjere lokalbefolkningen og forankre lokalt. Dermed er jo målet

nettopp å unngå slik ovenfra-og-ned planlegging, og heller gå mot en tilnærming hvor man spiller på hva som finnes. Innbyggerne på et sted har gjerne andre oppfatninger og tolkninger av sitt bosted, enn de inntrykkene forskere og planleggere har. Også på tvers av grupper og klasser i lokalsamfunnet har man ulike inntrykk og tilnærming til bostedet sitt. Dette resulterer i at gruppene i et lokalsamfunn ofte er i en “kamp” om den rette fortellingen, eller narrativet om bygda si og at dette narrativet kan endre seg gjennom ulike livsfaser.

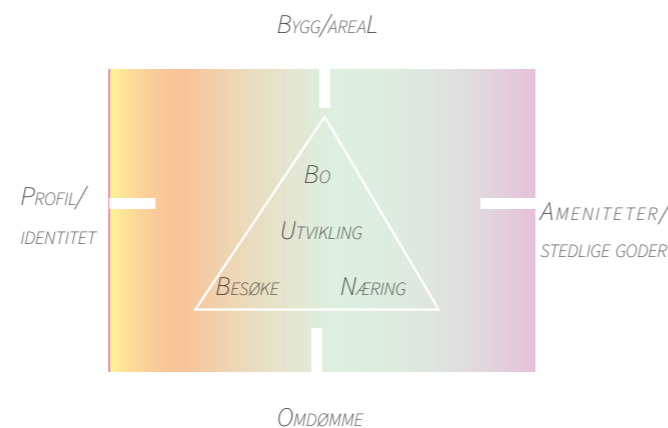


FIG. 15: MODELL FOR STYRKING AV ATTRAKTIVITET, basert på Telemarkforskings attraktivitetsmodell

2.6.8 STEDSKVALITET, ATTRAKTIVITET OG OMDØMMEBYGGING

For å tiltrekke seg nye innbyggere må stedet ha en ATTRAKSJONSVERDI. Stedskvalitet henger tett sammen med livskvalitet. Hva man legger i begrepene varierer i forhold til hvordan de blir brukt (Vareide og Storm 2010). Det kan dreie seg om fysiske, økonomiske, miljømessige eller sosiale kvaliteter. I nyere tid snakker man gjerne om at man ønsker seg et flerdimensjonalt perspektiv, hvor kvalitetene treffer på flere områder.

Det holder ikke lenger at et sted tilbyr arbeidsplasser, for å trekke til seg tilflyttere. Stedsutvikling og særpreg er viktige faktorer for å øke stedets attraktivitet både som etableringssted for næringsvirksomhet og som bosteder for potensielle innflyttere (Vareide og Storm 2010). Telemarkforskning har i sin gjennomgang av stedskvalitet- og attraktivitetsstudier, identifisert betydningen kultur har for regioners attraktivitet, et område det tidligere har vært lite forskning rundt.

Telemarkforskning har utviklet attraktivitetsmodellen, Det er FIRE KOMPONENTER som samlet skaper forutsetninger for TRE ULIKE ATTRAKTIVITETSDIMENSJONER (Kobro et. al 2014). De tre dimensjonene er BOSTEDSATTRAKTIVITET, BEDRIFTSATTRAKTIVITET OG BESØKSATTRAKTIVITET. De fire komponentene er BYGG/AREAL, AMENITETER (STEDLIGE GODER), PROFIL/IDENTITET OG OMDØMME (ibid.). Teorien som definerer komponentene er universell, men hvilke enkelttiltak som skal forsterke de ulike delene, må finnes lokalt (ibid.)

I planlegging av et sted som lokalsamfunn og reisemål er det ofte konflikter rundt samlokalisering av ulike behov etter tema (Kobro et. al 2014) Inndeling av arealer etter næring, bolig eller fritidsformål etter Plan- og bygningsloven er ofte ikke tilstrekkelig for å håndtere sammensatte brukerinteresser, krav og forventninger (ibid.). Skillelinjene går ofte ikke mellom fastboende og tilreisende, men også mellom andre interesser (ibid). Enkelte steder har tilbakevendende besøkende, i form av hytteturister og faste tilreisende, som også ønsker å ta del i stedsutviklingen. Disse menneskene er ofte en ubrukt ressurs både økonomisk og kompetansemessig (Kobro et.al 2014).

I følge veileder på sosiokulturell analyse (2007) er formålet med stedsutvikling i vid forstand å utvikle stedets særpreg og kvaliteter og gjøre det funksjonelt og attraktivt for dem som bor, bruker og besøker stedet (Ruud et. al 2007). Dette vil styrke stedets image og attraktivitet. Sosiokulturell analyse avdekker ulike aktørers bilder og fortellinger av hva stedet er og hva det kan bli, og kan derfor også brukes for en mer bevisst profilering og imagebygging (ibid.) Rent konkret kan det gjøres gjennom disse spørsmålene:

- Hva slags identitet og image ønsker en at stedet (fortsatt) skal ha?
 - Hva slags stedsutvikling vil framme en slik identitet?
 - Hvilke positive elementer ved stedet bør utvikles og forsterkes?
- Hva slags stedsbruk vil bygge opp under dette og hvilke interesser tilgodeses gjennom dette?
 - Hvilke negative elementer bør tones ned?
- Hva slags stedsbruk vil kunne opprettholde de negative elementene eller et dårlig stedsbilde?
 - Eksisterer det negative eller feilaktige stedsbilder som det er ønskelig å endre? (Ruud et.al 2007).

2.6.9 BEHOV FOR SPONTANITET, URBANITET OG MØTEPLASSER PÅ BYGDA

Byrom, eller urbane rom, er viktige arenaer for kommunikasjon, både hverdagsprat og ytring i politiske saker, informasjonsformidling og/eller kunstnerisk formidling (Jørgensen 2011). Byrommene er også sentrale plasser for demokratiske handlinger, i form av blant annet medvirkning. I følge Gehl (2010) innebærer sosial bærekraft en vesentlig demokratisk dimensjon, som det å prioritere likeverdig tilgang til å møte “de andre” i byens rom. Jane Jacobs var også opptatt av at byen skulle være for alle, uavhengig av sosial tilhørighet, og at det er menneskene som former byen, ikke bygningene. Gehl var også opptatt av aktiviteter som skjer som følge av andre, mer nødvendige aktiviteter, som sosial omgang på butikken. Gehl mente at det er AKTIVITETENE som gjør byrommene attraktive (2007), og at byrommet legger de fysiske føringene for aktiviteten. Et godt byrom, mener han, er som en god fest; folk blir mye lenger enn planlagt, fordi de koser seg (Gehl Architects 2004). I fortsettelsen av denne sammenligningen, mener han at prinsippet for de gode, langvarige festene kan brukes i moderne byplanlegging, hvor det ikke forventes et stort antall gjester (2007). Derfor gjelder det å samle mennesker og begivenheter i få rom av passende størrelse og på ett og samme plan. Det er i de urbane omgivelsene møte med det fremmede oppstår, og byrommene, selv på bygda, har viktige funksjoner når det gjelder å skape diversitet på stedet.

2.6.10 MIDLERTIDIGHET I FYSISKE OMGIVELSER.

Midlertidighet er en relativ ny trend og fenomen innenfor de fysiske omgivelser, som har skapt mange populære oppholdsrom. Langsiktige planer som det tar lang tid å få i gang, lite attraktive næringsområder eller lommer mellom ulike byggeprosjekter skaper ofte lite attraktive byrom. For å fylle disse rommene med liv kan en skape midlertidige byrom gjennom temporære tiltak. Fenomenet kan ha en varighet fra et par timer eller strekke seg over flere år (Jørgensen 2011). Den norske Plan- og bygningsloven (2008) definerer “midlertidighet” som et tiltak som har varighet på maksimalt to år. For disse har reguleringsplaner

i utgangspunktet ikke bindene virkning når tiltakene ikke er til vesentlig ulempe for omgivelsene, når tiltakene ikke vanskeliggjør gjennomføring av kommuneplanens arealdel og/eller reguleringsplaner og når planen ikke selv uttrykkelig forbyr tiltakene (Jørgensen 2011).

Temporære byrom får stadig større oppmerksomhet innen byplanlegging, og har kommet på den politiske dagsordenen i Europa (Jørgensen 2011). Det skyldes potensialet for å skape opplevelsrike, kulturelle og kreative bymiljøer, og oppmerksomheten gjenspeiler tendenser i samfunns- og byutviklingen som er karakterisert av opplevelsøkonomi, kulturplanlegging og kollaborativ planlegging (Friis gjengitt av Jørgensen 2011). Midlertidige byrom kan også brukes for å teste ut ulike konsepter, og å skape byrom sammen med lokalbefolkningen.

Tiltakene kan skapes gjennom initiativ fra offentlig og/eller private aktører, gjennom dugnad og workshops. Dermed kan prosessen i seg selv være fellesskapende,. Mange midlertidig byrom flyttes mellom forskjellige steder, slik som pub-badstu-matbod-byen SALT på Langkaia i Oslo. SALT har blitt et særdeles populært område som trekker folk til seg året rundt, gjennom badstu, eventer og festivaler. Mange av bodene er ikke i bruk store deler av året, men gjennom festivaler, arrangement, pop-up opplegg osv.

De midlertidige byrommene skaper ofte SPENNING i et bybilde, samtidig som de er FELLESSKAPENDE og med en LAVTERSKELE-KARAKTER. De trenger ikke å møte de samme forskriftene og standardene i Plan- og bygningssloven (2008) som permanente, ofte litt kjøligere byrom og bygninger, og får gjerne et hjemmelaget, intim karakter. Det skapes ofte et engasjement og tilhørighet gjennom planlegging, bygging og bruk av slike plasser, og midlertidigheten spiller på en ny kulturelle tidsånd innenfor planlegging.

2.6.11 BRED VERDISKAPING I RURALE STRØK

Uttrykket bred verdiskaping viser til de flerdimensjonale og flerfunksjonelle verdiskapingseffektene et tiltak kan ha. Et fysisk tiltak, for eksempel fasilitering av et utkikkspunkt, vil kanalisere ferdsel, kan bidra til kulturell verdiskaping ved at den blir brukt av lokalbefolkningen, hvilket igjen kan bidra til å styrke kulturelle verdier som stolthet, identitet og tilhørighet. Utkikksplassen vil kunne ha en sosial verdiskaping i form av at den fungerer som en møteplass mellom lokale og turister, og kan fremme samhold gjennom dugnader for å lage den og holde den ved like. Utkikksplassen vil også gi gevinst i et folkehelseperspektiv, fordi det kanskje vil stimulere til økt aktivitet. Den kan også markedsføres av næringsaktører.

Bred verdiskaping handler om å utvide verdiskapings-begrepet til å ikke bare omfavne den økonomiske utviklingen, men også den sosiale, kulturelle og miljømessige utviklingen i det aktuelle området, slik at dagens bruk ikke ødelegger for fremtidens bruk av naturarven. Dette bygger på et bærekraftig utviklingsperspektiv, som i denne sammenheng knyttes til to forhold: 1) EN BÆREKRAFTIG UTVIKLING AV NATUR- OG KULTURARVEN DER BEVARING INNGÅR, og 2) EN BÆREKRAFTIG, LOKAL SAMFUNNS- OG NÆRINGSUTVIKLING, DER NATUR- OG KULTURARVEN IKKE FORRINGES. Næringsutviklingen er i fokus, men den miljømessige, kulturelle og sosiale utviklingen er vel så viktig.

Det bærekraftige utviklingsperspektivet søker å favne helheten (Haukeland og Brandtzæg 2009).

Miljøverndepartementet (nå Klima og miljødepartementet) satt igang programmet "Naturarven som verdiskaper" for å utfordre den dualistiske bruk/vernforståelsen som tidligere har preget forvaltningen av naturarv. Bruk/vern har tidligere vært sett på motsetninger, slik som ofte bevaring og utvikling også blir (Haukeland og Brandtzæg 2014). Aktører og direktorat har ofte stått på hver sin side av streken, i konflikt med hverandre om hvordan et landskap skal forvaltes. For å få til et samarbeid om et landskap, hvor ulike interesser kommer i konflikt med hverandre, er det viktig at det etableres en KOMMUNIKASJONSPLATTFORM mellom de ulike grupperingene, og megling der det er nødvendig. For å få til dette er det brede perspektivet avgjørende, hvor de ULIKE BRUKERINTERESSENE FORSTÅR HVERANDRES VERDIER OG INTERESSER. En av utfordringene i bred verdiskaping er å koordinere og sørge for at slike flerfunksjonelle synergier blir utløst.

Det største verdiskapingpotensialet blir sett i SAMMENHENGEN MELLOM NATUR- OG KULTURARVEN, heller enn natur- og kulturarven hver for seg (Haukeland og Brandtzæg 2009). Det bærekraftige perspektivet gjør at fokuset blir sterkest på SAMSPILLET MELLOM NATUR OG KULTUR (ibid.). Mye av naturen vi ønsker å beskytte, er berørt av mennesket og kulturen. Det gjør det derfor viktigere å integrere mennesket og kulturen inn i naturen, ikke ut av den. Skillet mellom natur og kultur gjenspeiles politisk, faglig og forvaltningsmessig, mens det i praksis er vanskeligere å se dette skillet (ibid.).

Telemarkforskning (2009) har identifisert disse fire verdiskapingsformene som sammen utgjør bred

verdiskaping:

- MILJØMESSIG VERDISKAPING innebærer å styrke kvalitetene og verdiene knyttet til kulturminner, kulturlandskap og natur. Miljømessig verdiskaping oppstår ved at disse verdiene skjøttes, holdes i hevd og bevares slik at kulturarven og naturmangfoldet sikres. Dette oppnås blant annet gjennom god helhetlig planlegging og forvaltning av det fysiske miljø, istandsetting, tilrettelegging, skjøtsel, gjenbruk og god ressursforvaltning.
- KULTURELL VERDISKAPING innebærer økt kunnskap og bevissthet om lokal kultur- og naturarv, særpreg, tradisjoner, historiefortelling og symboler som gir grunnlag for formidling og utvikling av en stedlig identitet og stolthet.
- SOSIAL VERDISKAPING innebærer utvikling av felles forståelse, engasjement, tillit og tilhørighet som oppstår gjennom samarbeid, samhandling, dugnad, frivillighet, fellesskap og nettverk.
- ØKONOMISK VERDISKAPING innebærer økt lønnsomhet gjennom produksjon og salg av varer og tjenester og økt sysselsetting for lokalsamfunnet, for eksempel som følge av innovasjon, merkevare- og omdømmebygging.

Tiltak gjort i programmet Naturarv som verdiskaper kan grovt deles inn i to hovedkategorier av tiltak:

- 1) RAMMETILTAK og 2) MÅLRETTA TILTAK (Haukeland og Brandtzæg 2009) Eksempler på

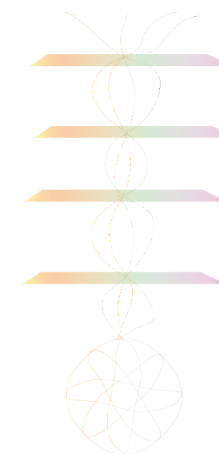


Fig 16: Samle aktører gjennom en kvadrupel helix-modell, og samarbeid om de fire verdiskapingsformene: miljømessig, kulturell, økonomisk og sosial verdiskaping. Fritt etter kvadrupel helix-modellen (Hvitsand og Richards 2017)

rammetiltak er organisering, ledelse, økonomi, forankring, mobilisering og institusjonalisering; tiltak som skal gi gode rammer for realisering av målene i prosjektene. Innholdet er tiltak som knytter seg direkte til ett eller flere av de tre hovedmålene: 1) BEVARING AV NATURARVEN, 2) KUNNSKAPSUTVIKLING OG FORMIDLING OG 3) BRED VERDISKAPING. De målretta tiltakene kan igjen kategoriseres som følger: 1) FYSISKE TILRETTELEGGINGSTILTAK, 2) SAMARBEIDS- OG NETTVERKSTILTAK, 3) KUNNSKAPS- OG FORMIDLINGSTILKAT OG 4) NÆRINGSRETTA TILTAK. Et målretta tiltak dreier seg ofte om en kombinasjon av disse formene for tiltak.

I arbeidet med å involvere aktører i lokalt utviklingsarbeid trekker verdiskapingsprogrammet frem triple-helixmodellen, hyppig brukt innenfor innovasjon. Modellen viser hvordan innovasjon og utvikling er avhengig av et samarbeid mellom aktører i privat sektor, offentlig sektor og kompetansemiljøer. Telemarkforskning har utvidet modellen til en KVADRUPPEL-HELIX-MODELL som inkluderer frivillig sektor. Den frivillige sektoren bidrar sterkt til å skape en miljømessig, kulturell og sosial grobunn for et steds attraktivitet og som vil gi ringvirkninger til den økonomiske utviklingen. Der der samspillet mellom aktører både i privat sektor, offentlig sektor, kompetansesektoren og frivillig sektor vektlegges.

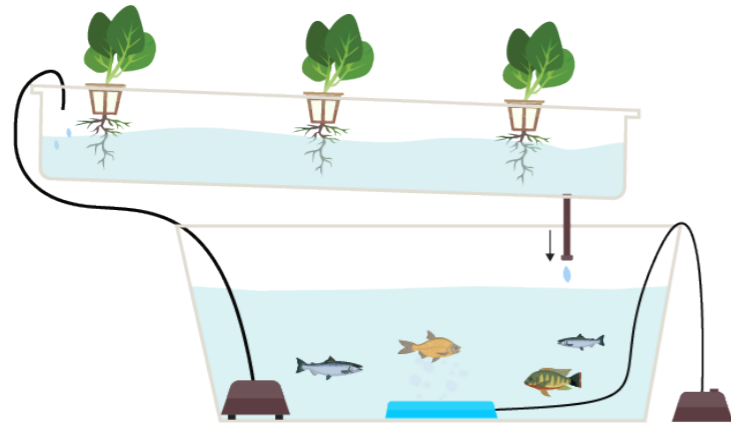


Fig 17: Aquaponics: En form for grønt entreprenørskap som setter ulike naturbaserte løsninger i system, slik at de utfyller hverandre og skaper synergier.

2.6.12 GRØNT ENTREPRENØRSKAP

bærekraftig utvikling.

For å omgjøre natur- og kulturarv til verdiskaping, trengs det entreprenører som først og fremst ser natur- og kulturarven som ressurs og omskaper den til goder og produkter som skaper verdier for andre enn dem selv (Haukeland og Brandtzæg 2009). Verdiene varierer med hva slags typer goder det er: private goder verdsettes i markedet, fellesgoder verdsettes av allmennheten etter behov og interesse (ibid). For å vurdere om verdiskapingen er bærekraftig, må man se på forholdet mellom entreprenør og natur- og kulturarven. Derfor er det viktig å vite hvem entreprenøren er, og hva som er formålet og motivasjonen med prosjektene deres. (ibid.)

Haukeland og Brandtzæg (2009) oppsummerer bærekraftig entreprenørskap slik:

1. Entreprenørskap (nyskaping) dreier seg ikke bare om produksjonen av private goder, men også om produksjonen av fellesgodene.
2. Entreprenører virker ikke bare i privat sektor, men også innenfor offentlig, frivillig og kompetansebasert sektor, og de virker på tvers av disse sektorene.
3. Entreprenørskapsprosessen foregår ikke bare innenfor det økonomiske, men også i tilknytning til det miljømessige, kulturelle og sosiale i en

I likhet med det brede verdiskapingsbegrepet, mener Haukeland og Brandtzæg (2009) at vi også må utvide entreprenørskapsbegrepet. Ikke bare skal en forretningsmessig virksomhet etableres, men virksomheten skal innebære en sosial dimensjon og bidra til en positiv stedsutvikling, som går utover en økonomisk vinning. Fellesnevneren på entreprenørielle aktiviteter på tvers av sektorer, ligger i entreprenørskapsprosessen, og kan identifiseres med følgende:

For å fremme en bærekraftig lokal nærings- og samfunnsutvikling, er det behov for at alle formene for entreprenørskap i ulike sektorer spiller på lag. Et eksempel Telemarkforskning trekker frem, er Aurland Naturverksted, som arbeidet med forholdet mellom landskapsvern og landskapsbruk i et økologisk perspektiv.

KULTURELT ENTREPRENØRSKAP kan knyttes til lokale historielag og grendelag, som holder tradisjoner og historier og forsterker den lokale identiteten. **SOSIALT ENTREPRENØRSKAP** er forbundet til sosiale arenaer, slik som vedlikehold av kulturlandskap og tilrettelegging av stier. **ØKONOMISK ENTREPRENØRSKAP** knyttes til kommersielle etableringer, som for eksempel samlinger av ulike økonomiske virksomheter (Haukeland og Brandtzæg 2009).

Det er derimot ikke gitt at entreprenørskap får et bredt lokalsamfunnsperspektiv. Ofte får ikke entreprenørene nok støtte, eller mangler kunnskap og innsikt i bærekraftig forvaltning og foredling av natur- og kulturarven i et langtidsperspektiv. Det er heller ikke gitt at noen ser stedets natur- og kulturressurser med nyskappingsøyne (ibid.) Haukeland og Brandtzæg (2009) beskriver fenomenet som "heimeblindhet", og at det ofte er tilbakeflyttere eller innflyttere som står for mye av nyskapingen lokalt (ibid.). De foreslår derfor arbeid med entreprenørskap i skole og i voksenopplæring.

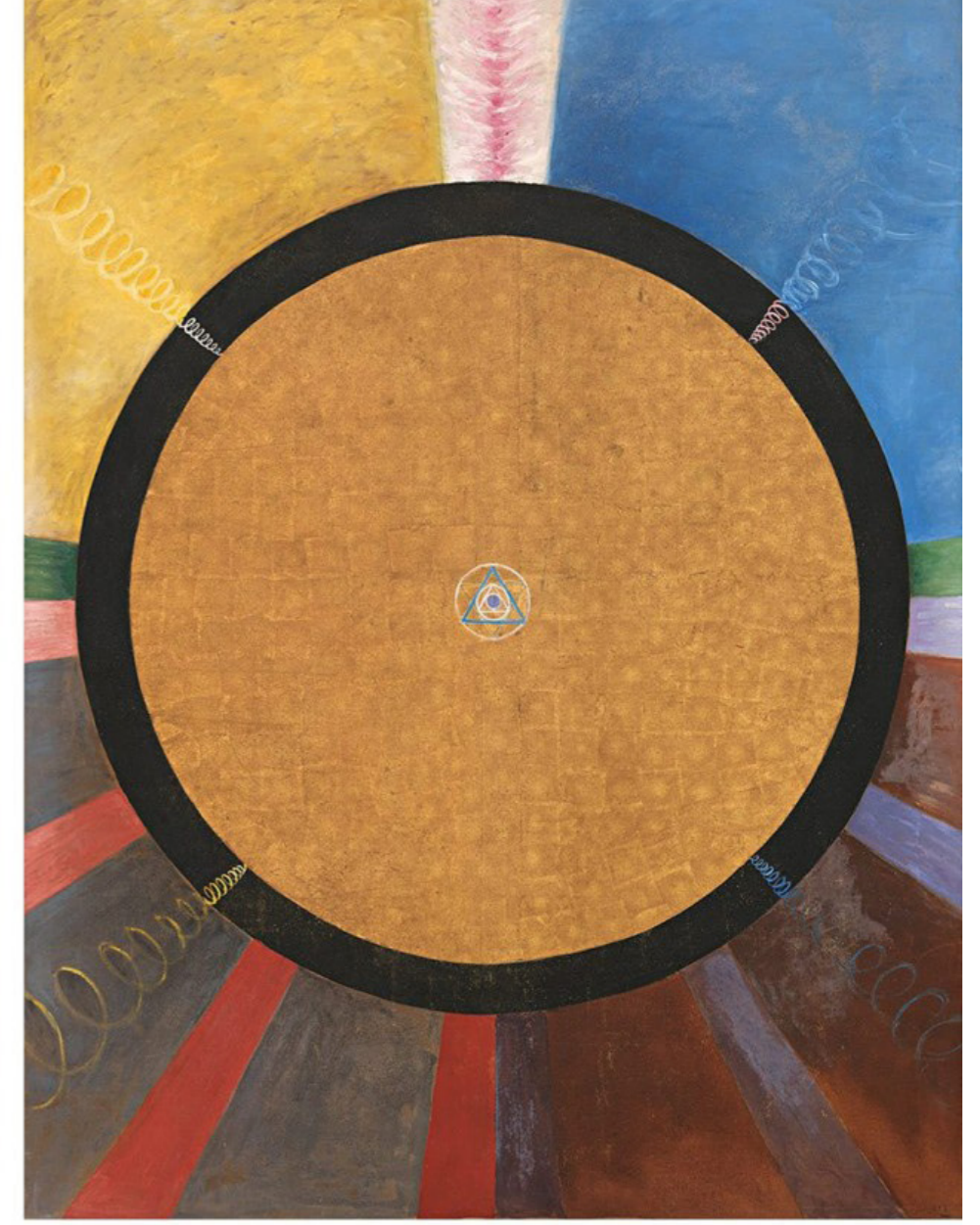
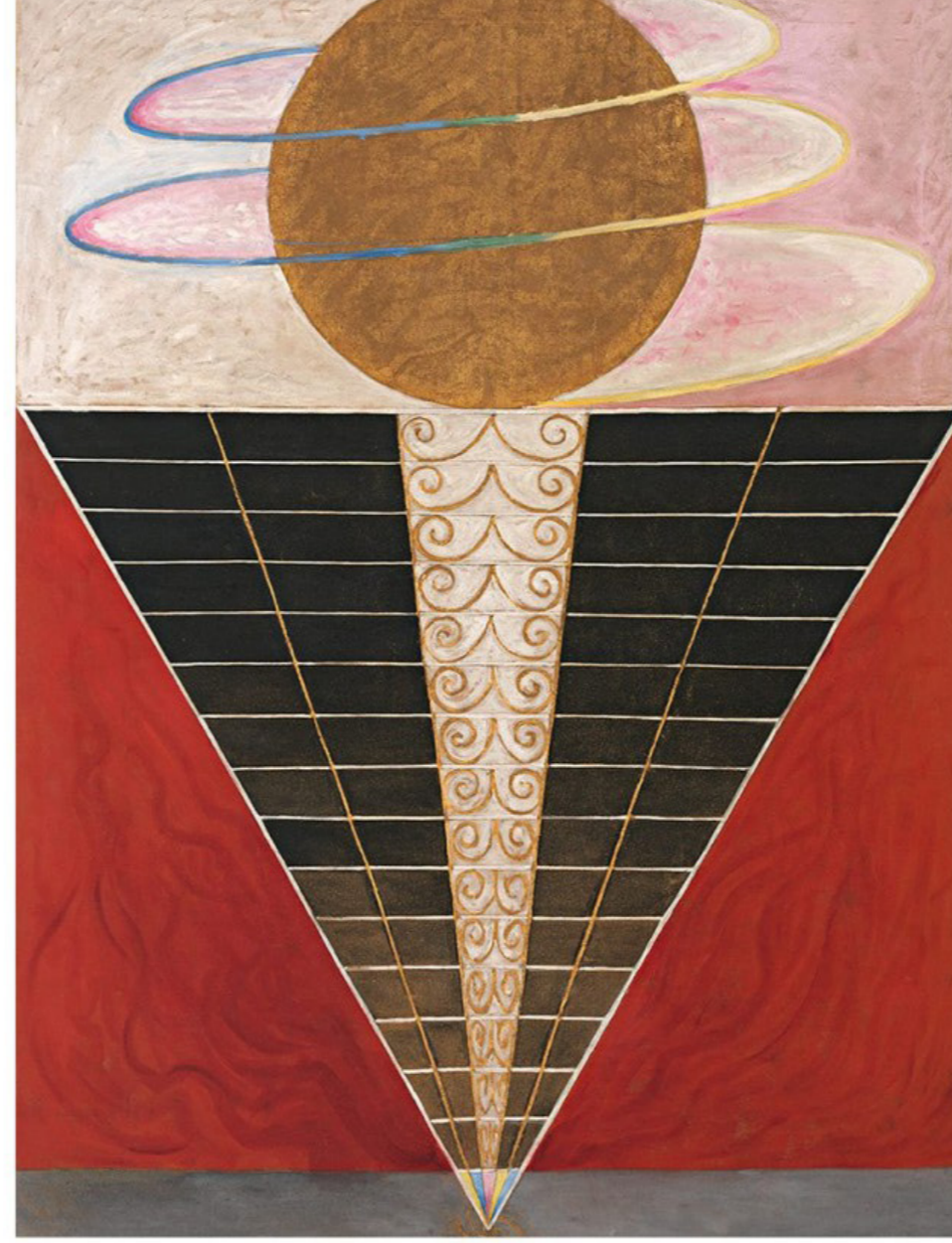
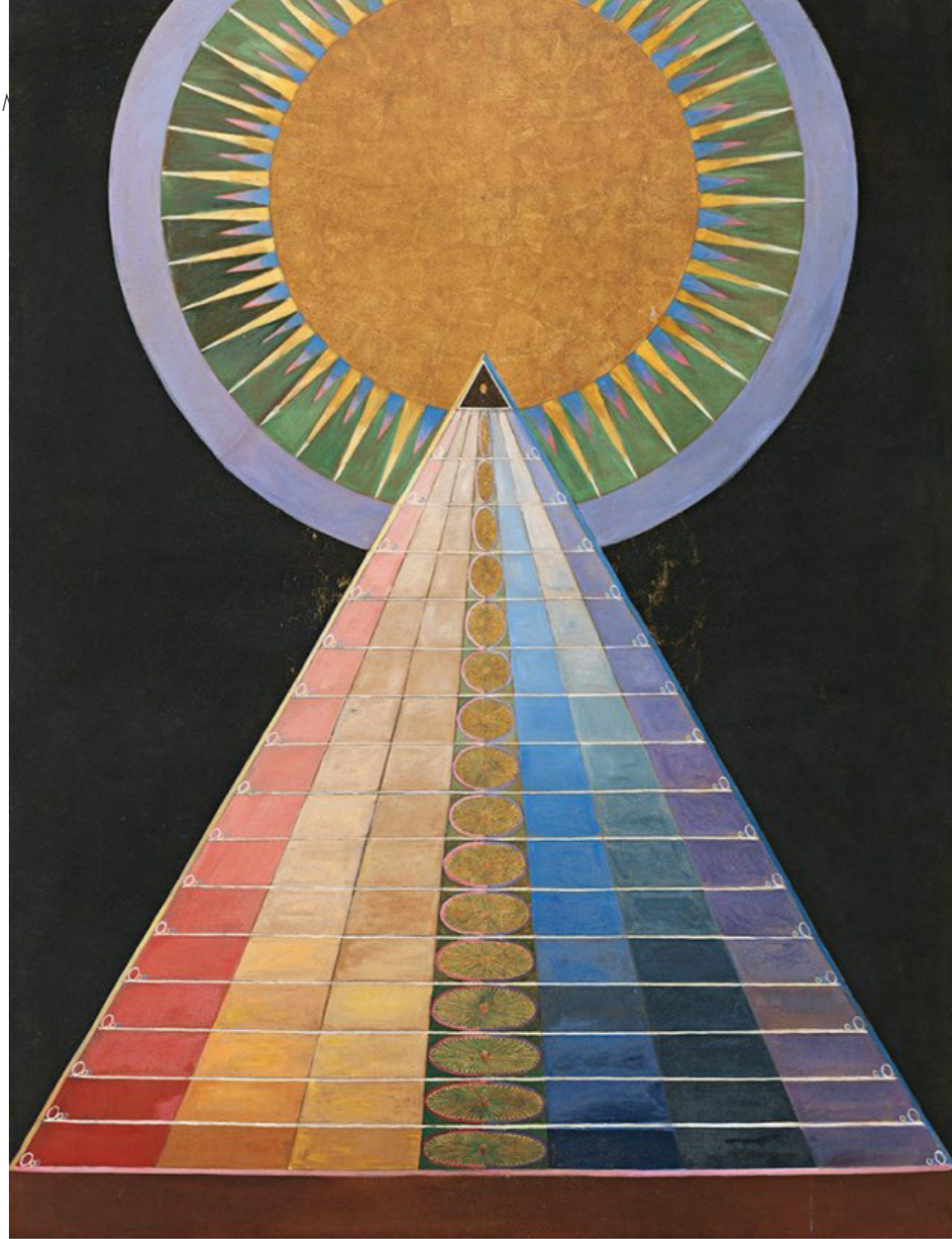


Fig 18: Hilma af Klint (1915), Group X, Nos. 1-3 Altarbild

2.6.13 SAMSPILL OG SYNERGIER I LOKALSAMFUNN

OM Å INVITERE TIL DELTAKELSE

De beste idéene oppstår når homo ludens - det lekende mennesket - får utfolde seg rundt det lokale ressursgrunnlaget (Lessig 2002, 2004 gjengitt av Lønning og Evans 2010). Lønning og Evans (2010) peker også på steder som er preget av en åpen og stimulerende holdning til deltakende, vil få en snøballeffekt når det begynner "å skje ting", som vil tiltrekke seg flere aktører og stadig flere nye produkter. For hver ny aktør som tar det lokale ressursgrunnlaget i bruk på sin måte, øker dette verdien av stedet som fellesgode (ibid.)

Å invitere til deltakelse har to mål; for den enkelte handler det om å få lov til å følge egne idéer

LOKAL FORANKRING

I feltarbeidet i forbindelse med "Duett eller duell"-rapporten (Kobro et.al 2013), opplevde forskerne hjertesukk fra både aktører og lokalbefolkningen, som hver sine ganger ikke fikk den andre med på laget i ulike tiltak. For å lykkes med lokalsamfunnsutviklingen og reiseliv i sammenheng, forutsetter det et minimum av god forankring. Man bør helst få god oppslutning, nærmest begeistring lang utover den gruppen som jobber med tiltaket, mener Kobro (et. al 2013). Dette sier noe om at et prosjekt må slå røtter og spre seg utover, en bottom-up tilnærming. Lokalsamfunnet er ofte fragmentert i mindre grupper, arenaer og interesser. Folkemøter og bred mobilisering er ikke alltid lett å få til (ibid.). Videre erfarer de at vilje, fokus og evne til å iverksette og lede brede mobiliseringsprosesser, ser ut til å være et felt som bør vies oppmerksomhet på

videre.

Gjennom åtte casestudier, kartla Kobro (et. al 2013) hvilke relle samspill som så ut til å foreligge mellom ulike aktører, bransjer og interesser. De fant at det på mange steder er større samspill mellom personer av svært ulik gruppetilhørighet, enn det er mellom personer som man i utgangspunktet skulle forvente å ha samme utgangspunkt (ibid.). Forskerne fant, både i denne studien og i studien "Suksessrike distriktskommuner" (Kobro et. al 2012) at vel fungerende nettverk er personlige, ikke bransje- eller sektorbestemt. Dermed vil det være fornuftig å legge til rette for slike personlige nettverkbygging på tvers av grupper. Casestudiene viste også at det ikke var særlig vanlig med involvering av turister, selv ikke de tilbakevendende. Tiltakene og rutinen som ofte foreligger her, er ofte på informasjonskanaler, og ikke på

å møtes for å utvikle felles ideer og tiltak for utvikling (Kobro et.al 2013). I "Suksessrike distriktskommuner" viser forfatterne at det er ulik verdi i NETTVERK OG MØTEPUNKTER hvor man begrenser seg til å dele informasjon på den ene siden og nettverk hvor man samhandlet med ulike innsatsfaktorer for felles framtid, på den andre. De sistnevnte nettverkene har størst effekt (Kobro et.al. 2012).

KOMMUNIKASJON PÅ TVERS AV INTERESSER



Fig 19: Hilma af Klint (u.d).

2.6.14 KONFLIKTHÅNDTERING

I verdiskapingsprogrammet har det spesielt vært konflikter mellom bruk og vern som har vært sentralt. Forskningen til Mose og Weixlbaumer fra 2007 viser at Norge ikke har en politikk og styringssystem som er i stand til å håndtere konflikter som oppstår mellom vern og utvikling, ei heller å ta utnytte av mulighetene som springer ut av feltet.

På Hornøya utenfor Vardø har fugleturismen økt betraktelig, takket være økt tilrettelegging og profilering samt Gullfest, en egen fuglefestival. Dette har ført til økt omsetning hos flere lokale bedrifter, noe som igjen har bidratt til økt oppslutning rundt å ta vare på fuglen (Haukeland og Brandtzæg 2014). Samtidig har dette ført til økende press på øya, og belastningen har blitt for stor. Nå arbeider prosjektet med ulike tiltak for å bedre kombinasjonen mellom bruk og vern gjennom

bevisst tilrettelegging, bedre infrastruktur, kunnskapsformidling og informasjon. Selvom presset på øya har økt, har også interessen for fugl økt betraktelig, og fuglelivet har blitt en sterkere del av øyboernes stedsidentitet.

Prosjektene og organiseringen i Naturarv-prosjektet er i seg selv en måte å forebygge, dempe eller håndtere konflikter på. Det har foregått gjennom å 1) UNNGÅ TILTAK SOM ER DIREKTE KONFLIKTSKAPENDE, 2) INVOLVERE ULIKE INTERESSENER SÅ TIDLIG SOM MULIG I PLANLEGGINGEN AV TILTAK og 3) FORMIDLE KUNNSKAP OG LEGGE TIL RETTE FOR FELLEES FORSTÅELSE OG SAMHANDLING. I tillegg har prosjektene fått legitimitet gjennom den politiske forankringen, hvor Direktoratet for naturforvaltning og Miljøverndepartementet har blitt tydelige på prinsippet om vern gjennom

bruk (ibid.). I tillegg peker Haukeland og Brandtzæg (2014) på partnerskapsavtaler og forpliktende avtaler mellom ulike aktører som et konfliktforebyggende tiltak, samtidig som man synliggjør gode resultater raskt. Dette kan bidra til å snu negative holdninger.

GRUNNEIERNES ROLLE

I distriktene sitter grunneiere ofte i nøkkelposisjoner lokalt. Mye av utviklingen i kommuner skjer ofte på privat grunn, og grunneiere sitter derfor med mye makt i stedsutviklingen. Lokalsamfunnet, representert ved grunneiere og reiselivets aktører krysser grenser i varierende former, og grader av konflikt eller vellykket samarbeid (Kobro et.al 2013). Grunneiere kan være pådriver og motor eller bremse en god utvikling i en kommune (ibid.). Det er vanskelig å forfølge slike temaer, som ofte bunner i dype konflikter.

I utvikling på et lite sted som plutselig opplever stor vekst i besøkende, er fristelsen stor for utbyggere, enten det er kommersielle aktører eller statlige instanser, for å legge liten vekt på lokale interesser og følelser (ibid.). Man ønsker gjerne å svi mens jernet er varmt, og fører en lite attraktiv utvikling for å tjene mest mulig på raskest mulig måte. Dette kan vi se resultat av i mange småsteder, som bærer preg av en lite gjennomført planlegging og fremstår med lite attraktive romlige og estetiske kvaliteter, og dermed bostedskvaliteten.



Fig 20: Fuglefestival Gullfest i Vardø, som har skapt mye oppslutning og engasjement for bevaring av fugler hos lokalbefolkningen.

2.6.15 SAMSPILL MELLOM STEDSUTVIKLING OG REISEUTVIKLING

Thomas Haraldseid er en av forskerne i Biotour-prosjektet, som peker på at hverdagslandskapet og turistlandskapet må sees i sammenheng, og at rammene for hvordan vi forstår reiselivet må utvides. Haraldseid skriver i et blogginnlegg på Biotours hjemmesider at hverdagslandskapet i sammenheng med reiselivsutvikling ofte blir forenklet eller oversett (2019). Ikke bare må kultur være et produkt, det må leve i praksis og historier praktisert i hverdagslandskapet. Haraldseid mener at naturbaserte aktiviteter er også kulturelle praksiser som utøves i områder.

WARDØ RESTORED er et stedstutviklingsprosjekt som handler om å restaurere forfalne hus med kulturhistorisk verdi, involvering av lokalsamfunn i mobiliseringsprosesser og ulike kunstprosjekter (Haraldseid 2019). Disse prosjektene fremmer stedlig fellesskap, der nye historier vokser frem med rot i det gamle. Haraldseid mener et ansvarlig reiseliv må fange opp og spille på verdier og dynamikkene som går på tvers av ulike sektorer og grenser. Det vil si praksiser som involverer natur og kultur, hverdagsliv og reiseliv. I Vardø har de brukt ulike festivaler som bevisst grep for å skape fellesskap og engasjement rundt ulike problemstillinger. Festivalene har opprettet dugnadsgrupper,

som jobber i lang tid i forveit og etterkant med ulike temaer. Dette har ført til mye samhold, engasjement og glede underveis i utviklingen, og bidratt til en sterk stadkjensle i Vardø. Vardø er nå internasjonalt kjent for sine gatekunst på nedslitte bygg, fuglefestival og fuglearkitektur. Stedsutviklerne har funnet frem til det stedege potensialet, og sørget for å omgjøre det til en sosial, fellesskapende arena. Her finnes store potensialer for mer samarbeid og bred verdiskaping mellom lokalsamfunn, næring, forvaltning og forskningsinstitusjoner som kan bidra til stedsspesifikk kreativitet (Haraldseid 2019).

I flere av "Duett eller duell"-caseområdene var det konflikter rundt samlokalisering av ulike behov mellom fastboende og tilreisende. I en liten kystby kolliderte de fastboendes behov om fred og ro på kveldene med tilreisendes og utelivets behov for lange åpningstider og natteliv (Kobro et.al. 2013). Et av caseområdene de undersøkte, hadde derimot forebygget konfliktpotensialet mellom tilreisendes gjesters behov og fastboendes krav på en hensiktsmessig måte. Dette stedet hadde lagt nattklubber i kjelleretasjer under bakkenivå, med en buffersone av kontor- og næringsvirksomhet i mellom. Publikums inn- og utgangsarealer (støysoner) var lagt på motsatt side av boligens soverom. Dette er fysiske, gjennomtenkte grep som søker å møte begge grupperes behov. Mange små kloke beslutninger,



Fig 21: Også i Vardø, hvor festivaler har blitt brukt som bevisst grep i mobilisering av engasjement i stedsutvikling, med stor suksess.

som det står i rapporten, vil over tid skape gode løsninger. Og likeledes, vil mange ubevisste beslutninger gradvis underminere stedets framtidige evne til å lykkes (ibid.). I følge alle casestudiene, intervjuene og spørreundersøkelsene Kobro (et. al.) har foretatt seg, viser at kommuner må utvikle en arealpolitikk som tar hensyn til tidvis sammenfallende og tidvis og - stedvis - sterke motsetningsfylte behov (2013).

Et eksempel på mindre heldig kobling mellom tilreisende og fastboendes behov finner vi i Eidsfjord. Der har kommunen bevilget et stort beløp og selv tatt jobben med å bygge en cruisebåt-/dypvannskai i havnebukta i bygdas sentrum innerst i Hardangerfjorden (Kobro et. al. 2013). Kaia holder svært høy kvalitet i cruiserederienes og -gjestenes øyne, og antakelig for handelsnæring og hotellet i umiddelbar nærhet, men antakelig ikke for de fastboende. De visuelle kvalitetene, vannspeilet og fjorden, er erstattet av utsikt av store skip,.

Kobro (et. al.2013) trekker frem tre forutsetninger og tre konsekvenser av samspill mellom kommunen som bosted og reisemål:

- REISEMÅLET ER ET SAMLET PRODUKT SOM I DEN TILREISENDES ØYNE ER EN HELHET.

Samordning og samspill mellom ulike aktører på stedet er derfor helt avgjørende. Det er derfor behov for å koordinere, og fokusere på relasjonsbygging, nettverkshåndtering og diplomati.

- OPPLEVELSER OG TURISTENS MØTE MED DESTINASJONEN ER FERSKVARE. Det er opplevelsen av og på stedet tiden de er der, som utgjør produktet i deres øyne. Derfor er det ikke så viktig hva man "ønsker" å være, eller har vært. Dette prinsippet gjelder også for fastboendes opplevelse av stedet de bor. Derfor er det viktig for stedet å framstå med dagsaktuelle kvaliteter.

-LOKALSAMFUNNET, MED BÅDE NATURGITTE OG PRODUSERTE RESSURSER, ER DEN ARENAEN SOM BÅDE REISELIVET OG ANDRE LOKALSAMFUNNSAKTIVITETER UTSPILLER SEG PÅ. Reiselivet er stedsavhengig. Derfor må små og store aktører forholde seg til stedlig kultur, kompetanse og ressurser. Dersom dette stadig bygges ned, vil selve essensen, stadkjenslen, av stedet uttynnes og utydeliggjøres. Kunnskapen om hva som er stedets unike konkurransefortrinn må vernes om og videreutvikles. Her har kommunen en svært viktig rolle.

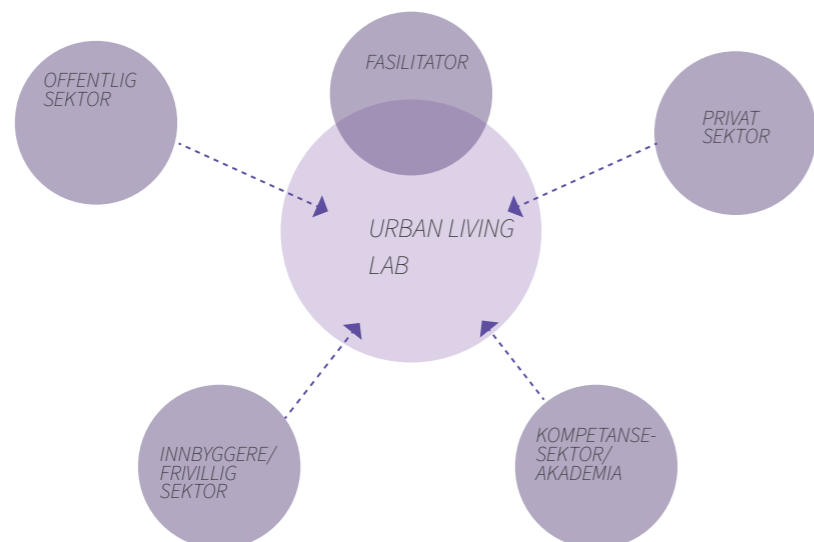
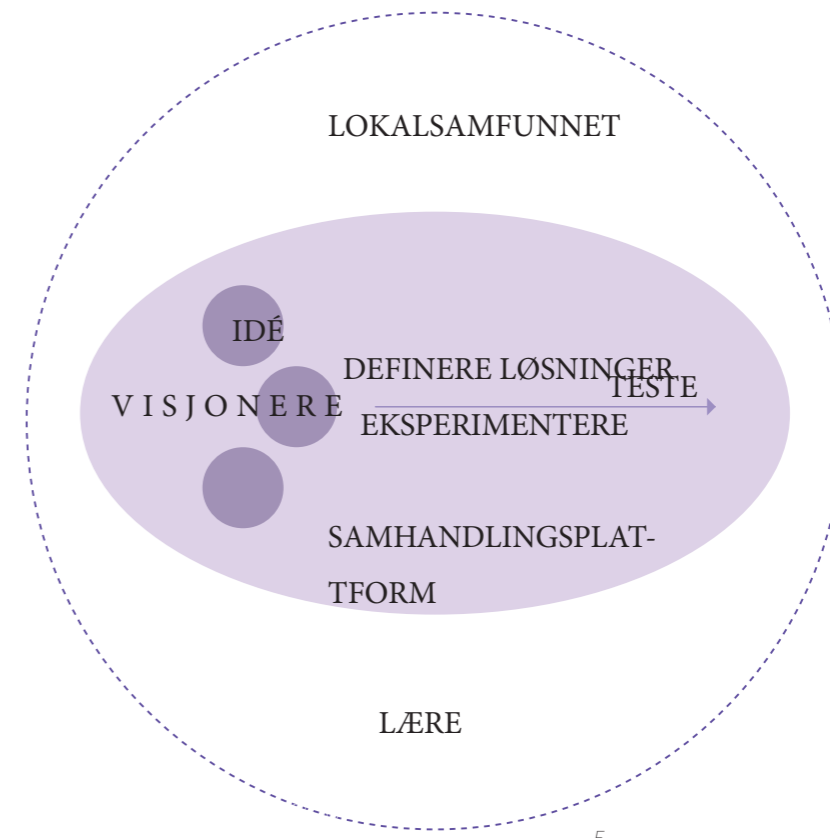


Fig 22: Telemarkforskingens modell for aktører i Urban living lab, etter kvadrupel helix-prinsippet (Hvitsand og Richards 2017)



2.6.16 ORGANISERINGSMETODER I LOKALSAMFUNN

Urban living lab (ULL) er forholdsvis ny stedsutviklingsmetode som legger til rette for å aktivisere et steds ressurser og kompetanse ved hjelp av nye former for samhandling og samskaping. ULL baserer seg på kvadrupel helix-modellen (offentlig sektor, privat sektor, innbyggere/frivillig sektor og forskning. På denne måten engasjerer man flere aktører enn det man vanligvis forbinder med planlegging, og stimulerer til bred verdiskaping. Samarbeidet foregår gjennom at ulike deltakere samskaper idéer og løsninger gjennom hele prosessen, og løsningene testes ut i realistiske omgivelser. ULL er en fasiliterer samarbeid og prosjekter, og er samarbeidsplattformen i kvadrupel helix-modellen (Hvitsand og Richards 2017). ULL skal legge rammene for læring og vise vei for nye måter å samarbeide og komme fram til løsninger på (ibid.).

På tiden rapporten ble skrevet på, fantes det ingen byer som benyttet metoden i helhet, men mange som gjør lignende arbeid, blant annet gjennom “bylaboratorier” som arbeider for økt medvirkning, i hovedsak i tilknytning til konkrete planprosesser (ibid.). ULL tar sikte mot å koble disse prosessene med mer “aktiviserende” prosesser, slik at gode innspill og idéer som dukker opp kan nyttes bedre videre i utviklingen, og jobbe mot å koble sammen relevante aktører (ibid). Hvitsand og Richards (2017) viser at

det virker hensiktsmessig at koordinatoren står utenfor kommuneadministrasjonen for å skilles fra forvalterrollen, men at prosjektet bør forankres i kommunen for å sikre legitimitet.

ULL bør være en fysisk møteplass som kan benyttes av involverte og interesserte personer/institusjoner. Laboratoriet skal sikre god forankring, eierskap og engasjement hos aktører for utviklingsarbeid. Derfor vil en innledende fase med visjonsprosesser, eller andre prosesser som forbereder samarbeidet, bidra til å skape en felles problemforståelse og peke ut en felles retning for samarbeidet (ibid.). Dette vil trolig også bli med på å danne et felles verdigrunnlag. Hvitsand og Richard (2017) peker på at det er spesielt viktig at laboratoriet kobler de såkalte top-down og bottom-up-initiativene og skape gode arenaer for å bringe fram ny kunnskap relevant for den aktuelle konteksten (ibid.). ULL kan ramme medvirkning og engasjement rundt kommunale planleggingsprosesser, men er ikke i seg selv en del av de formelle planprosessene. Metoden legger til rette for privat-offentlig-innbygger-samarbeid, og bringer frem nye tilnærminger til integrering av innbyggernes egne ressurser og kunnskap i utviklingsarbeidet. Herfra kan det springe ut nye virksomheter basert på lokale behov og engasjement.

Urban living lab kan ivareta hele prosessen fra visjonering, idéutvikling, via forslag til

løsninger, testing og evaluering. Det er viktig laboratoriet er et fysisk sted, som kan fungere som møteplass for aktører, og som kan arrangere verksteder, temasamlinger, interaktive utstillinger og andre aktiviteter (Hvitsand og Richards 2017). For å stimulere til gründervirksomhet kan laboratoriet arrangere “open calls”-konkurranser for å invitere til å skape løsninger til konkrete prosjekter. I figuren på høyre side ser man Telemarkforskingens forslag på samhandling i en Urban living lab (ibid.). De ulike rollene kan kort beskrives slik:

- OFFENTLIG SEKTOR: Kommunen er en viktig tilrettelegger i form av overordnede strategier og virkemidler, og gjennom planlegging og regelverk kan kommunen påvirke og være pådriver både lokalt, regionalt og statlig. I tillegg er kommunen en viktig leverandør av tjenester for sine innbyggere.

- PRIVAT SEKTOR: Det er svært viktig at de involverte utviklingsaktørene, slik som utbyggere, investorer, og næringslivet er involvert. Også lokale gründere og miljøer for oppstartsbedrifter er viktige i ULL fordi de ofte tenker nytt og annerledes, og løser stedsspesifikke behov og ønsker, altså arbeider gjennom en bottom-up-tilnærming.

- INNBYGGERE/FRIVILLIG SEKTOR: Innbyggere og

lag, foreninger, bygdelag og interesseorganisasjoner sikrer at utviklingen forankres i den lokale konteksten, ved å spille på lag og involvere den kunnskapen og ressursene innbyggerne representerer. Engasjerte innbyggere kan føre til entreprenørvirksomhet i oppstartsbedrifter.

- FORSKNING/AKADEMIA: Forsknings- og utdanningsinstitusjoner er viktige samarbeidspartnere når det gjelder kunnskapsbasert utvikling av løsninger, og å systematisere læringen fra testinger eller prosesser. Ny og aktuell kunnskap kan tilføres for å utvikle stedet (Hvitsand og Richards 2017).

Det er ulikt hvordan laboratoriene organiseres og finansieres. Bylaboratorier finansieres blant annet gjennom partnerskap, ulike aktører på stedet, statlige midler rettet mot by- og stedsutvikling, og gjennom nasjonale og internasjonale forskningsmiljøer (ibid.). Lignende prosjektene blir ofte med prosjektledere og tverretattlig samarbeid med representanter fra aktører i kvadrupel helix-modellen. Prosjektene starter ofte med innledende aktiviteter, som å kartlegge interessenter. Hvitsand og Richards (2017) viser til at en slik kartlegging gjør det enklere å systematisk invitere inn og involvere aktører etter interesser, kunnskap og behov.

Aurland er en kommune i Nærøyfjorden som i sin tid ønsket seg en tydelig organisering av aktører og forvaltning av landskapet. Med hjelp av Aurland naturverkstad utviklet de en modell for støttefunksjoner for natur- og kulturbasert verdiskaping (Clemetsen og Underdal 2005), som senere ble politisk forankret i nettverket lokal- og regionalparker (Norske parker), inspirert av regionalparkene i Europa. Aurland er en stor reiselivskommune, men med kort sesong, som gjør det utfordrende for lokalsamfunnet å opprettholde næringsliv og bosetning. Store deler av kommunen er vernet, som skaper barriere for lokal utvikling (Clemetsen og Underdal 2005).

Med endringer mot opplevelsesbasert landbruksnæring og om den gamle tankegangen rundt turisdestinasjon som et produktorientert transport-, overnattings- og "forings"-fokuserende reiselivsnæring kan gå mot et interessefellesskap, så forskerne etter nye synergier i et landskap i endring.

Erfaringer fra de europeiske regionale naturparkene viser at om 1) man makter å samle seg om en felles, kvalitativ plattform og 2) at man makter å etablere møteplasser og rammeverk for strategisk samhandling mellom alle aktører med legitime roller i å ivareta dette bildet.

Som et resultat av arbeidet, ble Aurland Naturverkstad BA opprettet, som et kompetansefirma innen natur- og ressursbasert næringsutvikling. I tillegg ble Aurland natur- og kulturarv BA, et nettverk med unge gårdsbrukere, satt i gang. Fjordarv

var et tenktetank-initiativ for å utløse potensiale for ny verdiskaping som ligger latent i de store endringene økonomien sto oppe i. Aurlandsdalen kulturlandskap koordinerer samspillet mellom alle interesser som ønsker å ivareta og restaurere kulturminner i Aurlandsdalen. Her ble samspillet mellom dugnadsgrupper, verneinteresser, gruneiere og kommune til interessante fokusområder. Fjordbui BA var et pakke tilbud med opplevelser fra fjordlandskapet. Til slutt samarbeidet Sogn jord- og hagebruksskole med Fylkeskommunen og andre regionale og nasjonale miljø for å utvikle Senter for økologisk verdiskaping (Clemetsen og Underdal 2005).

Parkene ble opprettet for å bygge bro mellom naturvernet og bygdene, for å la lokalsamfunn være aktive og deltakende i forvaltningen av landskapet. Dette har bidratt i å minske konfliktnivået mellom lokalbefolkning og vernemyndigheter.

Herand Landskapsark

Herand landskapsark er en av lokalparkene i Hordaland. Lokalparken er av mindre skala enn de større parkene. Det er et satsningsprosjekt av Hordaland fylkeskommune, for å involvere og engasjere innbyggerne til et felles løft knyttet til identitet og for å holde kulturlandskapet levende og utvikle stedet. Landskapsarkene i Hordaland har ambisjoner om at de enkelte parkene skal oppnå status i kommunene som en organisasjon med felles interesse for å utvikle bygda / kommunen til et attraktivt område for bedrifter, innbyggere og tilflyttere (Svardal, Bjørnstad og Clemetsen 2008).



Fig 24: Flere reisemål er så populære at det snart er fullt, skriver Nrk (2017). Her fra Flåm i Aurland kommune, hvor cruiseturismen fører til slitasje på lokalsamfunnet. Regionalparken og Aurland naturverkstad ble opprettet for å håndtere noen av problemstillingene knyttet til møtet mellom hverdagslandskap og turistlandskap, og for å arbeide for bred verdiskaping i grensesnittet mellom de to.

2.7 DISKUSJON AV TEORIDEL

2.7.1 Å SPILLE PÅ TRENDER I PLANLEGGINGEN

Trender og forståelse av dem kan være et viktig verktøy i fremtidsforskning og planlegging. Hittil har det vært lite forskning på hvordan livsstilstrender kan påvirke lokalsamfunn, og hvordan disse trendene kan brukes i stedsutvikling.

Megatrender representerer både muligheter og utfordringer for næringsaktører, samfunnsplanleggere og andre med ansvar og interesse (Haukeland 2017). Den eller de aktørene som forstår disse mekanismene best, vil kunne legge til rette for fremtidsrettede produksatsinger og iverksette nødvendige og treffsikre tiltak for å takle utfordringene (Haukeland 2017).

Selvom man kan argumentere for at rotløshet og flyktighet er uønskede symptomer på et samfunnet som går i feil retning, er kreftene som står bak utviklingen så sterke at det trengs en stor samfunnsmessig omveltning for å snu de. Derfor vil det være hensiktsmessig å undersøke hvordan man kan bruke disse trendene fordelaktig i et samfunn.

Tilflyttere som søker forbindelser med omgivelsene de kommer til, og som oversetter sin egen sosiale kapital og ressurser i noe som kan forstås og dras nytte av i stedlig kontekst, vil både integreres i lokalsamfunnet og antakelig skape samspill og ringvirkninger for andre, både tilflyttere og lokale.

Temporære tiltak spiller på vår flyktige tids behov for impulser og at nye ting skal skje. Utfordringer i nettverk og planlegging. Tiltakene kan også forankres lokalt, ved å bruke lokal byggiskikk eller spille på stedegen kultur.

ATTRAKTIVITETSMODELLEN.

Denne modellen peker forutsetningene for attraktivitet, og hvordan de ulike delene forsterker hverandre. For å styrke de ulike komponentene kreves det analysearbeid i stedegen kontekst, og en involvering og samarbeid av ulike aktører, for eksempel

gjennom kvadrupel helix-modellen.

2.7.2 VIKTIGE PUNKTER FRA TEORI- OG LITTERATURDEL

- Livsstilsflyttere ønsker å realisere seg selv gjennom jobb og fritid, gjerne etter tidsriktige verdier. Livsstilstrender er undertrender muliggjort av megatrender som økt mobilitet, globalisering og utvikling i teknologi. Livsstilstrender kan være drevet av mangel på stedstilhørighet og stedstap, flyktighet. Livsstilsflyttere kjennetegnes av kreativitet, midlertidighet og et ønske om å skape en attraktiv fortelling om sitt liv.

- Rural stedsutvikling er preget av holdninger som at man må "snu flyttestrømmen" for å kunne opprettholde seg som samfunn. Med livsstilstrend-perspektivet ser vi at dette ikke er den eneste mulige løsning. Livsstilsflyttere er ofte knyttet til grønt entreprenørskap som kan skape verdier og ringvirkninger for lokalsamfunnet.

- For å forankre og skape utvikling i lokalsamfunn i møte med livsstilstrender, er det nødvendig å skape nettverk og fellesskap på tvers av grupper. I disse nettverkene er det viktig å bli enige om felles verdisett og ønsket retning for utvikling, som svarer til lokale, regionale og nasjonale behov, og å involvere et bredt spekter fra aktører i kvadrupel helix-modellen i prosessen.

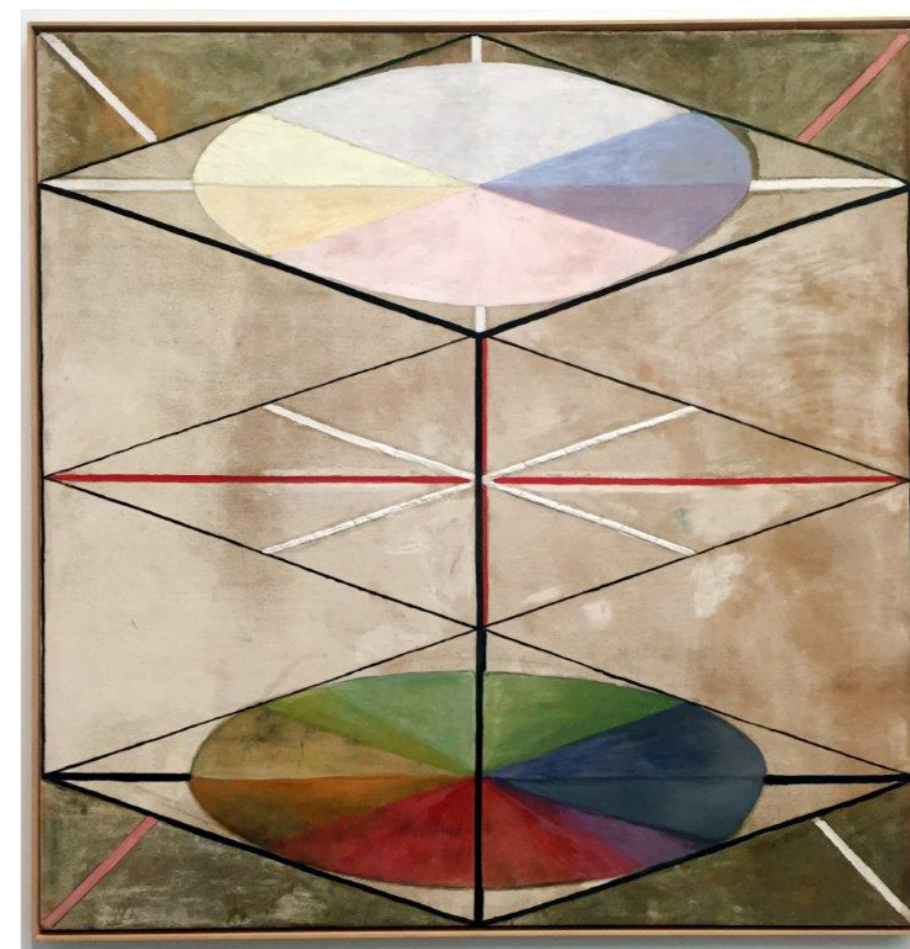


Fig 25: Hilma af Klint (u.d).

2.7.3 PROGRAM FOR Å SKAPE UTVIKLING I RURALE SMÅSAMFUNN I MØTE MED LIVSSTILSTRENDER

(generell del)

GRUNNLAG FOR TILTAK, BASERT PÅ TEORI- OG LITTERATURSTUDIE

1. RAMMEPRINSIPP

- SKAPE EN KOMMUNIKASJON- OG SAMARBEIDSPLOTTFORM ETTER KVADRUPEL HELIX-MODELLEN.

2. HOVEDMÅL FOR PRINSIPPER OG TILTAK

- STYRKE STEDETS ATTRAKTIVITET ETTER ATTRAKTIVITETSMODELLEN

- SKAPE ET IDEVERKSTED HVOR MAN STIMULERE TIL ENTREPRENØRSKAP OG SAMSKAPING

- SKAPE SYNERGIER PÅ TVERS AV GRUPPER

- STIMULERE TIL BRED VERDISKAPING

- TA VARE PÅ NATUR- OG KULTURARVEN

- FORMIDLE OG UTVIKLE STEDSBASERT KUNNSKAP OG LÆRING

- STYRKE FELLESKAPSFØLELSEN PÅ TVERS AV GRUPPER

3. KATEGORISERING AV PRINSIPPER/TILTAK

A) FYSISK UTVIKLINGSTILTAK

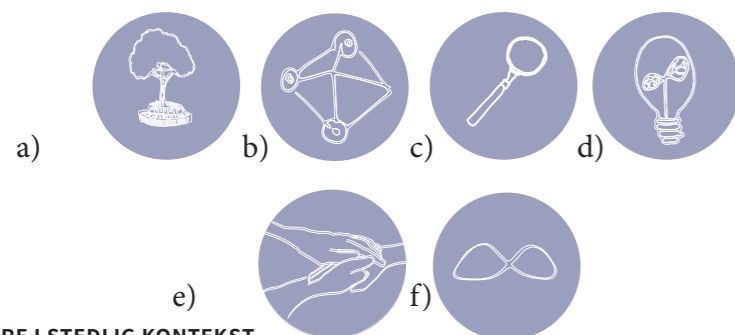
B) SAMARBEIDS- OG NETTVERKSTILTAK

C) KUNNSKAP- OG FORMIDLINGSTILTAK

D) NÆRINGSRETTE TILTAK

E) SOSIOKULTURELLE TILTAK

F) MILJØRETTEDE TILTAK/LANDSKAPSPLEIENDE TILTAK



4. FORANKRE I STEDLIG KONTEKST

4.1 LANDSKAPSANALYSER

4.2 STAKJENDSLE OG SOSIOKULTURELLE ANALYSER

5. MULIGHETER

UTVIKLINGSTILTAK INNENFOR KATEGORIENE:

A) FYSISKE UTVIKLINGSTILTAK

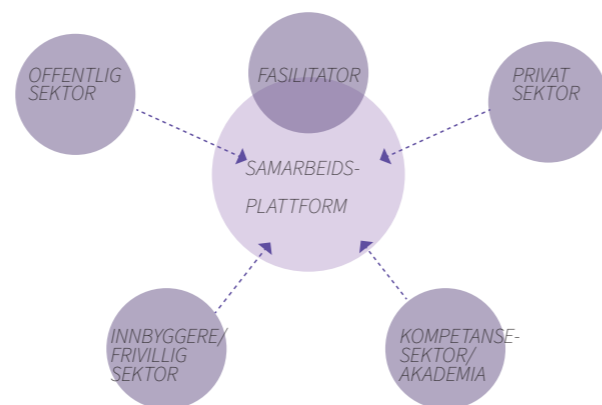
B) SAMARBEIDS- OG NETTVERKSTILTAK

C) KUNNSKAP- OG FORMIDLINGSTILTAK

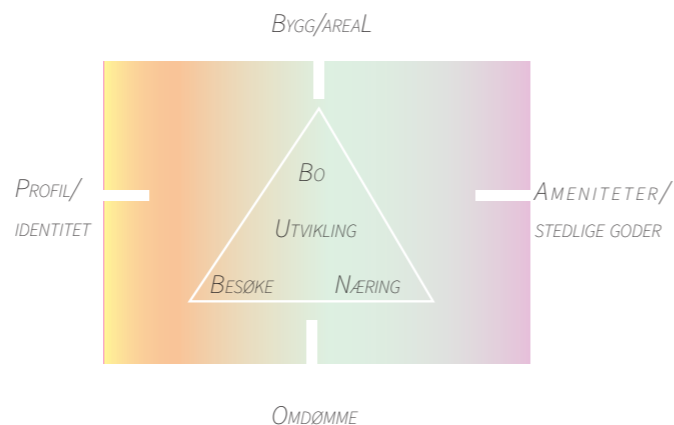
D) NÆRINGSRETTE TILTAK

E) SOSIOKULTURELLE TILTAK

F) MILJØRETTEDE TILTAK/LANDSKAPSPLEIENDE TILTAK



1. RAMMETILTAK. Telemarkforsknings modell for aktører i Urban living lab, etter kvadrupel helix-prinsippet (Hvitsand og Richards 2017)



MODELL FOR STYRKING AV ATTRAKTIVITET, basert på Telemarkforsknings attraktivitetsmodell

PRINSIPP OG TILTAK

1. RAMMETILTAK

- **SKAPE ET LABORATORIUM FOR STEDSUTVIKLING**, SOM FUNGERER SOM SAMARBEIDSPLOTTFORM PÅ TVERS AV AKTØRER, utgangspunkt for bred verdiskaping, medvirkning, samarbeid og nettverksbygging gjennom kvadrupel-helixmodellen, for eksempel etter Urban living lab-metoden. Samarbeidsplattformen skal koble stedlige ressurser og ulike former for menneskelige ressurser, evner og kapital, og stimulere til grønt entreprenørskap. Plattformen kan arrangere verksteder, kurs, medvirkning og lignende. Plattformen bør være uavhengig fra kommunen, men kan bidra med innspill og medvirkning i kommunens planprosesser.



2. UTVIKLINGSTILTAK

- **SKAPE INSPIRERENDE FELLESKAP GJENNOM AKTIVITET KNYTTET TIL LOKALSAMFUNNET**, som for eksempel gjennom sosiale og kulturelle læring- og deltakelsesarenaer. Det kan for eksempel være gjennom dugnadsgrupper innenfor landskapspleie, midlertidige byrom, jordbruk, dyrking, sosiale fellesskap og kunst og kultur. Inkludere besøkende slik at dugnadsgruppene stimulerer til opplevelseslandskap og fellesskap på tvers av grupper. Organiseres av laboratoriet.



- **TILBY SOSIALE, ATTRAKTIVTE OG INKLUDERENDE BOLIGER**, som spiller på livsstilstrender, livsfaser og behov, spesielt attraktive og oppnåelige for førsteganskjøpende og unge.



- **STIMULERT TIL STEDSBASERT LÆRING OG KUNNSKAPSFORDIDLING**, ivaretagelse av tradisjoner, kultur og landskap gjennom aktivitet og levende museer, formidlingscenter og/eller lignende. Engasjer skoleklasser til å både delta i, skape og vedlikeholde opplegg. Kan kobles sammen med dugnadsgruppene.



- **TA VARE PÅ VERDIFULLE LANDSKAP** gjennom besøksforvaltning og engasjement rundt ivaretagelse og landskapspleie.



- **SKAP ET ATTRAKTIVT SENTRUM MED FELLESKAPENDE MØTEPlassER** som fungerer som utgangspunkt i nettverket. Sentrum skal ha urbane, attraktive kvaliteter, som gir impulser og stimulerer til spontane opphold, møter, deltakelse, læring og samhandling på tvers av grupper, hvor ingen føler seg fremmedgjort.



- **LEGG TIL RETTE FOR GOD MOBILITET OG INFRASTRUKTUR**, som stimulerer til en grønn og bærekraftig livsstil



- **UTVIKLE NÆR KNUTEPUNKT**, og i allerede utbygde områder, for å spare sårbart landskap og for å styrke eksisterende områder.



- **UTVIKLE DE FYSISKE OMGIVELSENE I TRÅD MED STEDETS EGNE STADKJENSLE**



DEL III - CASE: *Stad*

Pusteøvelse

*Hvis du kommer langt nok ut
får du se solen bare som en gnist
i et sluknende bål
hvis du kommer langt nok ut.
Hvis du kommer langt nok ut
får du se hele Melkeveiens hjul
rulle bort på veier av natt
hvis du kommer langt nok ut.
Hvis du kommer langt nok ut
får du se Universet selv,
alle lysår-milliardenes summer av tid,
bare som et lysglimt, like ensomt, like fjernt
som juninattens stjerne
hvis du kommer langt nok ut.
Og ennu, min venn, hvis du kommer langt nok ut
er du bare ved begynnelsen
– til deg selv.*

Rolf Jacobsen (1975)



3.1 INTRODUKSJON STAD/STADLANDET

I en moderne tid hvor teknologien og livstempoet nesten springer fra oss, søker flere stillhet, friluft, ro; Øyeblikk som er skrellet for tidsjag, «må» og prestasjoner. Man søker dit tiden oppleves som stille, til landskap som står i ro, hvor folk og natur føles kjent og nært. Disse stedene forankrer oss, de er som en trygg havn når så mye annet rundt oss er i konstant forandring.

Stadlandet, eller Stad i Selje kommune, er en halvøy nordvest i Norge, lengst nord i Sogn og Fjordane på grensen til Møre og Romsdal. Stadlandet har omtrent 2747 innbyggere (SSB 2018), hvor omtrent 970 bor på nordsiden av Stadhalvøya, hvor de fleste livsstilsflytterne holder til. 407 bor i Leikanger, som er handels-, skole-, og kommunikasjonscenter på nordsiden. Selje er halvøyas kommunesenter, med ca 651 innbyggere. De resterende innbyggerne er fordelt på småbygdene rundt om på halvøya.

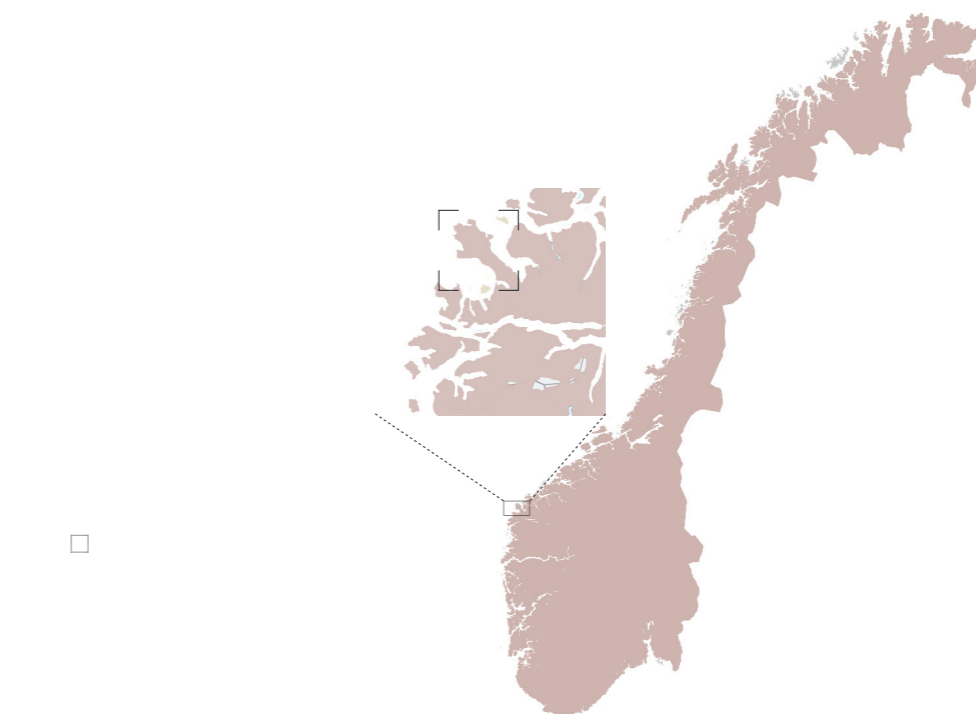
Stad har gjennom alle tider vært forbundet med mye dramatik på sjøveien. Mange sjøfarende har ankret opp i lune havner for å vente ut stormer, før de skal passere det fryktede Stad-platået. Havet og kysten har helt opp til vår tid vært Norges fremste kanal til omverdenen (Lønning og Evans 2010), og Stadlandet et viktig kommunikasjonsentrum før moderne tid. Stadlandet skaper et skille mellom nord og sør, og brukes som referanse i værmeldingen. Kombinasjonen av stormfullt vær og farefullt farvann har tatt livet av mange fiskere, og mange av Stadværingene har mistet noen av sine kjære til havet. Været og landskapet har gjort at halvøya har blitt delt inn mellom nordsiden og sørsiden, med sterk identitet knyttet til hver av bygdene. Mange bygder har tidvis vært helt isolerte opp gjennom, og har måtte greie seg selv (Nordplan 2019). De fleste levde av en kombinasjon mellom jordbruk og fiske, etter årstidene.

De fleste av innbyggerne har bodd på Stadlandet i mange generasjoner. I boka “Kystfolk” forteller Jan Petter Hoddevik at han har røtter på Stad fra over tusen år tilbake. Stad-folket er en sterk folkegruppe som har levd i symbiose med havet siden menneskene først tok i bruk landet (Hoddevik 2016). Det værharde, unike landskapet her er dermed formet av menneskelig bruk i flere tusen år, og i kombinasjon med havet og det stormfulle været, er dette en stor del av Stads identitet.

Mange som reiser til Stadlandet, føler at landskapet åpenbarer seg for dem, slik som Knut fant “sin plass” i Vesaas novelle. Sånn var det også for meg første gang jeg besøkte Stad for ni år siden, og sånn føler jeg det fortsatt hver gang jeg kjører nedover de svingete veiene til Hoddevik, med havet og fjellene som åpner seg. Det er vanskelig å peke på akkurat hva det er som gjør Stadlandet spesielt, men noe er det med de sterke naturkreftene i kontrast med et rolig og enkelt liv. Det var Hoddevik og surfebølgene der som trakk de første livsstilsflytterne til Stadlandet, som nå har etablert og tråkket opp en sti for mange som lokkes samme vei. Dette har ført til at flere av småbygdene på Stadlandet som sto i fare for å dø ut, har fått nytt liv i seg, og et lokalsamfunn som opplever nytt giv.

3.2 RELEVANS FOR ANDRE RURALE SMÅSAMFUNN

Det allerede etablerte livsstilmiljøet gjør Stadlandet til et ekstra interessant case og eksempel for lignende småsamfunn, fordi man kan hente mye erfaring og inspirasjon både fungerende synergier og potensielle synergier. En del av livsstilsflytterne har bodd på Stad i mange år, og fått barn som har vokst opp. Disse har gjerne engasjert seg i lokalsamfunnet gjennom



Stadlandets beliggenhet

barnas oppvekst, og på den måten blitt en naturlig del av det. Noen livsstilsflyttere blir bare boende for kortere perioder eller livsfaser, og det er også interessant å se på hvordan man kan forankre disse mer i lokalsamfunnet. Mange er tilbakevendende besøkende, som er på Stad mange ganger i året, gjerne over lengre perioder. Noen av disse har også engasjert seg i lokalsamfunnet gjennom ulike prosjekter, selvom de ikke bor der, og ønsker å ta del i utviklingen på Stad. Mange av tilflytterne har startet som tilbakevendende besøkende, før de så gjerne tester ut å bo der for perioder. Mange starter i Leikanger, mens de venter på at mer attraktive boliger i småbygdene skal bli ledige. Gjennom undersøkelser kom det frem at flere er interessert i å flytte til Stad, men at det ikke er godt nok boligtilbud for det på nåværende tidspunkt.

3.3 OVERFØRBARHET TIL ANDRE RURALE SMÅSAMFUNN

Andre småsamfunn kan hente inspirasjon fra hvordan Stadlandet har utviklet seg, både gjennom planlegging og på grasrotnivå, strategisk og tilfeldig, i møte med livsstilstrender. Samtidig er metoden og fremgangsmåten for oppgaven aktuell og overførbart for andre småsamfunn, som vil se på hvordan de kan utvikles i møte med livsstilstrender. Her

blir spesielt den generelle delen av programmet i oppsummering av teori- og litteraturdelen viktig. Casedelen skal vise hvordan man kan belyse ulike sider av en stedlig kontekst relatert til livsstilstrender og utvikling av lokalsamfunn, mens det i delen for muligheter, vises hvordan disse prinsippene kan oversettes og forankres i stedlig kontekst.

Noen av de første livsstilsplionérene som først bosatte seg på Stad for 10-15 år siden, bor der fortsatt, og kan fortelle om et lokalsamfunn hvor mange først var skeptiske, men som nå ser hva slags ressurser og liv disse tilflytterne bragte med seg. En del tilflyttere har etablert bedrifter eller driver med entreprenørskap som også kommer lokalsamfunnet til gode. Mange av tilflytterne har integrert seg godt i lokalsamfunnet, blant annet gjennom den sterke menigheten som er der, entreprenørskap eller gjennom barna deres og deres oppvekstvilkår, engasjement i lokalpolitikk, eller gjennom naboer og lokalmiljø. Samtidig oppleves det også som mangel på fellesskap og møteplasser utenom barn og menighet. Dette kommer også frem i spørreundersøkelsen. Sentrum av nordsiden av Stadlandet, Leikanger, er det eneste stedet som knytter alle, uavhengige av gruppetilhørighet, sammen, men mangler attraktive møteplasser som tiltrekker seg alle grupper.

3.4 TRENDER SOM GJØR STAD AKTUELT SOM CASE

En rekke strukturelle forhold og trender gjør Stadlandet ekstra interessant som case:

- **MOBILITET OG TEKNOLOGISK UTVIKLING:** Flere som bor på Stad, gjør det takket være en mobilitet og teknologisk utvikling som gjør det mulig å jobbe over nett. Mange som besøker Stad, blir over lange perioder på grunn av denne mobiliteten.

- **SENTRALISERING:** Mange offentlige tjenester har blitt lagt ned og flyttet fra både Ytre Stadlandet og kommunesenteret Selje. Nedleggelse i skoler, barnehager, tannlege og andre offentlige tjenester påvirker attraktiviteten.

- **DEMOGRAFISKE TRENDER:** Siste kvartal var det én nettoinnflytting. Befolkningen er aldrende, og befolkningstallet sank med 10 stykker siste kvartal. Det er et forventet befolkningstap på ca 100 mennesker per tiår (SSB 2019). Elever flytter ut for å gå på videregående, deretter utdanning i store byer. De fleste flytter ikke tilbake.

- **TRENDER INNENFOR REISELIV:** Mye av tidens trender stemmer veldig overens med reiselivsproduktet Stadlandet representerer. Turistene, spesielt surfeturistene, blir aktive deltakere i landskapet, og føler seg ofte som en del av lokalsamfunnet, til tross for at de ofte ikke samhandler. Stadlandet representerer nåtidens verdier med et enkelt og bærekraftig liv, langsom turisme, ekstremsport og iscenesetting av en attraktiv livsstil. Stadlandet har blitt en svært populær reiselivsdestinasjon de siste årene. Det er mye takket være Hoddevik og surfebølgene der, og dekning gjennom sosiale medier. De siste årene har det vært store utfordringer i overturisme og sprengt kapasitet, og det er mye uenighet og konflikter knyttet til hvordan man skal håndtere disse utfordringene og likevel beholde stedets særegne karakter. Allemannsretten byr også på utfordringer, spesielt på grunn av utenlandske turister som tolker den som at det er lov å telte overalt, også på innmark. De står ofte hardnakket på kravet om at denne loven gjelder,

og det har oppstått flere konflikter på grunn av dette.

- **KOMMUNESAMMENSLÅING** med Eid kommune til Stad kommune i 2020. Stadlandet vil mest sannsynlig få en mer synlig del i VisitNordfjord-programmet, med slagord “Alt i en fjord”. Dette vil føre med markedsføring og mest sannsynlig økt turisme og pakketilbud. Stadlandet vil også få et sterkere nettverk for entreprenørskap gjennom StadVekst, som er en ny satsing fra den nye kommunen.

- **NEDLEGGELSE OG OPPHØR AV TRADISJONELL JORDBRUKSDRIFT.** Gårdsbruk legges ned og verdifulle landskap gror igjen. Dette åpner et behov for en ny tilnærming og bruk av kulturlandskapet, for å beholde deres verdi og historie.

- **OVERTURISME OG BELASTNING.** Mange av de mest kjente turistmålene vi har i Norge, er også svært sårbare, og i ferd med å slites ned av masseturisme. Hoddevik lider også under dette periodevis. Det er behov for besøksforvaltning og strategier rundt å håndtere de store mengdene. Her ligger det store utfordringer og potensiale for å styre utviklingen i en bærekraftig retning hvor man beholder steds kvaliteten, samtidig som man kan skape verdier.

3.5 ANDRE FORHOLD SOM GJØR STAD AKTUELT SOM CASE

- **LITE ATTRAKTIVT SENTRUM,** mangel på møteplasser som er attraktive og brukt av alle, uavhengig av grupper.

- **FÅ FELLESSKAP** på tvers av grupper utenfor menighet og gjennom barn.

KONFLIKTER RUNDT UTVIKLING OG BRUK/VERN OG RETNING PÅ UTVIKLING, igjen veldig tydelig i Hoddevik, hvor utvikling truer kulturlandskapet

3.3 SPØRSMÅL SOM BLIR BELYST I CASE-DELEN

- Hvordan påvirker livsstiltrender et lokalsamfunn?

- Hvordan er livsstiltrendene forankret i lokalsamfunnet i dag?

- Hva slags muligheter, potensialer og ønsker ligger i spennet mellom livsstiltrender, landskap og lokalsamfunn?

Videre belyser casedelen Ytre Stadlandets fysiske og sosiokulturelle aspekter, og hva slags forbindelser og relasjoner som er mellom livsstilsflytterne, lokalsamfunnet og landskapet. Gjennom deltakende observasjoner, analyser, intervjuer og spørreundersøkelser har jeg forsøkt å få overblikk over eksisterende og potensielle synergier og samspill, behov og ressurser. I mulighetsdelen peker jeg på potensielle synergier, og muligheter for fellesskap og bred verdiskaping, basert på grunnlag fra teori- og litteraturstudiet, analyser, spørreundersøkelser og intervju.

Som tidligere nevnt i litteraturodel-en, konkluderer Baumann (2000) med at ekte frigjøring ikke skjer gjennom stadig større grad av individualisering, men gjennom en fornyet kontakt med fellesskapet. Baumann (2000) mener også den flytende moderniteten

er en bevegelse som forblir flyktig og derfor er likegyldig. Derfor blir også et av underspørsmålene for case-delen:

- Hvordan kan man forankre den flyktige, slik at det, selvom på midlertidig basis, vil være positivt for lokalsamfunnet?

3.6 AVGRENSNING

Denne oppgaven fokuserer på Ytre Stadlandet, og jeg veksler mellom navnene Stad og Stadlandet. Kommunesenteret på Stadlandet er i Selje, men livsstiltrendene er knyttet til nordsiden av øya med Leikanger som sentrum. Sentrumsanalysen og -mulighetene har tyngdepunkt rundt Korsen i Leikanger, som er handelssentrum og knutepunkt for alle grupper. I lys av problemstillingen “Hvordan skape utvikling i rurale småsamfunn i møte med livsstiltrender?”, og på grunn av oppgavens begrensede omfang, fokuseres det på tiltak som skaper fellesskap og forbindelser på tvers av grupper i lokalsamfunnet. Utviklingen vil da først og fremst dreie seg rundt Korsen, selvom områdene i tilknytning til skolen, og der skoleungdom oppholder seg, også bør tas tak i.

Viktigste næringer på Stad:

Næringsanalyse for Stad2020 peker på disse næringene som de viktigste næringene:

- Reiseliv. Selvom reiselivet står for bare 3% av sysselsettingen, er dette den næringen som øker mest, som skaper flest ringvirkninger og har mest potensiale.
- Stad skipstunell og båtforbindelse Bergen/Stad-Ålesund åpner for nye markeder i reiselivet.
- Ny cruiseskipkai i Eid sentrum betyr innrykk av ca 60.000 cruiseturister i Eid sentrum, og antakelig vil mange av disse dra til Stadlandet.
- Industri er den største næringen i privat sektor i Stad kommune, med 20% av arbeidsplassene i privat sektor, 12% av totalen. Trevare, mekanisk, plast og næringsmidler er de største. Planlagt vekst innenfor industriell sektor.
- Varehandel utgjør 11% av arbeidstyreken i Stad s, og er den nest største næring i privat sektor. - Bygg og anlegg er 3. størst med 11% av totale arbeidsplasser.Planlagt vekst, og god omsetning.
- Transport: 6% Tjenesteytende næring: 9%. Stor og voksende næring.
- Fiskeri og oppdrett. En av de største næringene i Stad kommune, men mange av arbeidsplassene er registrert i utlandet og kommer ikke frem på SSBs statistikk. Venter vekst og økning. Stad kommune blir en av de største fiskerikommunene målt etter tallet på havgående linefartøy.
- Landbruk. Ca 55 årsverk i Selje. Ventet nedleggelse. Kjøtt- og melkeproduksjon er de viktigste produktene. Relativt store på produksjon av sauekjøtt. Mye av melkeproduksjon skjer etter samdrift, med potensiale for flere samdrifter.

3.8 UTVIKLING PÅ STAD

På et lite sted som plutselig opplever stor vekst i besøkende, er fristelsen stor for utbyggere, enten det er kommersielle aktører eller statlige instanser, for å legge liten vekt på lokale interesser og følelser (Kobro et. al 2013). Man ønsker gjerne å smi mens jernet er varmt, og fører en lite attraktiv utvikling for å tjene mest mulig på raskest mulig måte. Dette kan vi se resultat av i mange småsteder, som bærer preg av en lite gjennomført planlegging og fremstår med lite attraktive romlige og estetiske kvaliteter, og dermed bostedskvaliteten. På Stad kan dette være et potensielt stort problem, hvor det særpreget som trekker folk dit i utgangspunktet, kan bli erstattet av et kommersielt uttrykk og fjerne både noe av attraktiviteten for besøkende og selvsagt de fastboende og potensielle tilflyttere. Derfor er det svært viktig at utviklingen skjer i tråd med stedets historiske identitet og byggeskikk, som spiller oppunder stedets kvaliteter og ikke etter utbyggers egne foretrukne stil.

STAD SKIPSTUNNEL

Så tidlig som i 1880-årene kom de første tegningene og planene om en tunnel som skulle gå tvers gjennom Mannseidet, og åpne for en tryggere farvei gjennom Stad. Mange den er avgjørende for skipstrafikk på Vestlandet og åpne opp for dagpendling på strekningen Ålesund-Bergen, mens andre mener den er et pengesluk (ibid.). Hurtigruta er blant andre av pådriverne; som mener at de vil tiltrekke seg mange flere turister som i dag er redde for å passere Stadhavet. Verdensarvsteder som Nærøyfjorden og Geirangerfjorden vil knyttes sammen på en dag med hurtigbåt gjennom tunnelen. Miljøorganisasjoner er kritiske til hvordan skipstunnelen vil øke forurensingen fra båttrafikken i de to smale fjordarmene, Moldefjorden på sørsiden og Vanylvsfjorden på nordsiden. De er også redde for at det vil åpne opp for gjennomstrømning og sammensmeltning av to adskilte biologiske miljø, på sørsiden og nordsiden av Mannseidet (Hammer og Bickhardt 2007). Miljøkonsekvensene ble undersøkt i en ROS-rapport på oppdrag av Kystverket. I følge



Fig 27: Lite heldig inngrep i kulturlandskap: Parkeringsplass i det utvalgte kulturlandskapet Hoddevik, med bygdas første lyktestolper. Litt av campingplassen til høyre i bildet (Stad surfing 2019).

Kystverkets handlingsplan er det planlagt oppstart av prosjektet i 2022 - foutsatt at det tildeles midler på 2020-budsjettet til forberedende aktiviteter (Kystverket 2019)

UTVIKLING AV TURISTMÅL

Det har også vært store konflikter rundt utvidelser av campingplassen i Hoddevik. I lignende konflikter rundt utvikling/vern, argumenterer ofte lokalbefolkningen med at de ønsker å ta del i verdiskapingen og tjene på ressursene. Dette er veldig forståelig, og det kan virke elitistisk og invaderende at utenforstående skal bestemme over lokales bruk og tilnærming til landskapet. Likevel kan slik utvikling skape store forringelser i verdiene. Derfor må man sørge for at verdiskapingen gir ringvirkninger til hele lokalsamfunnet, slik at alle får ta del i den. Så må det jobbes for å finne bærekraftige måter å utnytte ressursene på, som ikke forringer verdiene som er utgangspunktet for ressursen. Dette kan gjøres gjennom grønt entreprenørskap, naturbasert reiseliv, besøksforvaltning og utvikling av de andre destinasjonene på Stad.

Gjennom intervjuer oppleves en fremtidsoptimisme for utviklingen på Stad. Selvom Selje kommune har opplevd fraskrivninger i innbyggertall, har det også vært mange fødsler, bedriftsetableringer og gründervirksomhet. Gjennom undersøkelser på Stadlandet ble 34 livsstilsflyttere registrert. Av disse er ca 20 selvstendig næringsdrivende og/eller entreprenører. De fleste er innenfor kreativ virksomhet, mens det

Playa del Ingles

Området er ikkje regulert til camping, men i eit forslag til reguleringsplan vert dette formalisert gjennom å definere hovudområdet til landbruk og campingplass for telt, pluss eit mindre område for landbruk og campingplass for bubilar og campingvogner. Plassen vert i tillegg litt utvida austover.

Planane har møtt enorm motstand, spesielt frå surfemiljøet og tilflyttarar. 51 merknader kom inn på kort tid, dei aller fleste negative. Det vert snakka om "playa del Ingles"-ifisering av Hoddevika, med fyll og spetakkel. Det er oppretta protestgrupper på Facebook og mange fryktar at planane vil øydeleggje naturperla Hoddevika, som er utpeika som eitt av dei 20 mest verdfulle kulturlandskapa i Norge.

FIG 28: PLAYA DEL INGLES: Ulike interesser rundt utvikling i Hoddevik, fra artikkel i Sunnmørsposten (2010)

også er entreprenører innenfor bygg, surf, mat og servering og innenfor aktiviteter som yoga, dans, helse og velvære. Enkelte driver med flere virksomheter, både individuelle og i samarbeid med andre og i kollektive kunstnerfellesskap. Disse er spredt rundt i småbygdene på Ytre Stadlandet.

3.9 KULTURTILBUD PÅ STAD

Stadlandet har flere kulturtilbud som skjer ute i landskapet, blant annet med klosterruinene på Selja og aktivitet der, og vikingspelet på Dragseidet, med utendørs scene, satt opp av Stadlandets ungdomslag.

Stadlandet har foreløpig ikke noe typisk kulturhus, som ofte virker til å være planleggeres "go-to" grep i distriktene. Dette er nødvendigvis ikke det riktige for Stadlandet. Stad har en populær bygdekino i tilknytning til bygdehuset i Ervik. Med kommunesammenslåingen med Eid kommune, og dermed blir operahuset/kulturhuset der kanskje sterkere forbundet og mer brukt av Stadværing-er. Innimellom opptrer både nasjonalt kjente og internasjonalt kjente artister på Stad. Ofte har disse tilknytning gjennom de fastboende eller surfeturistene. Dette er ofte svært intime, særegne konserter som holder høy kvalitet. De skjer ofte spontant, i forbindelse med at artisten er på besøk. På Bygda 2.0 på Stokkøya opplever de noe lignende, der viser erfaringer at "en gang inni mellom får et tilbud som har like så høy kvalitet som hvis du hadde bodd i en stor by". Gjennom Strandbaren, og etter hvert også Bygdeboksen, får beboere i området et kulturtilbud som beskrives som "urbant". Her

det som et tilbud man gjerne måtte reist til byen for å oppleve (Skaar 2015).

3.10 BOLIG PÅ STAD

Den tidligere forskningen oppgaven har tatt for seg har pekt på at tilflyttere ofte har et midlertidig tidsperspektiv. De vil gjerne teste ut livsstilen en periode før de bestemmer seg for å bli boende. Dette stemmer også for mange av Stads tilflyttere. Flere har kommet til Stad for å se om de liker seg, og har senere endt opp med å flytte dit på permanent basis. Årsaker til at de ikke har kjøpt bolig med det første, kommer også av at det er vanskelig å finne bolig på Stad, og mange blir tvunget til å leie. Flere har startet sin fastboende karriere med å leie leilighet i Leikanger, for så å finne bolig ut i småbygdene ved hjelp av kontakter og lokale. Flere hus står tomme og blir kun brukt i forbindelse med ferie. I samtaler med kommune i forbindelse med forarbeid til oppgaven, virker de svært positive til alternative boformer som småhus.

Av de som svarte på spørreundersøkelsen sendt ut i forbindelse med oppgaven, både lokale, fastboende og tilbakevendende besøkende, ville 38% helst hatt småbruk som boform på Stad. 15% kunne tenke seg å dele småbruk med andre. 16% kunne tenke seg å bo i kollektiv med venner, 21% kunne tenke seg enebolig nær Leikanger. FIGUR? 30% skulle ønske det var lettere å få seg bolig på Stadlandet.

3.2 Stads historiske narrativ



(steingjerde)

det var steingjerda
som batt verden
saman

strake band frå elva
til fjellet
varme å sitje på
i sommarkvelden

steinene kila inn
mot kvarandre
med liendeleg talmod
tid og nevar

slåtteteigane tett inn til gjerdet
fullmogne og klare for låen
tykk eng mot stein
slik fekk vi først sjå
at det er mogeleg
å forandre verden

dei gamle slo kvart einaste strå
og raka vel etter seg
etterpå kvilte dei
stutte seg mot steinen
som ryggen til ein gammel ven

ennå er dei der
over steinlinjene landskapet
hender

usynlege i lufta
som vengeslag
om du vågar nærme deg

dette er slitets steinar
dette er historiens skrift

Paal-Hélge Haugen – Steingjerde (1979)

CA 9000 ÅR SIDEN: Mennesket fulgte iskanten innover i Norge, og bosatte seg i kystnære strøk, hvor de livnærte seg av jakt og fiske. Mange av stadværingene har slektslinjer over tusen år tilbake (Hoddevik 2016). Noe av landskapet på Stad er dermed formet menneskelig aktivitet gjennom tusenvis av år.

Ca 4000 år siden: Menneskene kultiverer jorda, og jordbrukslandskapet begynte å ta form

CA ÅR 800-1050: Vikingtiden: Mye aktivitet i og utenfor småbygdene for Stad, på grunn av "hovedveien" langs kysten utenfor Stad. Vikingene dro båtene over Dragseidet, for å slippe unna det fryktede Stadplatået. Kristningen av fire fylker i 997 foregikk også på Dragseidet, hvor det i dag arrangeres spel på utescenen. Den kristne troen er sterk på Stadlandet, og har vært et viktig bindeledd for lokalbefolkningen og surfere.

CA ÅR 900: HELLIGE SELJA: Den legendariske helgenen Sunniva (død rundt år 900) var antakelig irsk helgen, som ble gjenstand for en helgenstatus på Vestlandet i Norge. Sunniva bodde på øya Selja utenfor Selje. Øya fikk senere et katolsk kloster, og ble Norges første bispesete i 1060. I dag er Seljas klosterruiner en turistattraksjon og stolthets for Stadlandet, med særpreget og godt bevart kulturlandskap, med prydeplanter og urter.

1708-184: NAPOLEONSKRIGEN, 1940-1945 2. VERDENSKRIG: Stadlandet var et viktig kommunikasjonssenter mellom land og hav i alle kriger. Gjennom tidene har former for kommunikasjon endret seg, fra å signalisere gjennom å tenne på varder/vetaplasser, til er teknologiske oppfinnelser om flaggsignal og klaffetelegraf med ulike koder, blant annet den fryktede kode 3: "Skibene som sees ere fiendtlige" (Hoddevik 2016). Under 2. verdenskrig ble sovjetiske krigsfanger satt i arbeidsleir i Ervik, med å bygge opp tyske festningsverk. Ruiner fra dette kan ses og oppleves i Ervik i dag.

Båtforlis: Gjennom tidene har det vært mange båtforlis og tapte liv til havet, også av lokale. En av de tragiske ulykkene var i 1868, hvor fem fiskebåter havnet utfor en storm sørvest av Stadlandet. 52 mann omkom (Hoddevik 2016). Under 2. verdenskrig ble hurtigrutebåten St. Svithun bombet ved en feiltakelse, og 47 mennesker omkom, til tross for heltmodig innsats fra lokale (Kleppa u.d.). Skipsvraket ligger fortsatt nær stranden i Ervik, og er synlig på lavvann. Surfebølgene bryter rett ved, og dette gjør surfesporten ekstra spesiell.

FORBINDELSER: Fram til slutten av 1800-tallet foregikk skysstrafikk for det meste via hest, til fots og sjøs. De to eldste offentlige veiene i Sogn og Fjordane er veien over Dragseidet i Selje, og veien fra Lærdal til Valdres over Filefjell. Veien mellom Leikanger til Borgundvåg og Tungevåg ble åpnet i 1936. Veien fra Drage over fjellet til Hoddevik ble først bygd i 1921. Eltvik ble forbundet med vei til de andre småbygdene så sent som i 1959, Indre Fure i 1970. Mange av småbygdene har altså vært rimelig isolerte opp til moderne tid. I 1977 ble det satt opp bussforbindelse mellom Måløy og Otta, med korrespondanse til Oslo med NSB. Dette åpnet opp for ny kommunikasjon og forbindelse mellom Stad og Østlandet. I dag går det bussrute fra Oslo til Måløy, men det mangler på god forbindelse fra buss-stoppet Maurstad og til Stadlandet, slik at man stort sett Avhengig av biltransport derfra.



Øverst: Fig 29: Kors på Dragseidet for å minne kristning av fire fylker i 997. Klosterruinene og Norges første bispesete på Selja (Fjordingen 2018)

Under: Fig 30: St. Svithun som ble bombet ved feiltakelse av britiske allierte.



3.3 OVERORDNET LANDSKAPSANALYSE

Landskapet på Stad er kupert, og byr på store kontraster, med platå av høysletter som stuper ned i et stormfullt hav. Noen av områdene er forblåste og karrige med nærmest ikke-eksisterende vegetasjon, mens noen av bygdene ligger i le for den verste vinden, og bugner over med roser og frukt sommerstid. Stadlandet er rester av et sletteland, som kan spores omtrent 60 millioner år bakover i tid (Rakkenes og Bickhardt 2001). Slettelandskapet lå på skrå fra Stadlandet, sørover til Bremanger og østover til toppene under og ved Jostedalsbreen, som i dag ligger ca 1500 meter over havet. Elver og breer har slipt landskapet ned til fjorder og daler som har former dagens landskap. Stadplatået har beholdt mye av sin form, selv etter mye slitasje fra nedisingene de siste 2,5 millioner årene. Dette tror forskere er på grunn av de ytterste landmorenene på Stad, som er 150 0000 år gamle, og upåvirket av siste istid, i motsetning til landskapet ellers langs kysten. Den karakteristiske Kjerringa på Stadlandet, kalt Vestkapp i turistnæringen, har formen sin etter temperaturforandringer som har skapt løsmasselag på toppen av fjellet (ibid.).

NATURMANGFOLD

Store deler av Stadlandet består av naturtypen kystlynghei, et av våre eldste kulturlandskap. Det er en treløs naturtype som preges av busksjikt, med særlig dvergbusker som røsslyng. Naturtypen er formet gjennom rydding av kratt og skog, langvarig hevd med beite, blant annet fra kystsau og kystgeit, og mange steder lyngbrenning og lyngslått (Miljøstatus 2018). Kystlynghei er såpass verdifullt at den flere steder er klassifisert av som et av våre Utvalgte kulturlandskap (Landbruksdirektoratet 2010).

Landskapet er uten store vassdrag, og naturforholdene er preget av tidlig kulturpåvirkning. Dette vises spesielt i de store områdene med kystlynghei i de ytre delene av halvøya, og fravær av biologisk gammel skog. Nå preges mange av områdene av gjen- groing av tidligere åpne lyngheier og beitemarker. I tillegg gror mange steder igjen med sitgagran, som en periode ble plantet, men som nå bekjempes (Fjeldstad og Gaarder 2002).

Alle de syv hovednaturtypene finnes på Stadlandet: myr, rasmark/berg og kantkratt, fjell,

kulturlandskap, ferskvann/våtmark, skog og havstrand/kyst. Av spesiell verdi er de kalkrike engene på ytre deler av Stadlandet, samt flere verdifulle forekomster og områder av kystlynghei (ibid.).

I alt er det påvist 48 verdifulle naturområder i Selje (ibid.). I den miljøfaglige utredningen “Biologisk mangfold i Selje” pekes det på at det på daværende tidspunkt var manglende kunnskapsnivå omkring rødlistearter i kommunen, spesielt for store og viktige organisme-grupper som sopp og insekter. I Ervik, rundt Ervikvatnet er flere rødlistearter truet av tilbakegang grunnet senking av Ervikvatnet og endring i jordbruksdrifta. Dette har hatt alvorlige, negative virkninger på det biologiske mangfoldet i kommunen i nyere tid (ibid.).

Stad har de største områdene i landet med terrengdkkende myrer, og det er mange forskjellige myrtyper. Noen av myrene er resultat av gjenngroing av næringsrike vann, mens de fleste er resultat av torvuttak. I tidligere tider var det mye skog, som senere ble hogd eller brent for å skape beitemark til dyra. Da skogen var borte, skar en torv til brensel i stedenfor. Myr er viktige naturtyper, både fordi den lagrer store mengder med karbon, og som hjem for planter og dyr. 1/3 del av Norges myrer er i dag drenert og ødelagt av utbygging og arealendring (Naturvernforbundet). Stortinget har også anerkjent vern av myr som viktig (ibid.).

Fugleliv

På Stadlandet er det et rikt fugleliv, og mange rødlistede og fredede fuglearter har sitt habitat her. Havørn og lundefugl er blant de fredede artene som man ofte kan se her.

STADHAVET

Stadhavet kalles “Norges største kirkegård” (Hammer og Bickhardt 2007), og det fryktede rykte har opphav i flere faktorer. Vinden får hjørneeffekt rundt de skarpe fjellplatåene, og Golfstrømmen går nordover under havskorpa, med påfølgende lavtrykk fra storhavet og rett inn på Stadlandet (Hammer 2007). Dette er sterke krefter hver for seg- og utenfor Stadlandet møtes de og skaper store bølger. Det er ingen skjærgård

til å roe ned vinden før den treffer, og i tillegg er bunnforholdene spesielt grunne, og flere under- vannsskjær skaper strømmer og enorme bølger (Hammer 2007). De fleste steder er umulig å berge seg i land om ulykken inntreffer. Nedenfor Stadplatået er det stort sett bratte fjellvegger. Opp gjennom historien har mange liv, både lokale og andre, gått tapt når fartøy har blitt slukt av havet eller slengt i fjellveggene. Hurtigruta har flere ganger hatt problemer ved passering av Stad, og noen ganger har det holdt på å gå riktig ille. Da har det som regel vært en kombinasjon av problemer med fartøyet og uvær (ibid.). Under andre verdenskrig ble hurtigrute-båten St.Svithun bombet med en feiltakelse av britiske fly i Ervikbukta. Selvom båten var nær land, var det tåkete og mange druknet. Lokale var med på en dramatisk redningsaksjon, og 76 mennesker ble reddet, mens 35 nordmenn og 12 tyskere omkom (Kleppa u.d.)

Sjøfolk har alltid måtte vurdert og tatt hensyn til forholdene når de skal passere Stad. I vikingtida dro sjøfarende båtene sine over den 4,6 meter lange og 230 meter høye Drageidet ved hjelp av hester. Til alle tider har sjøfarende ankret opp i rolige havner for å vente på vær. Det kan ta timer, dager eller i verste fall, uker, til det er trygt å ta seg over Stadhavet.

KULTURLANDSKAPET

Området omfatter noen av de mest spesielle og best bevarte kulturlandskapene i Norge, og gårdene i Hoddevik representerer typiske naturressurs-utnyttings-profiler fra havet (fisk, tang, tare), åkerareal, innmarksenger og utslåtter, til fjell (støler, beitemark, torvtaks-myrrer, lynghei og jakt) (Austad og Hauge 2011). Gårdene representerer et typisk kombinasjonsbruk; store deler av næringsgrunnlaget kom fra havet. Nærhet til hav ga også grunnlag for å utnytte ekstra ressurs-er som tang og tare både til husdyrfôr, gjødsel og / eller i næringsssammenheng. Dette utgjør en viktig jordbrukshistorisk helhet med stor pedagogisk verdi. På bakgrunn av dette ble Hoddevik utvalgt som et av Norges verdifulle kulturlandskap av det Nasjonale utvalget (Statens landbruksforvaltning, Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning 2008) (ibid.). Dette gir tilskudd til opprettholdelse og drift av kulturlandskapet.

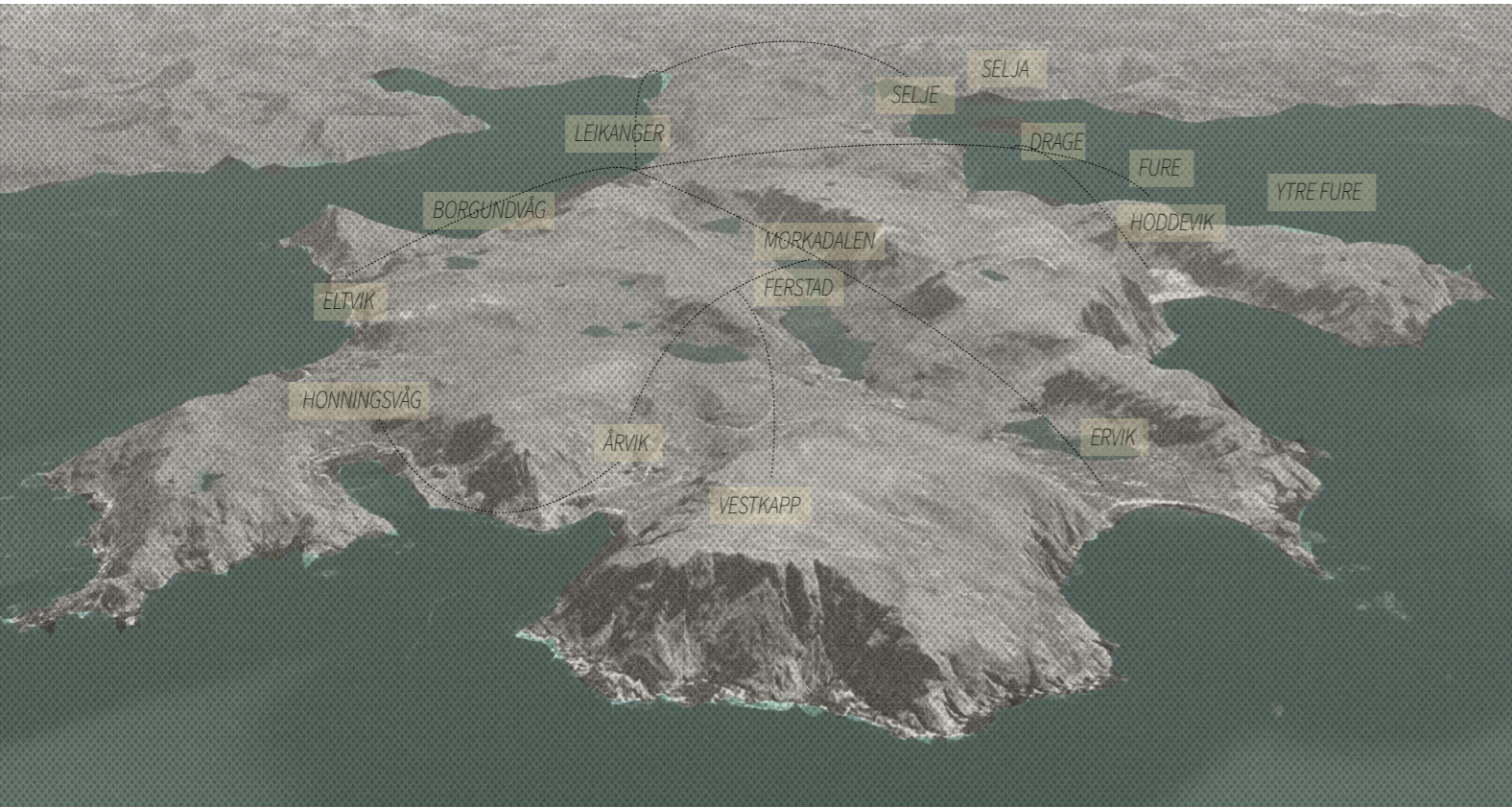
Et levende kulturlandskap gir biomangfold, landskapsestetikk, kulturminner og ressursutnyttning. Landskapet handler om en felles historie og utgjør en nasjonalskatt. I kommunep- lanen til Selje står det “*Det skal særleg takast omsyn til jordbruksdrift og kulturlandskap ved planlegging, hand- saming av søknader og gjennomføring av tiltak innanfor området. Kvalitetane i landskapet er skildra og vektlagt i mellom anna Verdifulle kulturlandskap og kulturmark- stypar i Sogn og Fjordane – Prioriterte områder (1993). Området skal forvaltast slik at kvalitetane i landskapet, slik dei er skildra og vektlagde, vert oppretthalde og styrka*” (Selje kommune 2017).

I Forvaltningsplan for utvalgte kulturlandskap Hoddevik - Liset 2009-2029 oppfordrer Fylkesmann Selje kommune til å innarbeide forvaltningsplanen som et retningsgivende grunnlag for arealforvaltningen i området, som et signal om at kommunen tar sin status på alvor og støtter opp under formålet med forvaltningsplanen. Forvaltningsplanen er ikke juridisk bindende, men basert på frivillig deltakelse fra grunneiere og brukere. Dersom verdiene som skal ivaretaes gjennom forvaltningsplanen går tapt eller reduseres, kan avtalen sis opp og området mister sin status (Austad og Hauge 2011).

Innen landbruket har økt press på effektivisering av produksjonen, samt en landbrukspolitikk som favoriserer sammenslåing til større gårdsbruk, ført til at mindre gårdsbruk i utkantområder blir utkonkurrert og lagt ned (Telemarkforskning 2009). Dette gjelder også på Stad, hvor gårdsdrift er sterkt knyttet til det verdifulle kulturlandskapet der, som vil gro igjen om driften opphører.

VINDMØLLEUTBYGGING:

Det er godkjent et vindkraftanlegg på Okla på nordsiden av Stadlandet, men det er ikke vedtatt bygd (Lefdalsnes 2018). Dette har skapt svært mye konflikter både lokalt og nasjonalt, spesielt med tanke på trusselen det utgjør mot fuglelivet og det store inngrepet det er i det unike landskapet.



Småbygdene på Stad og forbindelsene mellom dem

3.4 SMÅBYGDENE PÅ STAD OG FORBINDELSENE MEL- LOM DEM

Illustrasjonen viser småbygdene på Ytre Stadlandet og forbindelsene mellom dem, og til kommunesenteret Selje. Det er ytret et ønske om veiforbindelse mellom Honningsvåg og Eltvik. De fleste av livsstilsflytterne er spredt mellom alle småbygdene, med tyngdepunkt rundt Ervik-Ferstad. Leikanger er knutepunkt og bindeledd for alle småbygdene og veiforbindelsene.

Noen aktuelle avstander i kjøretid:

- Leikanger - Hoddevik: ca 30 min
- Leikanger - Ervik: ca 15-20 min
- Leikanger - Eltvik: ca 25 min
- Leikanger - Selje: ca 25-30 min

3.5 AREALRESSURSANALYSE

JORDBRUK: Det er i dag 142 stykker som er sysselsatt innenfor jordbruk og fiske i Selje i dag (SSB 2019). Kartene viser at jordbruket begrenser seg til små arealer i bygdene, og det har mye sammenheng med lite egnede dyrkningsforhold på høyslettene.

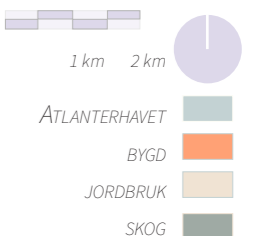
SKOG: Det finnes ingen biologisk gammelskog på ytre Stadlandet, da den fra gammelt av ble hogd ned og brukt som brensel. Feltene med skog i dag er plantet sitka-gran, som er en trussel for det biologiske mangfoldet, og som sprer seg fort og gror igjen verdifullt kulturlandskap.

Bebyggelse: Sentrumsarealene er små, noen av bygdene er såpass små at de ikke kommer godt frem i denne målestokken. Bygdene er i landskapsformene viker og daler.

Utvalgte kulturlandskap: Det lilla rutenettet antyder hvor det Utvalgte kulturlandskapet er, hvor landskapet er spesielt verneverdig og sårbart.



Arealressurskart av Stadlandet



3.6 sosiokulturelle forhold

3.6.1 nettverk og forbindelser på tvers av grupper

Pinsemenigheten står sterkt på Stadlandet, og den driver også med sosial aktivitet utover kirkeromet Christian Surfers er en gruppe med surfere som er sterkt tilknyttet både surfefamiljøløet og menigheten, og det har skapt sterke forbindelser mellom lokalsamfunn og tilflyttere. Blant annet har kirken kjøpt opp skatelåven

Stad bygdehus, som fungerer som både forsamlings- og aktivitetshus for både lokale og tilflyttere. Noen av tilflytterne driver med aktivitetstilbud der, som yoga og dans, som er populært for alle aldre, uavhengig av grupper. Barnefamilier møtes ofte til barnedisco og lignende.

Den populære Skatelåven Jonas, nylig kjøpt opp av Pinsemenigheten

CHRISTIAN SURFERS

ERVIK Havfiske Holding

Ervik Havfiske Holding, en stor aktør som blant annet eier nærbutikken Joker i Ferstad, Furebuda og Stad hotell i Leikanger, som investerer og støtter opp prosjekter i lokalmiljøet.

nordic retreats

#skolesurf

Kafé Strandra, surfekafe i Hoddevik, drevet av tilflyttere som bor i Hoddevik

BUNNPRIS

Bunnpris er en av de få møteplassene, hvor alle, uavhengig av grupper omgås, men man oppholder seg ikke der over lenger tid.

Marin forsøplingsenteret Tavaha-løa hos Akka surfer et eksempel på grønt entreprenørskap som omskaper et problem til en ressurs for lek og læring. Sorteringsenteret stimulerer til aktiv deltakelse og engasjement for miljø for både lokale og tilflyttere, og har blitt til et varemerke og stolthet for Stad. Låven har blitt omtalt i internasjonale medier, og Hoddevik har blitt kjent som en av verdens reneste senter, takket være målrettet arbeid fra Nordic Ocean Watch og Akka surf. Låven har potensialer for å bli implementert i skoleopplegg og i et større kunnskapsformidlingsnettverk.

Skolesurven til Ervik Surfshop har gjort havet til fellesskap- og læringsarena for lokal ungdom. Dette tiltaket forberer lokal ungdom med surfefamiljøløet og skaper sterk stedstilhørighet og stadkjensle på tvers av grupper.

Tydelige nettverk og forbindelser på tvers av grupper på Stad

NETTTVERK, FORBINDELSER OG SYNERGIER PÅ TVERS AV GRUPPER

I låven til Anne Kari Lerfald på Akka Surf i Hoddevik har den frivillige miljøorganisasjonen Nordic Ocean Watch skapt den levende utstillingen “Tavaha-løa” om marin forsøpling. Der kan man oppleve, forske og delta i håndtering og læring om marin søppel som skylles på land hver dag. Denne opplevelsen øker forståelsen av omfanget av marin forsøpling i havet, og konsekvensene det har. Tavaha-løa oppmuntrer til engasjement og deltakelse på lavterskelnivå, hvor man selv kan plukke søppel på stranda og sortere det i sorteringsmaskinen. Disse opplevelsene kan endre holdninger og atferd, og er uvurderlige som pedagogisk informasjonssenter. Tavaha-løa har blitt vist i internasjonale medier, og gjennom disse oppslagene har Hoddevik blitt kjent som en av verdens reneste strender.

I det siste har det vært arrangert folkemøter og medvirkning rundt utv. På stad i forbindelse med kommunens planarbeid. Dette har skapt møteplasser hvor folk ytrer seg. Det er ofte kun en begrenset og spesielt engasjert del av befolkningen som møter til slike møter, så det er viktig å mobilisere til bred deltaking utenom slike møter også.

I spørreundersøkelsen sier henholdsvis 20% av de lokale at de ønsker seg bedre relasjon til tilflytterne. 15% av tilflytterne kunne ønske seg bedre relasjon til de lokale. Hele 44 prosent sier at de omgås med andre grupper (tilflyttere for lokale, lokale for tilflyttere) sjeldnere enn én gang i uka, mens 29% sier de omgås andre

grupper oftere enn én gang i uka. Dette tyder på at man enten er i fast relasjon til hverandre, eller sjelden omgås.

De fastboende opplever stor dugnadsånd, god hjelp fra naboen fra første stund og åpenhet og inkludering i de fleste av småbygdene. Flere av informantene mener de bor på verdens beste sted, og at de har alt de trenger. Spesielt barnefamilieene jeg har snakket med føler seg som en del av lokalbefolkningen, og har engasjert seg gjennom barna. Det er mange initiativer og fritidstilbud for spesielt barn. Stadlandet har en sterk menighet, hvor mange av livsstilsflytterne også er engasjerte, spesielt gjennom “Christian Surfers”. Menigheten har fra første stund integrert og involvert tilflyttere i lokalsamfunnet, også de som står utenfor. Likevel er det mange som ikke resonnerer med menigheten, og fellesskapet der, og dermed faller utenfor. Menigheten er involvert i mange arenaer i lokalsamfunnet, og har blant annet nylig kjøpt opp Skatelåven Jonas i Ervik, som er et populært sted for både lokal ungdom, tilflyttere og besøkende.

Kommunen oppleves av flere av informantene som positiv til tiltak og engasjement, men at de har lite ressurser og midler til å følge opp. Gründere jeg har snakket med har ikke fått oppfølging fra kommunen. I tillegg har kommunen svært passive i forbindelse med barnehageplasser til flere av barna, som lenge sto uten barnehageplass, noe som var svært negativt for de berørte familieene. Dette er et svært viktig punkt for stedsattraktivitet og potensielle tilflyttere, og noe

kommunen bør jobbe med.

De siste årene Selje kommune vært preget av nedleggelse i kommunale tjenester. I kommunesenteret Selje har banken, tanlegekontoret, lensmannskontoret lagt ned. Selje hotell, et av halvøyas varemerker brant ned i 2016, og det har vært redusert antall sengeplasser i kommunen. I 2016 ble Furebuda i Leikanger rustet opp med pub, restaurant og 12 rom, og utvider ytterligere. Det er mest lokale og tilreisende som bruker Furebuda.

Samtidig har mange stort fremtidshåp i Stad skipstunnel, men det er usikkert om den blir noe av. Informantene virker positive til sammenslåingen til Stad kommune, på grunn av de manglende midlene og ressursene som preger kommunen i dag. Visit Nordfjord har fokus på nærheten til hav og bre, og markedsfører også Stadlandet, med spesielt fokus på surfedestinasjonene Hoddevik og Ervik. I sammenslåingen til Stad kommune er det grunn til å tro at Stadlandet blir sterkere kommunisert og satset på som reiselivsdestinasjon i regi av den nye storkommunen og som en del av Visit Nordfjord.

En tydelig og vellykket synergi mellom tilflytter og lokalsamfunn på Stadlandet de siste årene, er skolesurfen på Stad, satt i gang i 2015 av tilflytter Calle Magnusson som driver Ervik Surfshop. I fire år har skoleelever på ungdomstrinnet i Selje kommune fått tilbud

om surfing som valgfag, og elever kan surfe gjennom hele ungdomsskolen. Flere har også begynt aktivt med surfing på fritiden, og surfeskolen følger opp de ekstra ivrige elevene som “Teen riders”. Denne surfeskolen har blitt nasjonalt kjent gjennom mange publiseringer i media, og blitt til et flaggskip for både kommunen og bedrifter. Magnusson får svært positive tilbakemeldinger fra både elever, foreldre, kommune og skole, og han sitter med inntrykket av at elevene er svært glade i plassen sin og mange fleste kunne tenke seg å flytte tilbake etter studier. Surfeskolen baserer seg på å formidle og tilgjengeliggjøre en ressurs som alltid har vært der, slik at flere får glede av den. Dette er av spesiell verdi for ungdommen på Stad, som i mye større grad bruker og har glede av havet nå. Før surfeskolen startet opp var det svært få lokale ungdommer som surfet. Surfeskolen har blitt mulig gjennom økonomisk støtte og spons fra ulike, private aktører, de fleste lokale, men også noen eksterne.

3.6.2

stad-kjensle



Egen stadkjenslefremstilling av Ervik



Stadkjensle Ytre Stadlandet



3.7 Fokus:

Leikanger

3.7.1 INTRODUKSJON LEIKANGER

LEIKANGER er sentrum og knutepunkt for småbygdene på nordsiden av Stadhalvøya, og der de fleste livsstilsflytterne og besøkende holder til. Foruten om å være et handelssentrum, har Leikanger den nordsidens eneste barnehagen og barne- og ungdomsskole. Det er rundt 407 som bor i Leikanger, hvor flesteparten er lokale. Enkelte tilflyttere bor også i Leikanger, men de fleste har flyttet videre når de har funnet et hus i småbygdene på yttersidene av halvøya. Surfeturistene og de fleste tilflytterne er holder seg til denne siden, og Leikanger er det naturlige knutepunktet som knytter både opplevelse og handel sammen.

HOVEDINNTRYKK

Leikanger preges av parkerte biler som går på tomgang utenfor matvarebutikken. Det er ellers noen få andre næringsbygg, puber, kaféer og Furebuda, som har pub, restaurant og overnatting. Torg-funksjonen er nesten fraværende, da plassen i dag blir brukt som parkeringsplass og sentrumet har i stor grad snudd ryggen til sjøfronten. Sentrum har i dag et uutnyttet potensiale som en god møteplass hvor alle grupper omgås. Den naturlige og mest brukte møteplassen i dag er Bunnpris, som stort sett kun er det eneste stedet folk på tvers av grupper omgås. Dette kommer frem av både spørreundersøkelse, observasjoner og i samtale med folk.

Gjennom landskapsressursanalysen kom det også frem at det helt klart skortet på møteplasser. Det er for mange besøkende i Hoddevik på sommeren, og det er ønske fra enkelte i Hoddevik om å spre trykket utover Stadlandet. Spesielt Leikanger



Brudd i forbindelse med fjord i Leikanger

har potensiale som utgangspunkt for opplevelser på Stadlandet, og som knutepunkt som binder tilflyttere, besøkende og lokalsamfunn sammen. besøkende utover Stadlandet.

I den pågående kommunesammenslåingen har Leikanger mulighet til å posisjonere seg på nytt i forhold til Selje og Eid. Nordfjordeid vil bli det administrative sentrum i den nye Stad kommune fra 2020, og Leikanger kan henvende seg mer mot Nordfjordeid, og alle funksjonene som er der. Nordfjordeid har mer blant annet et rikt kulturtilbud, med opera, kulturhus med hyppige konserter, klatrehall, svømmehall og større handelssentrum med kjøpesenter. Nordfjordeid er også et utgangspunkt for flere friluftaktiviteter som topptur, brettur, ski og stisykling. Nordfjordeid har et mer bypreg og mer innlands klima og natur, og står i kontrast til det værharde Stadlandet. I mai 2019 starter byggingen av en cruiseskipkai, som antakelig vil føre til flere korttids- og bussturister ut til Stadlandet. Dette kan potensielt bli en stor utfordring for Stadlandet med tanke på sårbare og allerede tidvis overbelastede områder, og må tas høyde for å videre planlegging. Samtidig kan det være mulighet for verdiskaping i større deler av året. Selje har ikke stort mer å by på enn det Leikanger har, annet enn litt mer utvidet kommunalt tjenestetilbud, samt klosterøya Selja og vakker strand med flotte naust.

Denne delen av oppgaven dreier seg rundt det sosiale tyngdepunktene i Leikanger, hvor både tilflyttere og lokalsamfunn omgås. Fokuset blir dermed på sentrumskjernen *Korsen*.



Bunnpris, som er stort sett det eneste stedet som forbinder alle gruppene sammen i dag.

HOVEDINNTRYKK



Idylliske småhus øst i Korsen, med grønne, flotte



Mot Furebuda, pub, restaurant og hotell, som utvider med et nytt bygg. Lite som leder besøkende ut mot fjorden utover Furebuda.



Naust i strandkanten. Potensiale for kyststi og opprustning av naust som kan brukes av allmenheten.



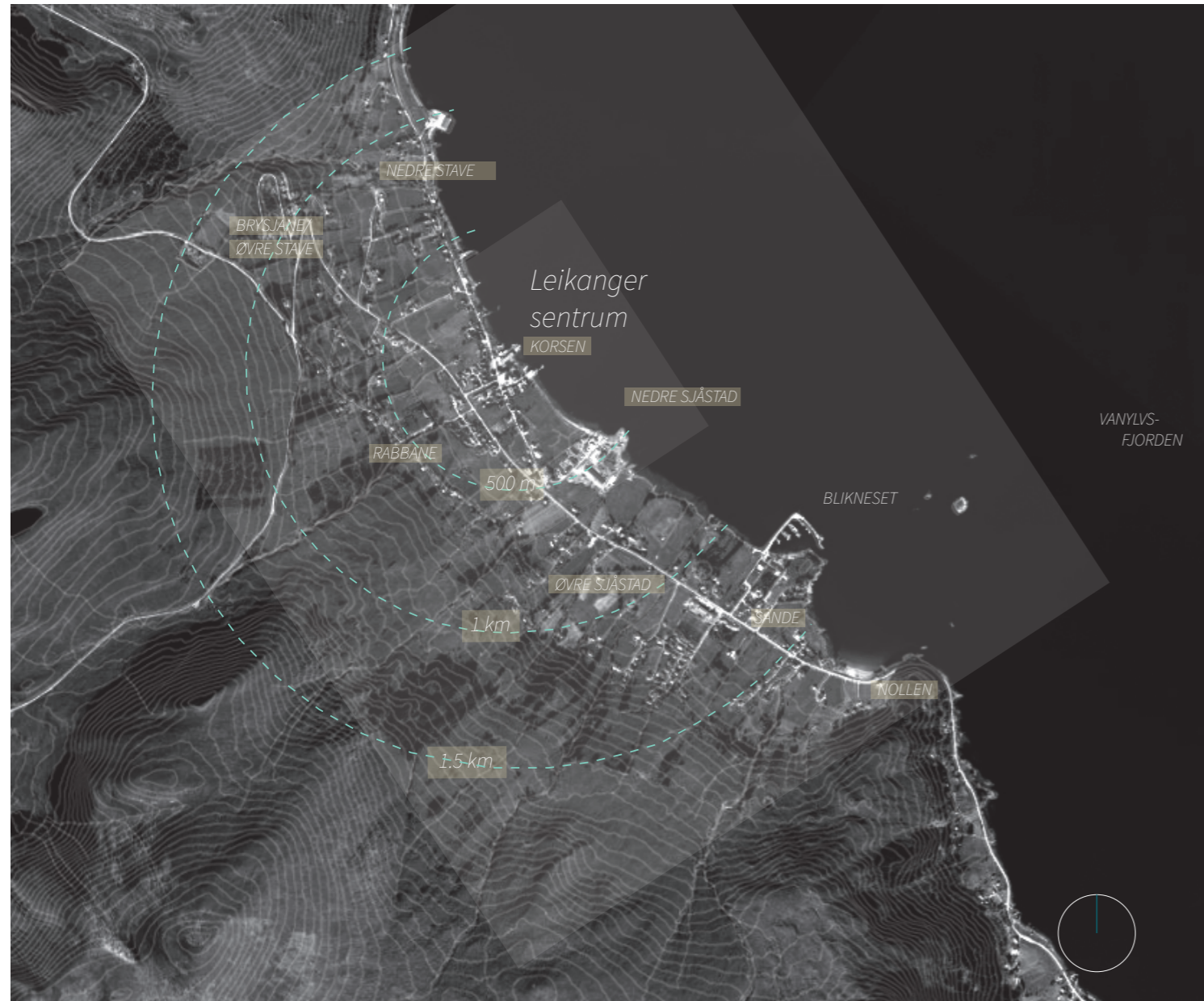
Tomme lokaler. Potensiale som verksted



Vidvinkel oversikt over torget Korsen i Leikanger
Store parkeringsarealer med utflytende parkering, og busser som står oppstilt midt på plassen.. En del idylliske vestnorske hus, og et nyere leilighetskompleks til venstre i bildet, med et enkelt bakeri åpent et par ganger i uka. Til høyre kan man skimte Korsen Pub, brukt av lokale. Bunnpris ligger til venstre bak de parkerte bilene, og fjorden ligger lengst bak.

3.7.3 Avstander

3.7.4 Arealressurser



Avstander i Leikanger sentrum. Korsen er sentrum av Leikanger, som knytter alle småbygdene og grupper av befolkningen sammen. Hovedvekten av barne- og ungdomstilbud ligger i forbindelse med skoleområdet rundt Sande-Blikneset.

Arealressurser i Leikanger. Sentrum av Leikanger er omkranset av jordbruksarealer. Dette er viktig å bevare, samtidig som det også lønner seg med utbygging konsentrert rundt sentrum. Det er enkelte restarealer og tomter som egner seg til dette i tilknytning til sentrum, slik at man kan spare verdifullt jordbrukslandskap. Ved slik utbygging sparer man andre, sårbare naturområder og ressurser knyttet til utbygging av ny infrastruktur. Det vil øke mobiliteten og med et attraktivt bolig-, møteplass- og overnattingstilbud Leikanger vil kunne bli et sterkere utgangspunkt for opplevelse av Stadlandet, og det vil fungere som besøksforvaltning andre steder.

- Skog
- Jordbruk
- Bebyggelse
- Industri
- Myr



Det nederste bildet er av Reed-tomta og nauset som planlegger å rives for utbygging av bolig. Det anbefales å heller avsette dette området til offentlige formål og kyststi, på grunn av den attraktive nærheten til fjordkanten. Boliger kan heller bygges på motsatt side av veien, for eksempel på tomte øverst til venstre. Slik vil man både skape attraktive boliger med nærhet og tilknytning til fjorden, spare jordbruksareal og fremme offentlig og så sammenhengende bruk og tilgang som mulig, til fjordkanten.



3.7.6 VÆR OG VIND

Nordplan skriver dette om vær og vind i sin stedsanalyse for Leikanger (2019):

Vindforholdene på Stad varierer mye fra sør- til nord-siden, og i de ulike bygdene. I Leikanger er vinden jevn, uten de kraftige kastene. Nordavinden er surest, og den kommer helst om våren. Sørvestvinden kommer over Dragseidet og er også kraftig. Østavinden går langs fjorden. Vindene er av spesiell betydning med tanke på etablering av kaier og småbåtanlegg (Nordplan 2019).

3.7.7 NEDBØR

- Hyppigere forekomster av kraftig nedbør vil medføre mer overvann
- Det er venta større og flere regnflommer
- Økt fare for jord-, flom og sørpeskred som følge av økt nedbørsmengde
- For Leikanger er stormflo, flomforebygging av elver

og bekker viktig. Jordbrukslandskapet rundt kan bidra til fordroying av overflatevann. Det er forholdsvis få lukkede flater i Korsen, og man har mulighet til å etablere avrenning mot fjorden (ibid.).



Oversikt over funksjoner: Lyseblå er bygninger med næringsfunksjoner. De rosa bygningene vest i bildet er for eldre beboere, mens det til øst er for yngre brukere. Det er gressarealer vedlikeholdt av kommunen rundt disse. Stad hotell/Furebuda i gult er eneste formelle overnattingssted i Leikanger sentrum. De lilla bygningene tilhører Drage bygg, og det er mye byggevarer rundt, med et rotete preg. Drage bygg er delvis dekket igjen med en grå, og lite attraktiv mur som har potensiale for lokale unge- og kunstnere. Mellom Drage bygg og Stad hotell ligger det en strand, som tidligere ble brukt som badestrand. I dag er forbindelsene til denne brutt, og Nordplan (2019) anbefaler kommunen å kjøpe resttomta, og legge til rette for bruk igjen. Fjordlinja sydover fra moloen ved Furebuda har store, ubrukte potensialer, og møter også en bekk lenger syd.

3.7.9 AKTUELLE PLANER OG ANALYSER

Stedsanalysen til Nordplan på oppdrag fra Selje kommune, har gjort medvirkning med skoletrinn. Elevene sier det er trygt og koselig å bo i Leikanger, men litt lite å finne på. De peker på Paviljongen på torget og Bunnpris som stedene de oppholder seg i sentrum. Utenom dette er det mer å gjøre for ungdom i nærheten av skolen. De savner sammenhengende sykkelvei, og ønsker seg blant annet strandpromenade, flere tilbud til ungdommer og badstue.

Rapporten konkluderer med at de viktigste kvalitetene i Korsen i dag er asketrærne, Bunnpris som møteplass, og Furebuda som turistmål,

møteplass og serveringssted (Nordplan 2019). Noen av svakhetene de peker på er få uformelle møteplasser, lite egnede oppholdssteder for barn, og at den historiske kontakten med sjøen er svekket. Utfordringer er vær og vind, sol og havutsikt i mostatt retning, lite levende fasader, utflytende parkeringsareal og uavklart parkeringsbehov. Buss og varelevering må ha plass, og lokaler står i fare for å stengest og bli stående tomme. Det er planlagt molo og småbåthavn mellom Dragebygg og Stad hotell. Tidligere har det vært badestrand mellom Dragebygg og Furebuda, og de foreslår å utforme den slik at den innbyr til bading, opphold og lek.

3.7.10 FUNN FRA SPØRREUNDERSØKELSEN

Spørreundersøkelsen viser at de ulike gruppene både lokale, tilflyttere og tilbakevendene besøkende hadde sterke og sammenfallende ønsker til nye aktiviteter og møteplasser. 80 stykker svarte på spørreundersøkelsen, hvorav 31 lokale, 31 tilbakevendende besøkende og 18 tilflyttere. Mesteparten av respondentene var mellom 20-25 og 35-55 år. Av fastboende på Stad bor 46% med familie, 21% med samboer, 16% alene, og 11% med venner. Hele 63% av respondentene kunne tenke seg å være med på å utvikle eller delta i ulike dagnadsgrupper, knyttet til landskapets fysiske og sosiale sider. Mange av respondentene er også interesserte i kurs og aktivitet knyttet til stedegen kultur, kunst og håndverk, og i å delta i lærings-senter innenfor klima og marin forsøpling.

De fleste peker på naturen, landskapet, havet, stillheten og lokalsamfunnet som det de setter mest pris på ved Stad. I spørreundersøkelsen svarte svært mange at de ønsket seg et mer attraktivt sentrum, forbedre veier og trafikksikkerheten, at det var lettere å få seg bolig, og at det var lettere å komme seg rundt. Flere av informantene og respondentene i spørreundersøkelsen ønsker seg hurtigbåtforbindelse til Ålesund.

Det ble tydelig at mange ikke omgås andre grupper. Hele 43% svarte at de omgås med andre grupper sjeldnere enn én gang i uka. Mange svarer også at de ønsker seg bedre relasjoner til de andre gruppene, og mer fellesskap i lokalsamfunnet, og dette kan tyde på at det er et ønske om, men ikke tilrettelagt for dette.

De fleste møter venner og kjente når de handler, eller gjennom fritidsaktiviteter, og avtalte eller spontane besøk.

s

Av møteplasser ønsker folk seg utsalg av lokale produkter, flere kaféer og spisesteder, bakeri og kafé, skatepark.

3.7.11 OPPSUMMERING AV ANALYSER

Både gjennom analyser og spørreundersøkelser blir det tydelig at Leikanger mangler på attraktive møteplasser og fellesskap på tvers av ulike grupper, men at det ligger mye potensiale i vilje og lyst til å skape og delta i dem fra både tilflyttere og lokalsamfunn. Leikanger har en i utgangspunktet svært attraktiv beliggenhet med vakker fjordlinje, som i dag nærmest er totalt frakoblet med sentrum, og er lite brukt. Her ligger det mye potensiale. Samtidig er dette området vind- og værutsatt og det trengs møteplasser i le for dette. Torget er også problematisk på grunn av utflytende parkeringsareal, som overraskende nok nesten alltid er full av biler. Bunnpris har varelevering foran butikken på torget, og dette krever mye plass. Det står også ofte oppstilt busser på plassen, og disse må også stå et sted. Til tross for enkelte kaféer og puber, oppleves torget lite urbant og attraktivt.

Fra spørreundersøkelser og empiri kommer det frem et tydelig behov for et mer attraktivt sentrum, flere møteplasser, et ønske om et bedre botilbud, sammenhengende gangveier, og bedre trafikksikkerhet. Mange peker på at de ønsker seg bedre relasjoner til andre grupper og mer fellesskap, og at de kunne tenke seg å være med på å utvikle dette.

4.9 Byggeplanar

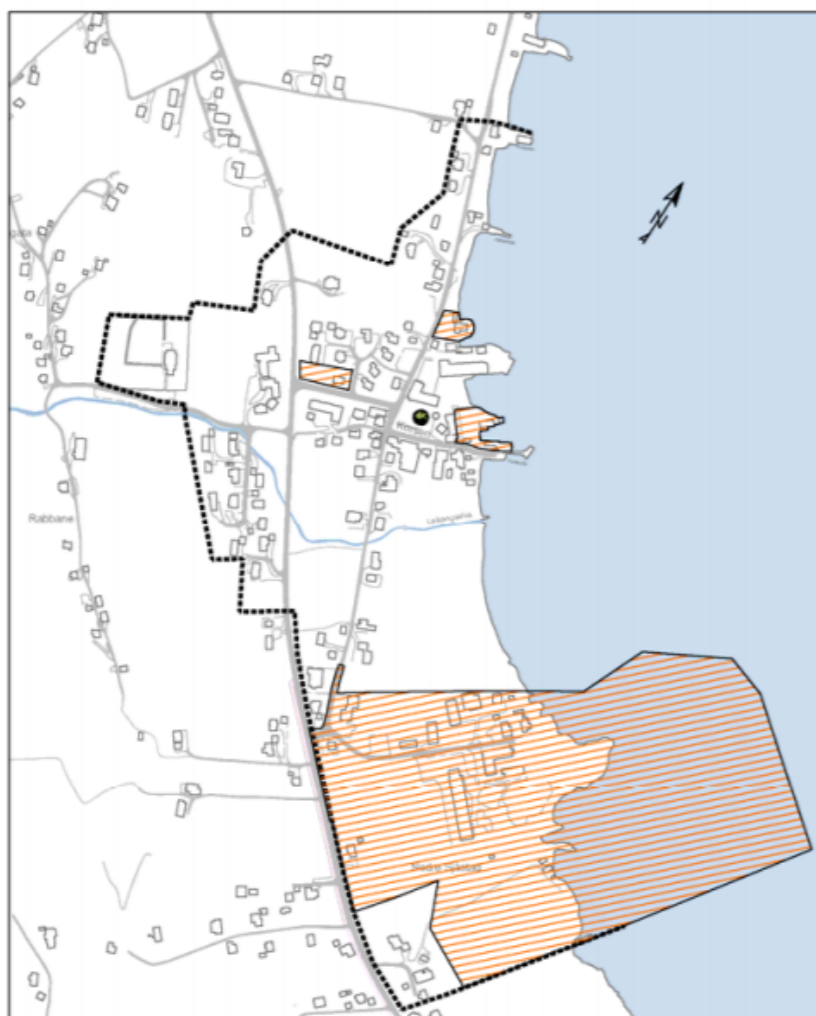
Reedtomta er under planlegging til bustadformål, og det er planlagt nybygg på tomta til

Hoddevikbuda. Arealet er planlagt som byggesteg to for Stad hotell som i dag omfattar Furebuda med tilbygg.

Det er også planlagt riving av ei eldre løe og utbygging av tomannsbustad i Strandlifeltet.

Næring- og industriområdet på nedre Sjøstad er under regulering.

Bensinstasjonen har flytta og er i dag mellombels plassert med pumpeanlegg i tilknytning til industriområdet på Sjøstad. Ny stasjon med pumpeanlegg og servicebygg skal etablerast ved fylkesvegen aust for dagens kryss fv / gamlevegen.



Oversikt byggesaker og reguleringsplanar under arbeid

Fig 44: Planlagte byggeprosjekter fra Nordplans stedsanalyse av Leikanger (2019).

3.8 muligheter



Fig 45. Verk av tekstilkunstner Karina Siegmund, en av tilflytterne til Stadlandet

3.8.1 mål og prinsipper

Å vera i livet
(Tre vers til mor)

Dette å vera i livet,
open for alt ikring,
bunden med sterke røter
til menneske og til ting,
gi både hjarte og hender
i omsorg som aldri svik,
var det som gav meining til ferda di
og let deg få kjenne deg rik.

Og den som er rik vil ha seg
eit hus som er såleis bygt
at alle som høyrer til huset
kjenner det godt og trygt,
og såleis at framande gjerne
kjem innom dørene der
og aukar den rikdom som finst der før
med alt det dei sjølva er.

Fattig var du som aldri
i livet du kjenne fekk
at mellom deg og dei andre
levande straumar gjekk
av tillit og varme som styrkte
kvart band som til livet deg batt,
og lar deg få kjenne, når alt blir gjort opp,
at meir enn du gav, fekk du att.

Halldis Moren Vesaas. Fra samlingen "I ein annan skog" (1955)

PRINSIPPER OG ORGANISERING FOR UTVIKLING AV LOKALSAMFUNN I MØTE MED LIVSSTILSTRENDER

Mål for denne delen:

- Oversette og påføre prinsipper i fysiske omgivelser, med mål om å utvikle lokalsamfunnet Stad i møte med livsstilstrender.

I denne delen av oppgaven skal programmet fra oppsummeringen av teori- og litteraturdelen tilpasses det empiriske grunnlaget fra analyse-delen, og oversettes i fysiske og sosiokulturelle tiltak med stedegen forankring på Stad.

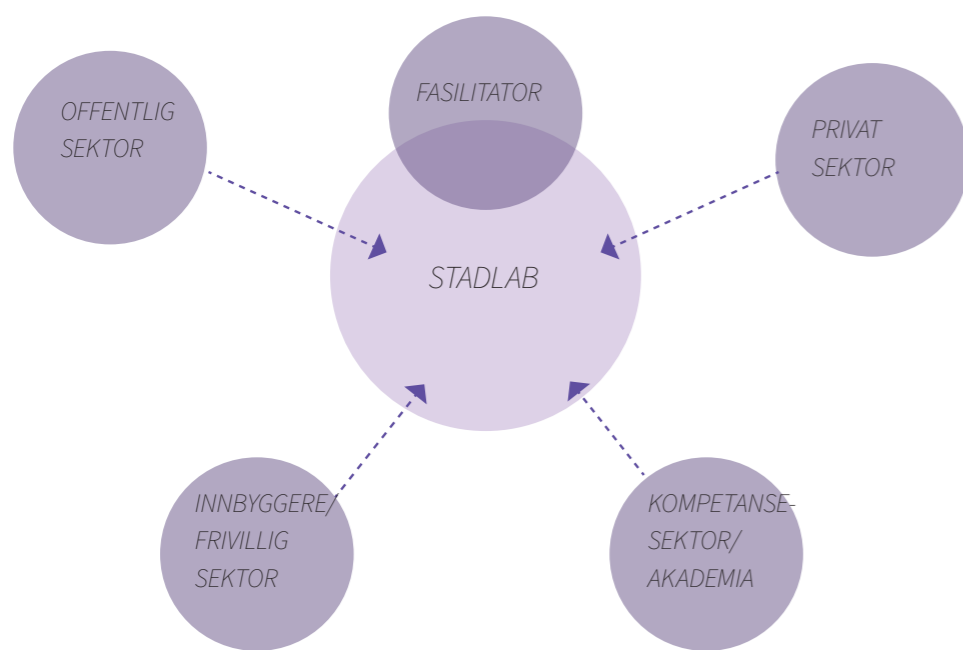


Fig 46: Telemarkforsknings modell for aktører i en Urban living lab, (Hvitsand og Richards 2017)

3.8.2 PROGRAM FOR STAD

1. RAMMETILTAK

- STADLAB. SAMARBEIDSPLOTTFORM OG IDÉVERKSTED.



Etter Urban living lab-metoden (Hvitsand og Richards 2017). STAD-LAB er et fysisk landskapsverksted som fungerer som samarbeidsplass for ulike sektorer, grupper og aktører, og som organiserer dugnader, workshops, idéverksted for å løse spesifikke lokale, regionale og nasjonale utfordringer og behov, medvirkning og deltakelse. Som fungerer som en uavhengig virksomhet som kan lage mulighetsstudier, planer og komme med innspill og rådgivning i planlegging. Skal peke ut en bærekraftig retning, utløse mulige verdiskapninger og megle og forhandle om mål og verdier for utviklingen.

Organiseres med aktører fra kvadrupel helix-modellen (Hvitsand og Richards 2017). Kan finansieres gjennom partnerskap, tilskudd fra offentlige instanser og forskningsprosjekter.

Fysisk beliggenhet i overetasjen i naustene i fjordkanten, i arbeidsfellesskapet der. I underetasjen er det foreslått kafé, som gjør laboratoriet til en lavterskel og sosial møteplass også utenom organiserte møter.

- LEIKANGER SOM HUB



Utvikling av Leikanger som et attraktivt sentrum, som oversetter omgivelsenes stadkjensle, og hvor trådene samles. Attraktive møteplasser hvor alle (tilflyttere, lokale, turister) føler seg inkludert og kan samhandle. Lage fysiske rammer for spontant opphold, og opphold som følger av aktivitet (Gehl 2010). Ulike funksjoner legges derfor i nærheten av hverandre, slik at de kan forsterke hverandre, og trekke folk til de ulike møteplassene.

Utvikling av attraktive boformer i tilknytning til sentrum, som gjør at man trenger minimalt med transport, og som likevel har landlig preg. Spille på livsstilsverdier som sosiale og bærekraftige boformer, legge til rette for kollektiv dyrkning og fellesskap.

Forbedre kollektivtilbudet, slik at det er mulig å ha Leikanger som utgangspunkt for opplevelse på Stadlandet, for boende og besøkende. Sette opp daglige avganger med minibusser til surfedestinasjonene, spesielt sommerstid slik at man reduserer bilmengden til Hoddevik.

2. UTVIKLINGSTILTAK



- DUGNADSGRUPPER

Dugnadsgupper med forskjellige temaer, ansvarsområder og aktivitet, innenfor f.eks ivaretagelse av kulturlandskap, restaurering av naust og gamle bygg, dyrkingsgruppe, sosial gruppe, etc. Organiseres av STADLAB. Gjennom spørreundersøkelsen kom det frem at hele 68% prosent av respondentene kunne tenke seg å være med i å delta og/eller utvikle slike grupper.

Forslagene på dugnadsgruppene er basert på analyser og lokale, regionale og nasjonale behov og ønsker innenfor landskapspleie, miljø og innenfor sosiokulturelle aspekter. Dugnadsgruppene virker fellesskapende i seg selv, og legger rammer for kunnskap- og ressursutveksling på tvers av grupper. Besøkende kan også være med på dugnadsgruppene, og blir derfor en aktiv deltaker i landskapet, noe som spiller på trender innenfor reiseliv (Elmahdy et.al 2018). Noen av dugnadsgruppene er med på å utvikle de andre tiltakene, som for eksempel midlertidige byrom. Gruppene kan ha rullerende ledere som har ansvar for rekruttering og organisering av gruppene. Noen av dugnadsgruppene går over i hverandre, og kan med fordel samarbeide. Det anbefales derfor at de ulike gruppelederne møtes regelmessig for å diskutere og samarbeide om idéer.

Kort om noen av dugnadsgruppene:

DyrkStad



Organiserer og driver andelslandbruk og andelshager i Leikanger sentrum. Foreslått tomter for andelshage er gressområdene i tilknytning til eldresenteret og til Triveli, som er boliger for yngre brukere. Dermed kan beboerne inkluderes i gleden ved å dyrke frem egen mat. Samtidig spares det for utgifter for klipping av gressplen, og det vil være svært positivt for det biologiske mangfoldet i Leikanger, samtidig som hagene vil skape liv og glede for omgivelsene rundt.

TavareStad



Inndelt i undergruppene **Tavaha**, **Tavaland**, og **Tavafolk**, som spiller på den allerede etablerte bevegelsen Tavaha, som står for å ta vare på havet. Tavaha-Løa er et eget sorteringsanlegg for marin forsøpling, organisert og etablert av Nordic Ocean Watch. Tavaha vil da bistå Nordic Ocean Watch i dette arbeidet. Gruppene kan være en del av undervisning i skoler, og elever kan være faste deltakere. Gruppene driver med å legge til rette for og følge opp virksomhet innenfor de ulike gruppene. Tavaland står for landskapspleie og restaurering

og vedlikehold av kulturlandskap. Tavafolk kan arrangere kurs og grupper innenfor mental helse, være festkomite og stå for sosiale arrangementer.

PopUpStad



PopUpStad er dugnadsgruppa som har ansvar for å organisere og følge opp midlertidige byrom. Dette kan være gjennom åpne konkurranser, rekruttere ressurspersoner lokalt og eksternt.

KulturStad



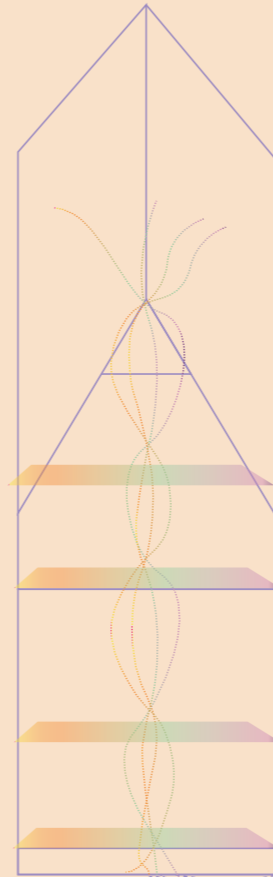
KulturStad er dugnadsgruppa for kulturelle arrangementer, kurs, konserter og lignende.

OpplevStad



OpplevStad utvikler opplevelser og aktiviteter for både fastboende og besøkende. Dette kan for eksempel være arbeid for å utvikle nye aktiviteter, eller tilrettelegging og utvikling av fasiliteter knyttet til de eksisterende. Jobber også med spørsmål og tiltak rundt besøksforvaltning.

SAMARBEIDSPLETTFORM STADLAB,
MED AKTØRER INSPIRERT AV KVADRUPEL
HELIX-MODELL (HVITSAND OG RICHARDS
2017), HVOR ULIKE AKTØRER KOMMER
SAMMEN OM Å SKAPE BREDE VERDIER INNEN-
FOR MILJØMESSIG, KULTURELL, ØKONOMISK OG
SOSIAL VERDISKAPING



KUNNSKAPSTAD



OPPLEVSTAD



KULTURSTAD



POPUPSTAD



IDÉSTAD



MØTESTAD



BOSTAD



DYRKSTAD



TAVARESTAD



TAVAHA



TAVAFOLK



FYSISKE UTVIKLINGSGREP

3.8.3 FYSISKE UTVIKLINGSGREP

- **MIDLERTIG BYROMSSONE** på torget, som deler av parkeringsplassen og tilfører spenning og impulser. Arrangeres av Stadlab gjennom dugnadsgruppa PopUpStad. Midlertidig byrom kan for eksempel være popup-bibliotek, utekino, midlertidig utstillinger for kunstnere, scene ved festivaler, etc. Stimulerer til kreativitet, samskaping og utfoldelse, og trekker inn urbane kvaliteter i Leikanger, samtidig som det blir et spenningsmoment i det fysiske landskap. Prosjektet skal inspirere til å la gamle tradisjoner og kunnskap møte moderne idéer og behov, og holder dermed også kulturarv i hevd.



Eksempel på midlertidig kunstutstilling

- **AKTIV OG ATTRAKTIV FJORDKANT**, med naust inspirert av lokal byggeskikk og tradisjoner, i moderne form. Noen av naustene kan være satt av til ATELIER for lokale kunstnere og kunstnere på opphold, med åpne gallerier, med vegger som kan åpne seg utover og invitere inn, når været egner seg. Utstillinger kan organiseres av KulturStad.



Fig 50: Midlertidig byrom : Salt Art på langkaia

Stadlab skal være hjertet i dette, med kafé og utsalg av lokale produkter samt arbeidsfellesskap for fastboende og besøkende.

- Det foreslås også **BADSTU** som en del av moloen, som vil være en attraktiv og fellesskapende møteplass, og by inn til bruk av fjorden hele året, noe som også vil styrke stedets stadkjensle.

- Det foreslås også et offentlig **STORMSKJUL** på tuppen av moloen, inspirert av fuglekikker-arkitekturen fra Biotope.

- I naustlinja foreslås det også et **OPPVARMET DRIVHUS** som er åpen for offentligheten. Her kan dyrkingsgrupper og skoleklasser samarbeide om driften, og kan produsere litt grønnsaker for kaféen.

- Det foreslås en **KYSSTI** langs hele fjordkanten der det er mulig, med skjul for vind og vær.

- **ANDELSHAGE OG LANDBRUK** i tilknytning til eldreheim og bolig for yngre brukere. Dette vil tilføre et ytterligere sosialt aspekt ved dyrkingen, ved at man kan inkludere beboerne i dyrkingen. Kan organiseres av DyrkStad. Slik spares også ressurser som å holde ved like plenarealer, og det øker biologisk

mangfold og attraktivitet både for mennesker og dyr.

- Det foreslås også **SAMMENHENGENDE GANG- OG SYKKELVEIER** for å trygge trafikksikkerheten som oppleves som utrygt av barn og unge (Nordplan 2019).

- Mange ønsker seg hurtigbåtforbindelse til Ålesund, og det er det også pekt på i Nordplans stedsanalyse. Det anbefales å ikke lage for stor havn i tilknytning til sentrum, da det kan tilføre lite attraktive kvaliteter.

- Leikanger er avhengig av å tilby parkering, både for bil og buss. Her er det foreslått en tydeligere inndeling, samt å flytte en del av parkeringen til

- **BoStad**: Det anbefales å utbygge sosiale boliger i tun i resttomtene som er i nærheten av sentrum, men i attraktiv forbindelse med fjorden. Inspirert av lokal byggeskikk, for eksempel etter klyngetunprinsippet i Indre Fure.

KONSEPTUELT PLANKART



Forslag til fysisk utforming av Leikanger sentrum, med fokus på utvikling av fellesskapende møteplasser og forbindelser mellom ulike grupper av mennesker og stedegne landskapskvaliteter.



Molo i dag



Fjordkant i dag



Forslag på utbedring av molo, med fellesbadstu og offentlig stormskjul.



Forslag på fjordkant, med kyststi, åpne atelier, felleshus, Stadlab med kontorfellesskap og kafé, samt oppvarmet drivhus.

BoStad

Strategi:

- Tilby attraktive boliger som møter behov og ønsker fra de som ønsker å kjøpe bolig på Stadlandet. Tilby billige førstegangsboliger, tilby midlertidige løsninger for de som ønsker å prøve å bo, eller bli boende på Stad. Sosiale kollektiv for unge. Ha et program for rekruttering i jobb og bolig for lokal ungdom som gjør det attraktivt å komme tilbake etter endt utdanning.

- Tilby boliger med mulighet for å være "turist" på lenger opphold, blant annet gjennom å hjelpe til på gårder, eller å engasjere seg gjennom workshops, dugnadsgrupper, andelslandbruk



Fig 51: Klyngetun i Indre Fure, Stadlandet

I følge resultatene fra spørreundersøkelsen, var svært mange interesserte i å bo på småbruk, enebolig i småbygdene, og småhus, både for seg selv og i tun, og at det er vanskelig å skaffe seg bolig på Stad. Særlig småbruk.

Denne konseptuelle visualiseringen av småhusbyggelse i tun er inspirert av stedegen byggeskikk, og klyngetun fra Ytre Fure. Disse boformene er sosiale, samtidig som de er landlige, og kan oppfylle kvaliteter forbundet med småbruk, som dyrking, dyrehold, verksted og låve. Tunene kan samarbeide og dele på hus og verksted på på tunene. Tunene kan etableres nær sentrum i Leikanger, og i allerede utbygde områder i småbygdene, for å unngå å bygge ut i sårbare og verdifulle landskap.

Det kan også etableres slike hus eller tun ved småbruk, som man da kan gå sammen om å drifte, slik som et typisk klyngetun. Det anbefales å fokusere på utbygging av boliger fremfor hytteutbygging, og å spare sårbare og verdifulle områder. Stad trenger flere fastboende, ikke flere tomme feriehus. Selje kommune er svært positive til småhus som en ny måten å tenke boliger på, så lenge det møter kravene

i byggeforskriftene. De mener det også er en mulighet til å bruke historisk arkitektur - de gamle kysthusene - på, og at det er en gyllen mulighet til å forene historisk og moderne byggeskikk. Dette er en strategi for å tilby et unikt, rimelig alternativ og få tilflyttere til kommunen. Det kan også oppmuntres til sambruk og kollektivitet, med flere minihus rundt et tun og felles dyrking av mat og verksted. Det er risikabelt å starte prosjekt som nye boliger, men det er et premiss for vekst om det ikke eksisterer boligtilbud. Vekst og næringsutvikling henger sammen, og er avhengig av at aktører tør å satse på prosjekter.



Konseptuelt forslag på boligtun nær sentrum i Leikanger i lokal og moderne byggeskikk

LEIKANGER SOM UTGANGSPUNKT FOR OPPLEVELSE PÅ STADLANDET

Sette opp minibusser med noen daglige t/r-avganger fra Leikanger til surfedestinasjonene Hoddevik og Ervik for å minske biltrafikk til disse stedene, og for å gjøre de lettere tilgjengelig med utgangspunkt i Leikanger. Dermed flytter man en større del av besøkende fra Hoddevik til Leikanger, med alternative overnatting- og campingplasser, og dette vil fungere som en besøksstrategi. Gjøre det attraktivt å ha Leikanger som utgangspunkt for opplevelser på Stadlandet, med møteplasser og oppholdsrom langs fjorden. Leikanger er det stedet der vinden løyer og man kan trekke seg tilbake til etter dramatisk vind- og bølgeforshold.

Besøksforvaltning

Parkeringsavgift med inntekt til landskapspleie
 86 Veien ned til Hoddevik er en offentlig vei, så det er ikke tillatt å sette opp bom. Det bør være et tak på antall biler, og være forbudt med campingbiler. Disse opptar store deler av landskapet, og legger igjen lite penger.

Det vil være hensiktsmessig å utvikle strategier og tiltak som gir tilgang til naturverdiene uten unødvendig motorisert ferdsel. Et alternativ for å få færre biltrafikanter sommersesong i Hoddevik er å ha en parkeringsplass i øvre del av dalen, hvor dagsbesøkende og campingturister parkerer. Her kan det være gratis sykkel- og hengerutleie. Dette kan også øke inntektene på utstyrsutleie. Resten av året er foreløpig trafikken såpass liten at det kan være parkering nede i Hoddevik.

OPPRETTTHOLDELSE AV KULTURLANDSKAP

Noen av grunneierne i Hoddevik er svært positive til å bruke teigen sin som sosiale dyrkningsprosjekter, for eksempel for skolebarn og -ungdom, asylsøkere, barn og unge som bor på omsorgshjem og fastboende leie seg inn i parseller, og noen av parsellene kan være rullerende på besøkende. Det kan inviteres til temauger, sommerleire og høstferier for å lære om å ta vare på land og hav. Parsellene kan selge

grønnsakene til lokale kafèer og kan være en del av “Kooperativet”, hvor man kan hente kortreiste, sesongbaserte, økologiske grønnsaker annen- hver uke.

Det er også hensiktsmessig å opprettholde tradisjonell gårdsdrift med beitedyr der det er drift i dag. Det kan være som et kollektivt prosjekt, hvor man lærer om samarbeid og sammenhenger mellom folk og natur, eller leie inn gårdsbrukere. I dag er det vanlig at bønder fra andre småbygder har dyrene sine beitende i Hoddevik og i områdene rundt. Man bør også sørge for at skjøtselsplanen for Det utvalgte kulturlandskapet i Hoddevik-Liset (Austad og Hauge 2009) blir fulgt, dette kan følges opp av dugnadsgrupper innenfor landskapspleie. Man kan også utvide denne driften med et ytterligere sosialt aspekt, med arrangementer som slåttefestival, og tradisjonelle landbrukskurs i moderne drakt, som spiller på tidens trender. Det er spesielt aktuelt og verdifullt å inkludere landskapspleie og -hevd i undervisningsoppllegg i skolen, som også dermed blir involvert og engasjert i landskapet.

Ulike utfordringer kan bli adressert som “oppdrag”, for eksempel for å fjerne uønskede arter. Dette kan være veldig spennende for barn. Ungdomstrinn kan engasjeres rundt grønt entreprenørskap i kulturlandskapet, hvor de utvikler idéer og foredler produkter de kan selge på kaféen på Stadlab.

TAVARE-FESTIVALEN

TA VARE

*på vennene ta VARE
 på vennligheten, vis gjerne
 litt selv om du kan, dagen er blå
 og dagen er grønn, dagen
 er hvit – det er ikke annet
 enn livet det her, vi er alle borte – nå
 eller om litt, take it easy menneske
 but take it, det er ikke
 annet enn virkelighet
 vet du, snart er 101 inne snart
 er 101 ute – jeg sier:
 vennlighet varer lenger, ta VARE
 på vennligheten, ta VARE
 på vennene – HEI HEI! ta nå
 vare på hverandre.*

TAVARE-FESTIVALEN er et forslag på å arrangere festival som fellesskap- og identitetsstyrkende grep. Tavare-festivalen spiller på både verdier knyttet til livsstilsflyttere, til lokalsamfunnet på Stad og verdier i tiden. Folk som bor eller besøker Stad har stort kontaktnett, og flere store norske artister er tilbakevendende besøkende. Med klart budskap om å ta vare på landskap, hav, og hverandre, kan dette bli stor suksess. Man kan ha base i Leikanger med overnatting og besøkende, og shuttle folk ut til strandrydding og surfing dagtid. Dette kan gi stor verdiskaping for fellesskapet utover selve festivaltiden også. Her kommer dugnadsgruppene sterkt inn.

Erfaringer fra Vardø Restored viser at festival kan være et svært givende fellesskapsprosjekt.

Stadlandet går gjennom en tid med forandringer og utvikling, både i næring, turisme og sammensetning av befolkning. Planleggingen og utviklingen ser ut til å ligge litt bakpå i denne forandringer, og Stadlandet mangler et overordnet overordnet blikk, spesielt i spørsmål rundt vern og utvikling, og i å skape attraktive møteplasser. Det foreligger også store potensialer i bred verdiskaping og i forbindelser og fellesskap på tvers av grupper, bare det legges rammer for det.

Leikanger har et spesielt et uutnyttet potensial for å utvikles i tråd med fellesskap, miljø og opplevelse. Mye av sentrumsutviklingen i rurale strøk er preget av tilfældigheter, og slik ser det også ut til at det har vært i Leikanger. Hele sentrum er stengt av mot den vakre fjorden, uten logisk flyt og tilkomst, og mangel på kyststier. Dette har også Nordplan pekt på i sin stedsanalyse (2019), og anbefalt Selje kommune å anlegge kyststier og å ruste opp moloen. Alle grupper ville hatt glede av mer kontakt med fjorden og flere attraktive møteplasser.

Livsstilsflyttere har ofte sterke preferanser til omgivelsene sine, samtidig som de også ønsker urbane, sosiale attraktive kvaliteter til stedet de flytter. Leikanger er stedet hvor trådene samles for alle grupper på nordsiden av Stad, slik som både Ingold (2015) og Norberg-Schulz (1992) snakket om. Dermed ligger det et behov om at det skal være et sentrum hvor man kan oppleve fellesskap og impulser, og som kan være utgangspunkt for resten av Stadlandet. Dette la grunnlaget for grepene jeg har gjort i Leikanger. Det overordnede rammetiltaket er å etablere et laboratorium for stedsutvikling, for å sikre helhetlig og miljømessig utvikling. Stadlab skal fungere som en samarbeidsplattform for innbyggere, privat sektor, akademia, og offentlig sektor samarbeider etter kvadrupel helix-modellen (Hvitsand og Richards 2017).

Laboratoriet skal stimulere til samskaping, medvirkning, idéverksted og uttesting av idéer, etter Urban living lab metoden. Stadlab skal også organisere dagnadsvirksomheten, og midlertidig byrom-programmet. Det kan arrangeres kurs innenfor ulike emner, og konkurranser for å løse ulike lokale, regionale og nasjonal ebehov.

Det er meningen at virksomheten her skal være lavterskel og utprøvende, og at det skal være

kort vei mellom idé og tiltak, og at veien blir til mens man går. Stadlab sørger for å følge opp prosesser, og anerkjenner at stedsutvikling er en dynamisk prosess. Dermed blir prosessplaner (Graham og Haeley 1998), og testing, utprøving og tilpasning viktige verktøy, og til en like stor del av tiltaket som produktet. Denne tankegangen rundt bottom up-utvikling forankrer tiltak, og sørger sannsynlig for større oppslutning og engasjement, enn tiltak som bare blir “plantet” et sted, selv i beste mening.

Stadlab er foreslått plassert i et naust sammen med kafé og arbeidsfellesskap ved fjordkanten. Arbeidskollektivet er over to etasjer, hvor nedre del også kan være kafé, med utsalg av lokale varer og kunst, og er åpen for alle. Det gjør at laboratoriet også blir en demokratisk møteplass utenfor de organiserte møtene.

UTFORDRINGER.

Erfaringer fra både lokal- og regionalparker og Urban living lab viser at en samarbeidsplattform er premiss for vellykket og helhetlig stedsutvikling, samtidig som det tar tid og kan være utfordrende å bygge tillit og nettverk. Ofte kan det være store konflikter, spesielt knyttet til bruk og vern. Derfor er det ekstra viktig å møtes for å forhandle om verdigrunnlag, og her spiller samarbeidsplattformen en viktig rolle som megler mellom ulike aktører. Det er derfor også hensiktsmessig om plattformen er uavhengig fra den forvalterrollen kommunen ofte knyttes til (Hvitsand og Richards 2017). Med engasjementet rundt dagnadsgrupper fra spørreundersøkelsen og informanter, virker det som at forholdene ligger til rette for at et slikt tiltak vil bidra positivt på Stad. Mange er interesserte og engasjerte i lokalsamfunnet, men det er ikke alltid lett å vite hvordan man kan engasjere seg, og her kan Stadlab legge de fysiske rammene. Det er viktig at de ulike aktørene føler seg hørt og får en stemme, samtidig som man peker ut en felles retning. I et lite lokalsamfunn hvor en person kan ha flere roller, kan dette også gi demokratiske utfordringer. Her blir det viktig å engasjere et bredt spekter i medvirkning og avgjørelser, slik at ikke det bare er de tydeligste stemmene som blir hørt.

Stadlab kan organiseres med et styre, eller som en bedrift med daglig leder, med utnevnte prosjektledere for de ulike prosjektene.

Det er ulikt hvordan laboratoriene organiseres og finansieres i andre norske og europeiske byer (Hvitsand og Richards 2017). Bylaboratorier finansieres blant annet gjennom partnerskap, ulike aktører på stedet, statlige midler rettet mot by- og stedsutvikling, og gjennom nasjonale og internasjonale forskningssmiljøer (ibid.). Lignende prosjektene blir ofte med prosjektledere og tverretatlig samarbeid med representanter fra aktører i kvadrupel helix-modellen. Prosjektene starter ofte med innledende aktiviteter, som å kartlegge interesser. Hvitsand og Richards (2017) viser til at en slik kartlegging gjør det enklere å systematisk invitere inn og involvere aktører etter interesser, kunnskap og behov.

I fjordkanten er det også gjort andre sosiale og fysiske grep som sikter mot å oppfylle flere behov og funksjoner på en gang. Grepene er gjort med fokus på å legge rammer for fellesskapende, sosial aktivitet i attraktive omgivelser som spiller på stadkjensle. Aktiviteten skal både være spontan og planlagt, arrangert og uorganisert, og flere av grepene legger til rette for det, og spiller på det Gehl (kategoriserte som aktivitet som skjer som følge av annen aktivitet. Disse aktivitetene tiltrekker seg folk, som ofte ønsker å være i nærheten av der det skjer noe. På et sted som Stad vil det være viktig å konsentrere aktivitet i sentrum til et lite område, slik at det oppleves som livlig.

Naustlinja, inspirert av lokale naust, spiller på stedets stadkjensle og byggetradisjoner, og kan bygges med hjelp av stedegen kunnskap og dugnad. De to naustene som står der fra før kan restaureres og litt innover, slik at det blir plass til en kyststi med opphold foran.

Noen av naustene er satt av til atelier og kunstnervirksomhet, både lokale kunstnere og kunstnere på opphold. Noen kan bokstavelig talt åpnes for utstillinger. Mange av respondentene savnet mer kulturliv, og dette kan bidra til å øke den kulturelle identiteten og attraktiviteten. Kunstnere inviteres også til å holde kurs og bidra i dagnadsgrupper og midlertidige byrom. Dette er med på å forankre kunstnere i lokalmiljøet, samtidig som tiltaket øker de sosiokulturelle kvalitetene ved Leikanger. Et av naustene er et flerfunksjonelt, åpent naust med bålpanne og langbord, hvor det kan lages og arrangeres

fellesmiddager, og brukes til utstillinger, oppholdsrom, og lignende. Naustet kan åpnes opp mot fjorden.

Lengst syd i naustrekka er det foreslått et oppvarmet veksthus åpent for alle, som kan være et etterlengt, grønt pusterom i mørke, lange vinterdager. Veksthuset kan drives gjennom dugnad av skoleklasser og dagnadsgrupper, og det kan produsere litt garnityr for kaféen. Tomta er i dag brukt som jordbruksareal, og kan fortsette som dette, men naustene må flyttes lenger inn på tomta grunnet stormflo, og noe av jordbruksarealet vil tapes til dette. Likevel vil naustlinja trolig tilføre Leikanger store kvaliteter.

Moloen bør utvides og rustes opp, men beholde noe av det røffe preget, med grove, stedegne materialer så den utvikles i tråd med stedegen karakter. Jeg har foreslått å etablere en liten badstu på moloen, som har vært et svært suksessfullt byutviklingsgrep i fjordkanten i Oslo. Der har badstuene skapt oppholdsrom ved fjorden, hele året. Badstue er sosialt og lykkebringende, og fører folk sammen, og har gode helsegevinster. Da jeg selv jobber på en slik badstue, har jeg sett hvor stor glede det gir, og at det styrker en form for fellesskapsfølelse blant de som gjør det. kan tilby fellesbadstue, og dermed også være en møteplass på tvers av grupper. Badstuen skaper verdier fra et fellesgode, fjorden. Plasseringen er attraktiv og gjør den tilgjengelig for gjester til Furebuda, vil trekke til seg liv i fjordkanten og naustene, samtidig som moloen er like fullt offentlig. På tuppen av moloen har jeg foreslått et offentlig utkikkssrom, inspirert av fuglekikkerarkitektene Biotope i Vardø, med både skjermet og åpen løsning. Her kan man kontemplere mens man speider utover fjord og fjell.

TAVAREFESTIVALEN

Tiltakene er foreslått på et konseptuelt nivå, og må tilpasses tomter og forhold. Det er tatt høyde for reguleringsplan, samtidig som det anbefales å prioritere å bygge ut boliger i områder tilknyttet sentrum, og å fortsette på Korsen sin bebyggelse- og sentrumsstruktur. Dette er for å spare sårbare naturområder, fortsette å bygge nær infrastruktur og for å styrke Leikanger som sentrum. Småbrukskvalitetene kan tilføres i boligutbygging også her, og man kan oppleve å bo landlig og med vakker fjordutsikt, selvom man bor nær sentrum i Leikanger. Samtidig bør det tas høyde for at mange ønsker seg ut i småbygdene, og at det også er viktig å legge til rette for at folk kan bo der slik at bygdene kan holdes i hevd.

4. DISKUSJON

Gjennom denne oppgaven har jeg belyst hvordan man kan skape utvikling i rurale småsamfunn i møte med livsstilstrender. Dette har jeg gjort gjennom et litteratur- og teoristudie hvor jeg har sett på de bakenforliggende driverne til livsstilstrender, hva livsstilsflytterne søker etter og hva slags ressurser de ofte representerer, samt stedstilknytning, bolyst, bred verdiskaping, fellesskap, samarbeid, synergier og konflikthåndtering. Ut fra dette ble det lagd prinsipper for utvikling i rurale småsamfunn i møte med livsstilstrender. Deretter har dette grunnlaget blitt med meg i undersøkelser av Stadlandet, gjennom landskapsanalyse og sosiokulturelle undersøkelser og spørreundersøkelser. Dette har så munnet ut i et program med stedsspesifikk forankring i omgivelser på Stad.

Stadlandet ble valgt som caseområdet, fordi det har rukket å få et godt etablert samfunn knyttet til livsstilstrender. Gjennom deltakende observasjoner, overordnet landskapsanalyse og stadkjensle- og sosiokulturelle analyser undersøkte jeg fenomener på Stadlande knyttet til livsstilstrender og rural stedsutvikling.

Jeg har selv bodd på Stadlandet i kortere perioder, og vender ofte tilbake. Det at jeg har god kjennskap til både området og flere mennesker der, kan ha farget min oppfatning. Når man er en deltakende observatør er det umulig å være helt objektiv og nøytral, nettopp fordi landskapet farges gjennom de tanker, følelser og erfaringer man har. Her ble spørreundersøkelsen, og reklamering for den gjennom sosiale medier, som Stadlandets facebookside, en viktig metode for å nå ut til mange mennesker på kortest mulig tid. Spørreundersøkelsen viste seg å være et svært viktig verktøy for å nå ut til spesielt lokale. Av 80 respondenter var 31 lokale, 18 tilflyttere, og 31 tilbakevendende besøkende. Jeg synes det også var viktig å inkludere denne gruppen, fordi mange av tilflytterne starter som tilbakevendende besøkende, og det er flere potensielle tilflyttere. Mange av de tilbakevendende besøkende er ressurssterke og engasjerer seg i Stadlandet, blant annet gjennom Tava-ha-løa og marin forsøpling, og skaper forbindelser i kontaktnettet sitt utenfra.

Som jeg har belyst i analysedelen, finnes det både forbindelser, synergier og mangel på forbindelser mellom livsstilsflyttere og lokalsamfunn. Stadlandet har også derfor vært interessant som case, fordi man kan spore ulike grader av integrering, forankring og forbindelser og utvikling mellom tilflyttere og lokalsamfunn. Mange av livsstilsflytterne har fått barn og på den måten blitt en naturlig del av lokalsamfunnet. Andre har blitt integrert på grunn av fellesskap som menigheten, som også har fungert som en slags brobygger mellom lokalbefolkning og surfere også utover menigheten. Andre har drevet med grønt entreprenørskap som har gitt ringvirkninger og bred verdiskaping for stedet. Noen tilflyttere er lite tilknyttet lokalsamfunnet, men de fleste jeg har vært i kontakt med har en eller annen form for forbindelse, enten gjennom jobb eller fritid. Gjennom spørreundersøkelsen kom det likevel frem at de fleste holder seg til “sine egne”. Gjennom samtaler og undersøkelser fant jeg ut at mange ønsker seg mer fellesskap på tvers av grupper, men at det mangler møteplasser og fellesskap som stimulerer til dette.

Selv med nedleggelse av gårdsdrifter, fraflytting, nedleggelse av sosiale og kommunale tjenester, preger Stad, oppleves det også som at de kraftige understrømmene også beveger lokalsamfunnet fremover. Nytt liv, aktivitet, entreprenørskap og engasjement forsterker stedets attraktivitet, selvom attraktiviteten, statistisk sett, peker faretruende nedover. Denne attraktiviteten blir gjerne ikke fanget opp av tradisjonelle bolyst- og flyttemotivsundersøkelser, som ofte begrenser seg til tilbakeflyttere og kvantitative parametre som total fraflytting/tilflytting, og antall arbeidsplasser.

Denne begrensningen gjør at man kanskje overser det potensiale som ligger i livsstilstrender for rurale steder. Mange småsamfunn er nærmest besatt å “snu flyttestrømmen” (Lønning og Teigen 2009), noe som for mange er umulig, og også kanskje unødvendig. Det er ikke nødvendigvis befolkningsvekst er eneste mulig løsning for et småsted, men at man heller bør fokusere på å legge til rette for bred verdiskaping.

Bauman (2000) er skeptisk til den flytende modernisten, som flyktig beveger seg mellom ulike livsstiler og identiteter. Han mener

dette er en form for ansvarsfraskrivelse, og at den eneste medisinen, er å forankre den flytende modernisten i et fellesskap. Midlertidighet, som livsstilsflytteren ofte representerer, kan være negativt for et lokalsamfunnsamfunn som enkelte ganger kan føle seg “brukt” som kulisser for en viss livsstil, uten så mye samhandling. Slik som Flø (2014) peker på, kan det også være problematisk når “utenforståsegpåere” bryter inn i bygdas livsførsel, for eksempel ved å diktere rundt bruk/vern-probelmatikk. Med problemstillingen “hvordan skape utvikling i rurale småsamfunn i møte med livsstilstrender?” var det derfor et viktig poeng å forankre livsstilsflyttere i lokalsamfunnet, også de midlertidige, og å skape plattformer for kommunikasjon og samhandling. Dette virker som veien å gå for å enes om et felles verdisett og mål. Det som ikke lenger er ukjent, er ikke lenger like farlig. Ved denne forankringen, kan man skape flere forbindelser mellom de ulike gruppene, som igjen kan utløse bredere verdiskaping som vil komme hele lokalsamfunnet til gode.

For de første livsstils-pionérene på Stad har det til tider vært en krevende prosess å integrere seg. Disse representerte noe nytt og ukjent, og forandret mange av småbygdene, samtidig som det har oppstått konflikter når lokalsamfunnet vil være med på utviklingen. Dette gjelder spesielt utbygging av campingplasser, og at man ønsker lyktestolper og fortau for å trygge veien. Samtidig argumenteres det for at dette er unødvendig, og at nettopp fraværet av lyktestolper, og kulturlandskapet der, er noe av det som gjør Hoddevik unikt. I en lysforurenset verden er Hoddevik fortsatt et av få steder man kan se skyggen sin fra månen, men den nylige utbygde parkeringsplassen har Hoddeviks første lyktestolper, og er allerede med på å forringe Hoddeviks unike karakter. Utviklingen bør derfor skje i et bærekraftig utviklingsperspektiv, der man ser de langsiktige fordelene. Bygger man for mye ut i Hoddevik, vil kvalitetene forsvinne.

Ofte er nødvendig med et utenfra-perspektiv på ressursene, spesielt i en landskap i endring, for å se potensialer og muligheter. Av de 30 livsstilsflytterne jeg registrerte, er hele 20 entreprenører. Mange av disse har skapt noe som har gitt og gir ringvirkninger for hele lokalsamfunnet. Et av eksemplene er Ervik Surfshop, som har satt i gang surfing som valgfag for alle

ungdomsskoleelevene i kommunen. Dette har gjort at mange av de unge har begynt å surfe, og at det styrker deres stadkjensle, og lysten på å flytte hjem igjen etter endt utdanning. Det fører også til at foreldrene møtes for å se på, og at det også blir en sosial arena for dem. Surfeskolen bygger bro mellom lokalsamfunn og tilflyttere på en forbilledlig måte, og det er verdt å merke seg som en verdiskaping som ikke gir mye utslag i tall og statistikker, men som kan ha uvurderlige positive ringvirkninger for stedsidentiteten, attraktiviteten og at lokal ungdom ønsker å komme tilbake igjen.

4.1 FUNN

I spørreundersøkelsen kom det frem en svært stor interesse for dugnadsgrupper og kurs. Hele 63% kunne tenke seg i å delta i dugnadsgrupper. Mange ønsker også å delta på kurs i for eksempel hevd av kulturlandskap, fiske, byggeskikk, kunst og håndverk, og i læringssenter for klima og marin forsøpling. 50 % kunne tenke seg å være med på å utvikle ulike dugnadsgrupper. Det var kun tre av respondentene som svarte at de ikke var interessert. Dette viser at det er stort engasjement og oppslutning rundt dugnadsgrupper, og at slike tiltak mest sannsynlig vil bli tatt positivt imot. Likevel er ikke dette en garanti for suksess. Det kan være lurt å starte på lavterskelnivå, slik at prosjektet får en positiv start som frister til deltakelse, med mange sosiale arrangementer for å skape blest og engasjement. Her kan også en mini-festival være en hensiktsmessig start på dugnadsvirksomheten, hvor man får et klart mål og avgrensning. Så kan videre prosjekter springe ut fra dette igjen.

De fleste peker på naturen, landskapet, havet, stillheten, opplevelsen av urørt natur og lokalsamfunnet som det de setter mest pris på ved Stad. Av savn var det helt klart mer attraktivt sentrum, flere møteplasser og bedre offentlig kommunikasjon som pekte seg ut som de tydeligste. Mange ønsket seg også utvalg av lokale produkter, flere kaféer og spisesteder, bedre kulturtilbud og mer fellesskap i lokalsamfunnet. På spørsmålet om hva de ønsker å forbedre eller endre på ved Stad, svarer om lag halvparten at de ønsker at veiene og trafikksikkerheten blir forbedret. Omtrent halvparten svarer også at de ønsker seg mer attraktivt sentrum. 30 % ønsker seg et bedre boligtilbud. Mange ønsker seg utvalg av lokale varer, flere kaféer og spisesteder.

4.2 KOMMUNENS ROLLE.

På Stadlandet kan det se ut til at dette overblikket mangler litt i planleggingen, og at man fokuserer på å møte kortsiktige behov eller lar det "stå til". Dette har ført til uheldig utvikling i blant annet Hoddeviks utvalgte kulturlandskap. Kommunen har også foreslått hytteutbygging øverst i Hoddevikdalen, men redusert antall etter innsigelser fra Fylkesmannen. Fylkesmannen foreslår å implementere skjøtselplanen for det utvalgte kulturlandskapet i Hoddevik – Liset i kommuneplanen (Austad og Hauge 2011). Dette vil gjøre at det blir lettere å styre utviklingen i tråd med Utvalgte kulturlandskap sine prinsipper og mål.

Jeg mener det heller enn hytteutbygging, bør fokuseres på å tilby attraktive førstegang- og gjennomgangsboliger utenfor sårbare områder i etablerte bygder og knutepunkt. Slik prioriterer man tilflyttere, og ikke flere tomme feriehus, som er uheldig for småbygdene og som tar av verdifullt areale. I Hoddevik står allerede over halvparten av husene tomme store deler av året, noe som er uheldig for bygda. I tillegg bør det legges til rette for at folk kan bo i småbygdene, da det er det flest ønsker seg. Både ved å bygge bærekraftige og sosiale boformer, tilrettelegge for at det er lettere å komme seg rundt, både ved å sette opp minibuss-ar,trafikk sikre veier, ha et godt barnehage tilbud og sørge for et attraktivt og sosialt knutepunkt i Leikanger sentrum. Et mer attraktivt sentrum vil også fungere som besøksforvaltning, hvor man ved strategisk planlegging kan trekke tyngdepunktet bort fra Hoddevik, slik at man verner om det sårbare og verdifulle området. Kommunen bør oppmuntre og stimulere til entreprenørskap og støtte opp om, og henvende seg til, en eventuell samarbeidsplattform og idéverksted.

4.3 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Rural stedsutvikling kan få nytt liv og drivkraft gjennom livsstiltrender, potensialer og ressurser som havner utenfor vanlige bo- og flyttemotivundersøkelser. I programdelen har jeg først vist prinsipper for dette basert på teori, litteratur og empiri, for så å foreslå hvordan de kan settes ut i fysiske omgivelser. Det var viktig med en praktisk mulighetsdel, så man kan følge hele mulighetsprosessen fra empiri og strategier, til å bli handling. Mange kommuner utarbeider gode prinsipper og strategier, men oversetter de ikke ut i det fysiske landskap.

I den generelle delen av programmet, overførbart til andre steder, ble disse prinsippene ble foreslått for å utvikle rurale småsamfunn i møte med livsstiltrender:

1. RAMMEPRINSIPP
 - SKAPE EN KOMMUNIKASJON- OG SAMARBEIDSPLATTFORM ETTER KVADRUPEL HELIX-MODELLEN.
 2. HOVEDMÅL FOR PRINSIPPER OG TILTAK
 - STYRKE STEDETS ATTRAKTIVITET ETTER ATTRAKTIVITETSMODELLEN
 - SKAPE ET IDÉVERKSTED HVOR MAN STIMULERE TIL ENTREPRENØRSKAP OG SAMSKAPING
 - SKAPE SYNERGIER PÅ TVERS AV GRUPPER
 - STIMULERE TIL BRED VERDISKAPING
 - TA VARE PÅ NATUR- OG KULTURARVEN
 - FORMIDLE OG UTVIKLE STEDSBASERT KUNNSKAP OG LÆRING
 - STYRKE FELLESSKAPSFØLELSEN PÅ TVERS AV GRUPPER
 3. KATEGORISERING AV PRINSIPPER/TILTAK
 - A) FYSISK TILRETTELEGGINGSTILTAK
 - B) SAMARBEIDS- OG NETTVERKSTILTAK
 - C) KUNNSKAPS- OG FORMIDLINGSTILTAK
 - D) NÆRINGSRETTA TILTAK
 - E) SOSIOKULTURELLE TILTAK
 - F) MILJØRETTEDE TILTAK/LANDSKAPSPLEIENDE TILTAK
 4. FORANKRE I STEDLIG KONTEKST
 - 4.1 LANDSKAPSANALYSER
 - 4.2 STAKJENDSLE OG SOSIOKULTURELLE ANALYSER
 5. MULIGHETER
 - UTVIKLINGSTILTAK INNENFOR KATEGORIENE:
 - A) FYSISK TILRETTELEGGINGSTILTAK
 - B) SAMARBEIDS- OG NETTVERKSTILTAK
 - C) KUNNSKAPS- OG FORMIDLINGSTILTAK
 - D) NÆRINGSRETTA TILTAK
 - E) SOSIOKULTURELLE TILTAK
 - F) MILJØRETTEDE TILTAK/LANDSKAPSPLEIENDE TILTAK
- Forutsetninger for suksess:
- AT BÅDE KOMMUNE, LOKALSAMFUNN OG AKTØRER STØTTER OPP OM, LEGGE TIL RETTE FOR OG LAG NETTVERK FOR ILDSJELER, ENTREPRENØRER OG FOLK MED VILJE TIL Å FÅ TIL NOE
 - AT KOMMUNEN ER VILLIG TIL Å VURDERE DISPANSASJON FOR VISSE TILTAK
 - AT KOMMUNEN ER VILLIG TIL SAMARBEID
 - ÅPENHET OG IMØTEKOMMELSE FRA LOKALSAMFUNN
 - TILRETTELEGGING FRA KOMMUNEN

På grunn av min egen tilknytning til Stad, kunne jeg ikke unngå å ha meninger og oppfatninger om hvordan utviklingen på Stad burde foregå fra starten av. På grunn av dette, har jeg prøvd å gå så analytisk til verks som mulig, for å unngå å fargelegge oppgaven fra starten av, og dermed overse viktige funn. Jeg har lagt stor vekt på å prøve å se stedet på nytt, fra ulike perspektiver og ståsteder. Jeg har forsøkt å gå så metodisk til verks som mulig, og med det har jeg fått et utvidet blikk, med nye perspektiver på utviklingen, og mange andre forslag enn jeg så for meg i utgangspunktet. Spesielt viktig har det vært for meg å prøve å se Stadlandet fra et lokalsamfunns-perspektiv.

Det er lett for en besøkende å ønske at stedet de besøker aldri skal forandre seg. Likevel har Stadlandet opplevd en utrolig vekst i reiselivsnæringen, og det er veldig forståelig at lokalsamfunnet ønsker å ta del i utviklingen og å tjene penger på ressursene de har. En viktig rolle for kommune og samarbeidsplattform blir derfor å peke ut en bærekraftig og fellesskapende retning som legger til rette for stedsbasert og bred, langsiktig verdiskaping.

Som vi har sett, finnes det en del sterke synergier og forbindelser mellom de ulike gruppene på Stadlandet. Disse synergiene baserer seg først og fremst på fellesskapende aktivitet, blant annet i surfing som valgfag, hvor tilflyttere har involvert og engasjert lokalsamfunn i aktivitetene de liker på Stadlandet. Dette viser hvor stort potensiale fellesskapende aktivitet, har for et lokalsamfunn. Samtidig viser funnene at det mangler på fellesskap utenom menigheten og gjennom barn.

Funnene viser også at det er et stort ønske om å få til mer fellesskap, og at svært mange er interessert i være med på å skape det selv. Igjen viser fellesskapende aktivitet seg som en retning som virker til å både være ønsket fra fastboende, og som samtidig er et gunstig verktøy for å ta vare på og møte lokale, regionale og nasjonale behov om blant annet bærekraftige og miljømessige utfordringer.

Ved å la de fastboende bli en mer aktiv deltaker i landskapet, og skape felles verdier med mål om å ta vare på hverandre og landskapet vil dette mest sannsynlig fungere som en

sterk forbindelse på tvers av grupper, uavhengig av tro og bakgrunn. Ved å følge kvadrupel helix-modellen for å samle aktører, og å forhandle om og peke ut retning for felles verdisett, kan man lede i en retning av bred verdiskaping mellom de fire verdiskapingsformene:

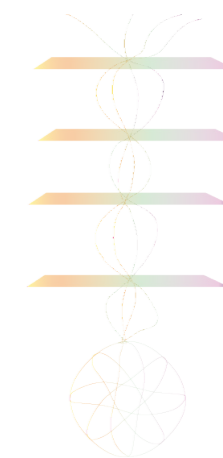


Fig 16: Samle aktører gjennom en kvadrupel helix-modell, og samarbeid om de fire verdiskapingsformene: miljømessig, kulturell, økonomisk og sosial verdiskaping. Fritt etter kvadrupel helix-modellen.

4.4 ETTEROD OG VEIEN VIDERE

På grunn av oppgavens begrensede omfang og tidsperiode, skulle jeg gjerne brukt mer tid på blant annet å studere hvordan dugnadsgrupper organiseres og fungerer andre steder, for eksempel i noen av Regional- og lokalparkene. Jeg skulle også gjerne gått dypere inn i noen av de fysiske utformingstiltakene. Her ble tiden en klar begrensning, og det var viktigst for meg å peke ut hvordan man kan skape rammer for fellesskapende arenaer, snarere enn akkurat hvor hjørnene skal møtes. Likevel er de en pekepinn på hvilken retning man kan gå i sentrumsutvikling i Leikanger, med nokså lavterskel tiltak. Som jeg også har belyst i oppgaven, er det ikke bare tiltakene som er viktige, men å mobilisere engasjement og deltakelse rundt dem på et grasrot-nivå. Derfor er prosessen og veien mot målet, vel så viktig som målene i seg selv.

Jeg håper planleggere på Stadlandet engasjerer og involverer lokalbefolkning i videre utvikling, og stimulerer til samarbeid og nettverksbygging, og at denne oppgaven kan være til inspirasjon for hvordan man kan starte prosessen. Så kan man legge rammene for at landskapet får spille rollen som bindeledd mellom lokalsamfunn, tilflyttere og besøkende.

KILDER

Aure, M. Langset, B. Sørli, K. (2011). Flyttemotiver og bostedsvalg. Plan 05/2011 (Volum 43)

Austad, I. Hauge, L. (2011) Utvalde kulturlandskap i jordbruket - Forvaltningsplan for Hoddevik – Liset 2009 - 2029. Utkast 06.10.2009

Bauman, Z. (2000). Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press
Biotour (2016). Om BIOTOUR. Hentet fra: <https://www.nmbu.no/biotour/> 1.3.2019

Brochmann, G. (2013). Fremtidens klyngetun. Arkitektnytt. Publisert på nett. Hentet fra: <https://www.arkitektnytt.no/nyheter/fremtidens-klyngetun> 15.3.2019

Brochmann, G. (2018). Livet mellom byene. Regionsplanlegging i Hedmark på 1960-tallet. Publisert på nett. Hentet fra <https://www.arkitektur-n.no/artikler/livet-mellom-byene> 11.4.2019

Brockett, S. (2014). Utkant i nedgang - Fremtidens verksted? Plan 06/2014 (Volum 46).

Clemetsen, M. Stokke, K. B. (2014). Landskapsressursanalyse: regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. Plan 6/2014 (Volum 46).

Clemetsen, M. Underdal, I. B.. (2005) Aurland natur- og kulturpark. Utvikling av ein modell for støttefunksjonar for natur- og kulturbasert verdiskaping

Cloke, P. (2006) Handbook of Rural Studies. 1st edition. Sage publications.

Cruickshank 2014 Patriotisk kapitalisme. Plan 06/2014 (Volum 46)

Elmahdy, Y.M., Haukeland, J.V. & Fredman, P. (2017). Tourism megatrends, a literature review focused on nature-based tourism. - MINA fagrappport 42. 74 pp.

Fjeldstad, H. Gaarder, G. (2002). Biologisk mangfold i Selje kommune. Miljøfaglig Utredning Rapport 2002-2. 1-35

Flø, B. E. (2010). Bygda - forståing og implikasjoner. Plan 5/2010

Flø, B. E (2009). Vondtet i norsk bygdeutvikling. Syn og segn nr. 3/2009

FN. (2015). Parisavtalen. Tråtte i kraft 4.11.2016. Hentet fra <https://www.fn.no/Om-FN/Avtaler/Miljoe-og-klima/Parisavtalen> 29.4.2019

Follestad, A. Reitan, O. Bevanger, K. (1999). Vindkraftverk på Stad. Mulige konsekvenser for rødlistede fuglearter. NINA Oppdragsmelding 624: 1-42

Follo, G. Villa, M. (2010). Å byggje staden stein for stein. Artikkel i Innovative bygdemiljø. Ildsjeler og nyskappingsarbeid, red. Borch, O. J., Førde, A.. Fagbokforlaget

Gehl, J. (2007). Livet mellom husene. Arkitektenes forlag

Gehl, Jan (2010). Byer for mennesker. Bogværket

Gehl architects (2004). Public Spaces, Public Life. The Danish Architectural Press.

Giddens, A. (1991). Modernity and self-identity. Stanford University Press

Graham, S. Healey, P. (1999) Relational concepts of space and place: Issues for planning theory and practice, European

Planning Studies, 7:5, 623-646,

Hammer, G. Bickhardt, T. (2007). Storm ved Stad. Selja forlag

Haraldseid, T (2019). Må styrke koblingen mellom stedsutvikling og reiseliv. Publisert på BIOTOURS hjemmesider. Hentet fra: <http://blogg.nmbu.no/naturbasertreiseliv/2019/03/05/ma-styrke-koblingen-stedsutvikling-reiseliv/> 5.3.2019

Haukeland, J. V. (2017). Her er megatrendene som vil forme reiselivet. Publisert på Forskning.no. Hentet fra: <https://blogg.forskning.no/turist-i-naturen/her-er-megatrendene-som-vil-forme-reiselivet/1095370> 15.03.2019

Haukeland, P.I. Brandtzæg, B.A (2009). Den brede verdiskapingen: et bærekraftig utviklingsperspektiv på natur- og kulturbasert verdiskaping. Telemarkforskning. TF-notat 20/2009

Haukeland, P.I og Brandtzæg, B.A (2014). Naturarven som grunnlag for bred verdiskaping: Samlede oppstartsanalyser fra verdiskapingsprogrammet for Naturarven som verdiskaper. TF-Notat 52/2011. På oppdrag fra Direktoratet for naturforvaltning

Hester, R. T. (1993). Sacred Structures and Everyday Life: A Return to Manteo, North Carolina, Kapittel i “Dwelling, Seeing and Designing: Toward a Phenomenological Ecology”, red. Seamon, D. 271-297. SUNY series in Environmental and Architectural Phenomenology . State University of New York Press

Hoddevik, J. P. (2016). Kystfolk. Utgitt på eget forlag

Husmo, M. Johnsen, J. P. (2000). Fra bygd og fjord til kafébord? En introduksjon til forskning om kyst- og bygdenorge. Tapir akademiske forlag. Red. Husmo og Johnsen

Ingold, T. (2015). Life of Lines. Routledge: Abingdon

Institute for sustainable urbanism (ISU) (u.d). Mission statement. Hentet fra: <http://sustainableurbanism.de/blog/mission-statement/> 20.2.2019

Jacobs, J. (1958). Downtown is for People. From The Exploding Metropolis, Ed. Fortune.

Janoschka, M. Haas, H. (2014). Contested Spatialities, Lifestyle Migration and

Residential Tourism. London: Routledge

Jørgensen, K. (2011). Temporære byrom – og midlertidighet som strategi i planlegging. Rapport på oppdrag fra Fremtidens byer

Kloppa, H. (u.d.). Sanct Svithun-tragedien og minnekapellet i Ervik. Hentet fra: <https://leksikon.fylkesarkivet.no/artikkel/76b75680-ea93-4304-a199-68c1a03581a9/> 1.3.2019

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017). Meld. St. 18 (2016-2017) Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-18-20162017/id2539348/> 2.5.2019

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2014). Kort om historia til regional- og distriktspolitikken. Hentet fra regjeringen.no

<https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/regional--og-distriktspolitikk/om-regionalpolitikken/historia-til-regional--og-distriktspolitikken/id2345461/> 20.2.2019

Kobro, L. Vareide, K. Haukeland, P.I, Jervan, B. (2013). Duett eller duell? Reiseliv og lokasamfunnsutvikling. TF-rapport nr: 319.

Kobro, L. Vareide, K. Hatling, M. (2012) Suksessrike distriktskommuner. En studie av kjennetegn ved 15 norske distriktskommuner. TF-rapport nr: 303.

Kystverket. (2019). Skipstunnel. Hentet fra: https://www.kystverket.no/Maritim-infrastruktur/Utbygging-av-fiskerihavner-og-farleder/Stad_skipstunnel/ 3.5.2019

Landbruksdirektoratet (2010). Utvalgte kulturlandskap. Hentet fra: <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/miljo-og-okologisk/kulturlandskap/utvalgte-kulturlandskap/utvalgte-kulturlandskap-i-jordbruket> 1.3.2019

Lefdalsnes, P. O. (2018). Kan bli vindkraftkommune. Fjordabladet. Publisert på nett. Hentet fra: <https://www.fjordabladet.no/nyhende/2018/12/19/Kan-bli-vindkraftkommune-18089545.ece> 3.5.2019

Lefebvre, H. (1996). The right to the city. Kofman, Eleonore; Lebas, Elizabeth (eds.), Writings on cities, Cambridge

Lefebvre, H. (2003). The Urban Revolution. Minnesota Press

Lynch, K. (1960). Images of the City. MIT press

Lønning, D.J. Evans, R. (2010). Fellesskapsturisme. Reiseliv som kjelde til lokal utvikling. Dømet Ringholmen på Nordmøre. HLB rapport Nr. 1-2010. Elektronisk utgåve.

Lønning, D. J. Teigen, H. (2009). Omdømmebygging. Ein kunnskapsstudie av utviklingsrelevante bidrag i perioden 1999-2009.

Miljøstatus (2018). Kystlynghei. Hentet fra: <https://www.miljostatus.no/kystlynghei> 1.5.2019

Miljøverndepartementet. (2009). Den europeiske landskapskonvensjonen. Hentet fra: <http://www.miljodirektoratet.no/old/dirnat/multimedia/731/DenEuropeiskeLandskapskonvensjonen.pdf>. 5.2.2019

Mose, I. Weixlbaumer, N. (2007). Protected areas and regional development in Europe: Towards a new model for the 21st century. Ashgate Publishing, Ltd. Kap: 1

Myhre, Jan Eivind (2105). Byvekst og bygdemiljø. Publisert på nett av Norgeshistorie. Hentet fra <https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/hus-og-hjem/1403-byvekst-og-bygdemiljo.html> 5.2.2019

Naturvernforbundet. (u.d). Myr er viktig for klima og miljø. Publisert pnå nett. Hentet fra: <https://naturvernforbundet.no/trondelag/nyheter/myr-viktig-for-klima-og-miljo-article35706-1428.html> 5.5.2019

Norberg-Schulz, C. (1992). Mellom jord og himmel. Forlag: Pax
Norberg-Schulz, C. (1979). Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture. Rizzoli

NTB (2018). Flere kommuner vurderer å innføre turistskatt Hentet fra: <https://www.dinside.no/reise/flere-kommuner-vurderer-a-innfore-turistskatt/70515882> 1.3.2019

Peters, Sarah Maria. (2014). Naturbaserte aktiviteter som livsstil, arbeid og grunnlag for valg av bosted. Masteroppgave i samfunnsplanlegging og kulturforståelse UiT.

Plan og bygningsloven (2008).

Rakkenes, Ø. Bickhardt, T. (2001). Havlandet: folk og landskap i ytre Nordfjord. Selja forlag

Relph, E.. (1976). Place and placelessness. Pion LTD

Relph, E. (1993) 'Modernity and the Reclamation of Place'. Kapittel i Dwelling, Seeing, and Designing. Toward a Phenomenological Ecology. Red Seamon, D. SUNY series in Environmental and

Architectural Phenomenology

Romuld, K. (2019). Reiseliv - Miljø og natur. NDLA. Fagartikkel hentet fra <https://ndla.no/subjects/subject:35/topic:1:193602/resource:1:123658> 4.4.2019

Ruud, M.E. Brattbakk, I. Røe, P.G, Vestby, G.M. (2007). Veileder for sosiokulturelle stedsanalyser. Akershus fylkeskommune Selje kommune (2017) - Kommuneplan - arealdel 2017-2029.

Skaar, M. (2016). Tilflytting fra by til bygd. En kvalitativ analyse av et bygdeutviklingsprosjekts ideer diskutert i lys av tilflytteres erfaring. Norsk senter for bygdeforskning. Rapport 1/2016

Skoglund, T. (2013). Fra jordbruk til tjenester. Økonomiske analyser 5/2013. Statistisk sentralbyrå

Solem, K. E. (2007). Megatrender. Teori, bruk og forståelse. Magma 3/2007. Hentet fra: <https://www.magma.no/megatrender> 4.4.2019

Stad kommune. (u.d.) Næringsanalyse for Stad kommune. Hentet fra: <https://eid.kommune.no/Handlers/fh.ashx?Mid1=338&FileId=3353> 5.4.2019

Stad surfing (2019). Skjerm bilde fra filmklipp. Hentet fra Stad surfings facebooksider, 25.4.2019

Stad vekst (u.d.) Om oss. Publisert på nett, hentet fra: <https://www.stadvekst.no/om-stad-vekst/> 5.4.2019

Statistisk sentralbyrå - SSB (2015). Tettsteders befolkning og areal, 1. Januar 2015.

Statistisk sentralbyrå (SSB) (2019). Kommunefakta Selje. Hentet fra: <https://www.ssb.no/kommunefakta/selje> 3.3.2019

Svardal, S. Bjørnstad, K. Clemetsen, M. Regionalpark som utviklingsstrategi. En introduksjon. TF-notat nr. 16/2008.

Thonhaugen, M.. Andersen, B. (2019). Svein (74) tar imot mengder av besøkende til turistperlen. - Det har blitt helt texas. Publisert på Nr.k.no 4.5.2019

Urry, J. (2007). Mobilities. Polity,

Vareide, K. Storm. Nyborg, H. (2010). Attraktivitetsbarometeret. Hvordan måle regional bostedsattraktivitet. TF-rapport nr. 277

Villa, M. (2002) Livsfasebygda - når sosialt behov endrar seg. Publisert i Almås, R., M. S. Haugen og J. P. Johnsen, red, Bygdeforskning gjennom 20 år. Jubileumbok Norsk senter for bygdeforskning. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim, s. 231-246.

Villa, M. (2005). Bygda som bustad. Norsk senter for bygdeforskning. Rapport nr: 1/05 Doktoravhandling.

Winther (2019). Stedsidentitet. Red. Plan 1/2019. Universitetsforlaget

Winther b) (2019). Utenforskap og stolthet. Plan 1/2019. Universitetsforlaget

Om ikke annet er oppgitt er figurene produsert av forfatter.

Kartgrunnlag:

Kartdatene er FKB-N20-data i UTM32 Euref89 og er lastet ned fra NorgeKdigitalt jan 2019

Øvrige kartgrunnlag:

Kart.finn.no

Google earth

Fig 1: Kittilsen, Kittil. (u.d.). [maleri]

Fig 3: Baas, H. (2015) [maleri] - The rare orchid collector

Fig 4: Klint, H. (1913). [maleri] Tree of Knowledge, No 1. Guggenheim. Hentet fra <http://www.guggenheim.com> 2.3.2019

Fig 5: Astrup, N. (1909) [maleri] Vårnatt i hagen. Hentet fra: <https://digitaltmuseum.no/021048237959/varnatt-i-hagen-maleri> 30.4.2019

Fig 7: Allgrønn. [foto] Risørholmen [foto] Hentet fra: <http://www.allgronn.org/holmenrisor.html> 1.5.2019

Fig 8: Vårt Oslo. [foto] Økernkrysset ved Hovinbyen. Hentet fra: <https://www.vartoslo.no/oslo-ost-kan-vi-tro-pa-at-det-bli-gronnere-og-vakrere-innen-fa-ar/>

Fig 9: Oslo byarkiv. Gamle Økernkrysset (1951). Hentet fra: <https://digitaltmuseum.no/011012620143/gamle-okernkrysset-bygningene-ved-krysset-fra-venstre-netlebladt-garden/media?slide=0>

Fig 10: Klint, Hilma (1916) [maleri]- No. 113, Group III, The Parsifal Series, hentet fra: <http://theartshack.com>

Fig 10: Hagen, E. (1973) [litografi] Liten klode. Foto: Nasjonal-museet. Hentet fra: http://samling.nasjonalmuseet.no/no/object/NG.K_H.1973.0056 1.5.2019

Fig 13: Jullien, J. [tegneserie] Comical Art: A Critique on Modern Society. Hentet fra: <http://www.blackfabulousity.com/comical-art-a-critique-on-modern-society/> 8.5.2019

Fig 14: Meld. St. 18 Opplev Norge unikt og eventyrlig. Hentet fra <https://docplayer.me/47057463-Meld-st-19-opplev-norge-unikt-og-eventyrlig-melding-til-stortinget-bestilling-av-publikasjoner.html> 12.5.2019

Fig 15: Basert på Telemarkforskings attraktivitetsmodell. Grunnlag hentet fra: https://www.stange.kommune.no/getfile.php/13331847-1448626132/Filer/Stange/PDF/Planer/Strategisk%20n%C3%A6ringsplan_h%C3%B8ringsutkast_endelig_TIL_TRYKK.pdf 15.3.2019

Fig 16: Basert på kvadrupel helix-modellen. Kvadrupel helix-modell fra Hvitsand og Richards (2017).

Fig 17: Green and Vibrant [figur]. Aquaponics. Hentet fra: <https://www.greenandvibrant.com/aquaponic-gardening> 13.5.2019

Fig 18: Klint, H. (1915) [maleri] Group X, Nos. 1-3 Altarbild. Foto: Guggenheim.org

Fig 19: Klint, H. (u.d) [maleri]. Hentet fra: <https://www.52-insights.com/news/the-forgotten-genius-of-hilma-af-klint-art/> 10.4.2019

Fig 20: I vardø (2017)[foto] Gullfest. Hentet fra: <https://www.ivardo.no/2017/08/20/gullfest/> 13.5.2019

Fig 21: Architecture Norway (u.d) [foto] Vardø Restored. Hentet fra: <https://www.architecturenorway.no/stories/other-stories/var-do-2014/> 13.5.2019

Fig 22: Hvitsand, C. Richards, B (2017) [figur]. Figur etter Telemarkforskings modell for aktører i Urban living lab, etter kvadrupel helix-prinsippet

Fig 23: Hvitsand, C. Richards, B (2017) [figur] Telemarkforskings forslag på samhandling i en Urban living lab

Fig 24: Nrk (2017) [foto]. Fleire stader i Noreg er så populære som reisemål at det snart er fullt. Hentet fra: <https://www.nrk.no/sognogfjordane/fleire-stader-i-norge-er-sa-populaere-som-reisemal-at-det-snart-er-fullt-1.13514298> 13.5.2019

Fig 25: Klint, H. (u.d). [maleri]. Hentet fra: <http://joannemateraartblog.blogspot.com/2017/01/mothers-of-invention-part-2-hilma-af.html> 13.5.2019

Fig 27: Stad surfing (2019). [skjermprent fra film] Hentet fra Stad surfings facebooksider 19.4.2019

Fig 28: Sunnmørsposten (2010). [avisutklipp] Hard campingstrid. Hentet fra: <https://www.smp.no/incoming/article200829.ece> 19.4.2019

Fig 29: Fjordingen (2018) [foto]. Skal utvikle Selja som reisemål. Hentet fra <https://www.fjordingen.no/nyhende/2018/11/04/Skal-utvikle-Selje-kloster-som-reisem%C3%A5l-17806020.ece> 13.5.2019

Fig 30: Wikipedia (sist redigert 2018) [foto]. St. Svithun. Hentet fra: https://no.wikipedia.org/wiki/DS_%C2%ABSanct_Svithun%C2%BB 13.5.2019

Fig 46: Hvitsand, C. Richards, B. (2017) [figur]. Modell på forslag til samhandling i en Urban living lab.

Fig 50: Tripadvisor (u.d). [foto] Salt Art. Hentet fra: https://no.tripadvisor.com/Restaurant_Review-g190479-d12674265-Reviews-SALT_art_music-Oslo_Eastern_Norway.html#photos;aggregationId=&albumid=101&filter=7&ff=378392269 13.5.2019

Fig 51: Vikebladet (u.d) [foto] Den norske landsbyen. Hentet fra: <https://www.vikebladet.no/incoming/article17629800.ece/60796f/ALTERNATES/w980-default/03KULStadlandet.jpg> 13.5.2019



Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway